Predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća

Rajčić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:243456

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za stariju hrvatsku književnost

PREDODŽBE O RUSIMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 18. STOLJEĆA

Broj ECTS-bodova: 8

Jelena Rajčić

Zagreb, 12. prosinca 2020.

Mentorica
Doc. dr. sc. Ivana Brković

Sadržaj

1. Uvod 1
2. Imagologija: Teorijski i metodološki osvrt 3
3. Povijest i književnost u Hrvatskoj u 18. stoljeću 13
3.1. Hrvatska književnost 18. stoljeća 13
3.2. Dubički rat 17
4. Predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća 19
4. 1. Ignjacije Gradić – *Plam sjeverski* 19
4. 2. Gregur Kapucin – *Epska trilogija ili Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.* 31
4. 3. Joso Krmpotić – *Katarine II. i Jose II. put u Krim* 40
4. 4. Đuro Ferić – *Uzetje Očakova* 52
4. 5. Petar Bašić – pjesme o Katarini II. i Turskome ratu (1787-1791) 59
5. Zaključak 63
Sažetak 65
Literatura 68

1. Uvod

Rusija i Hrvatska imaju dugu povijest kulturnih veza. Njihovoj uspostavi doprinio je velikim dijelom još u 17. stoljeću Juraj Križanić, intelektualac i pisac, zbog svojih slavenskih vidika nazvan još i ocem „panslavizma“ (usp. Badalić 1972: 56). Križanić je cijeli svoj život bio fanatičan pobornik slavenskog crkvenog i jezičnog jedinstva (usp. Bogišić 1991: 27). Uvidjevši da su, ipak, mnoge slavenske države u teškom položaju i pod jarmom vanjskih osvajača, smatrao je da spas treba tražiti u Rusiji: „Križanić je naime smatrao, i bio duboko uvjeren, da su svi slavenski narodi osim Rusije (Moskovije) i svi slavenski jezici u dubokoj dekadensi, iskvareni i pred propašću. Spas slavenskim narodima može doći jedino i isključivo iz Moskve“ (isto). Vjerujući u pomoć od ove istočne slavenske sile, Križanić je isticao da „on, ‘ilirac‘, zove ruskoga cara ‘svojim‘carem“ (Križanić prema Badaliću 1972: 75-76).[1] Slične slavenske i rusofilske ideje razvijat će dalje u 17. stoljeću i splitski književnik Jerolim Kavanjin te jezikoslovac i leksikograf Pavao Ritter-Vitezović, koji je svojim radom nastavio Križanićeve tendencije izgradnje „sveslavenskog jezika“ (usp. isto: 72). Ipak, veze između hrvatskih, tada razjedinjenih regija, i Carske Rusije, intenzivirat će se dotad neviđenom jačinom u idućem stoljeću. Upravljanje i ratovanje snažnih vladara poput Petra I. i Katarine II. približit će općenito St. Peterburg Europi te označiti Rusko Carstvo kao jedan od najznačajnijih aktera na europskoj geo-političkoj sceni 18. stoljeća. O jačanju hrvatsko-ruskih odnosa[2] u 18. stoljeću svjedoče tako podaci o ulasku dvojice Dubrovčana u službu Petra Velikog (usp. Harris 2006: 357), kao i osnivanje ruskog konzulata u Dubrovačkoj Republici (usp. Petrović 2010: 17). Ipak, na dane nam odnose posebno snažno ukazuje i nagli rast književnog fonda u hrvatskoj književnosti iz kojeg se mogu iščitati što eksplicitne što implicitne predodžbe o Rusima. Upravo je takvim djelima posvećen i središnji dio našeg rada s ciljem da se spomenute predodžbe analiziraju i dekonstruiraju, odnosno da se ukaže na mehanizme izgradnje identiteta koji stoje u njihovoj pozadini. U tom smo pogledu našu analizu bazirali na imagološkim postulatima. Sukladno s time ukazat ćemo na metodologiju kojom smo se pri analizi vodili te iznijeti književno-povijesni kontekst u kojima su analizirana djela nastajala. Stoga rad započinje teoretsko-metodološkim osvrtom nakon čega slijedi središnja analiza djela. Iako naša građa ne obuhvaća sve tekstove koji bi u sebi sadržavali predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća, trudili smo se da bude dovoljno

[1] Sve one koje zanima podroban pregled Križanićeva života i rada upućujemo na Badalićevu studiju *Rusko hrvatske književne studije* (1972).

[2] Atribute „hrvatski“ i „ruski“ ovdje rabimo anakrono, iz današnjeg uvriježenog gledišta na njihovo značenje.

reprezentativna na način da uključuje djela nastala i u prvoj i u drugoj polovici 18. stoljeća te da se njome obuhvate tekstovi iz što više hrvatskih regija. Riječ je o sljedećim autorima i naslovima: Ignjacije Gradić – *Plam sjeverski*, Pater Gregur Kapucin – *Nestrančno vezdašnjega tabora izpisavanje za leto 1788, 1789, 1790,* Joso Krmpotić – *Katarine II i Jose II put u Krim*, Đuro Ferić – *Uzetje Očakova* te Petar Bašić – *Slave Katarine II. Česar austrianski i cesarica moškovska boj biju s Turcima.* Dok su neka od navedenih djela poznata i dobro proučena, neka od njih tek čekaju da budu zamijećena i podrobnije istražena. Nadamo se da će u tom pogledu i naša analiza biti barem malena klica iz koje mogu proklijati još dublji slavistički radovi. rad iz kojeg se mogu iščitati tekstualni mehanizmi na kojima (često) počiva naše shvaćanje „vlastitog“ i „tuđeg“ kolektivnog identiteta.

2. Imagologija: Teorijski i metodološki osvrt

Ljudska sklonost generaliziranju i stvaranju stereotipa stara je koliko i ljudska društva. Poznato je tako da je još u doba klasične antike Aristotelov sljedbenik, Teofrast, napravio zbirku pod nazivom *Karakteri* u kojoj je bilježio obrasce ponašanja, navodno karakteristične za pojedine grupe ljudi (vojnik, škrtac, mladić) (usp. Zacharasiewicz 2010: 68). Kasnije se pojam karaktera postupno mijenjao i počeo označavati ne samo uobičajene obrasce ponašanja pripadnika pojedinih skupina, već i navodnu unutarnju bit, odnosno „jezgru" određenih grupa i nacija (usp. isto). Teofrastovo je učenje nanovo zaživjelo u šesnaestom stoljeću kada su se, po uzoru na njega, kao posljedica učestalijih putovanja Europljana počeli izrađivati putni vodiči sa shematiziranim opisima karakteristika pojedinih nacija (usp. isto: 67). Pretpostavke, predodžbe i stereotipi o nacijama uvrštavani su u shematizirane tablice. Poznati primjer takvih pothvata bila je tablica pod nazivom *Völkertafel* (Tablica nacionalnosti) koja je iznosila podroban opis tipične vanjštine i karakteristika deset najvećih europskih nacija toga vremena (usp. isto: 67). Očito, osnovni mehanizam koji je stajao u pozadini izgradnje takvih stereotipa jest generalizacija i pretjerano poopćivanje. Vidljivo je to i iz rječničke definicije stereotipa prema kojoj se tim nazivom označava „konvencionalno, formulirano, ob. vrlo pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili vjerovanje" (Anić 2003: 1476). Predodžbe i stereotipi o nacionalnostima nešto su s čime se konstantno susrećemo i danas u suvremenoj svakodnevici. Upravo su nacionalni i regionalni stereotipi često glavni materijal u izgradnji viceva (Mujo i Haso kao likovi „tipičnih" Bosanaca u hrvatskim vicevima, prikaz Crnogoraca kao lijenčina ili Bračana kao škrtaca), a njima su nerijetko popraćeni i reklamni panoi, svakodnevni i publicistički diskurs, pa čak i karakterizacija likova u filmovima i serijama (Gazda kao poduzetni, ali i korumpirani Dalmatinac ili Robi kao „tipični" dečko iz Dubrave u *Bitangama i princezama*) na službenim televizijskim kanalima. Koliko su stereotipi duboko usađeni u našem umu govori i činjenica da ni za jedan od njih vjerojatno ne možemo ukazati na dan kad smo se prvi put susreli s njime. Razlog tomu je taj što stereotipi uglavnom nastaju i prenose se šablonom, usmenom predajom, metodom rekla-kazala, pa su u tome smislu „neka vrsta sedimentiranog, tj. utvrđenog znanja što ga već posjedujemo i često uopće više ne znamo točno odakle" (Fehér 2006: 60). Upravo taj nedostatak individualnog iskustva ukazuje na neprovjerenost i neutvrđenost stereotipa. „Budući da je pojam stereotipa karakteriziran krutošću i šablonom, već je iz toga isključeno da su ikada nastali iz iskustva, dakle da je stereotipno znanje ikada potvrđeno ili dokazano iskustvom" (isto: 61). Inzistirajući na neutvrđenosti nacionalnih stereotipa, logično je zapitati se koji to sve izvori daju stereotipima

snagu. Jednim od mjesta koje se ispostavilo kao potencijalno snažno oružje ne samo u izgradnji nacionalnih stereotipa, već i u njihovom širenju i očuvanju, pokazala se književnost. Prema mišljenju Manfreda S. Fischera, upravo književnost igra tako važnu ulogu u nastanku i širenju nacionalnih heteropredodžbi jer su „nacionalne predodžbe, obrađene i razvijene u književnosti, zbog velike rasprostranjenosti i stalnog ponavljanja u prošlosti i sadašnjosti pružile uzajamnim predodžbama naroda stanovitu prividnu samostalnost, postojanost i univerzalnost“ (2009: 45).

Zašto upravo književnost ima takvu moć u širenju predodžbi o nacijama? Svaki put kad čitamo neki književni tekst otvara nam se, uz njegove likove i radnju, i cijeli jedan zasebni svijet tog književnog djela. Taj svijet može biti potpuno izmišljen (Hogwarts, Međuzemlje, Liliput i Brobdingnag) ili svojim nazivom može evocirati neko stvarno mjesto (Sankt-Peterburg u *Zločinu i kazni,* Rim u *Dundu Maroju*, prostor Osmanskog Carstva u *Dubrovniku ponovljenom*). Naravno, neovisno o nazivu literarnih prostora, oni su uvijek literarni te, iako mogu sadržavati neke strukturne poveznice sa zbiljskim svijetom, ti prostori ipak prvenstveno pripadaju književnom diskursu i počivaju na literarnim formalnim uvjetovanostima: „Diskurs uspostavlja književni referencijalni sustav koji je do određene mjere odvojen od vanjskih poveznica. Taj *jezični (langue)* sustav u svakom tekstu dobiva svoj poseban *govorni (parole)* izraz“ (Syndram 2009: 72). Dakle, čak i ako više tekstova evocira prostor istoga naziva, npr. Njemačke, „njihov zajednički predmet nije transhistorijski trajan, objektivni entitet zvan ‘Njemačka‘, nego je prije skup promjenjivih predodžbi hipotetičke i historijski varijabilne Njemačke“ (Leerssen 2009b: 88). Može se reći da „kad god naiđemo na pojedinu pojavu nacionalne karakterizacije, ona nas *ne* upućuje na empirijsku stvarnost nego na intertekst, na rezonator drugih, s njom povezanih, tekstnih pojava. Drugim riječima, književni fond nedvojbeno pokazuje da su nacionalni karakteri stvar općih mjesta i glasina, a ne empirijskih opažanja ili tvrdnji o objektivnim činjenicama“ (Leerssen 2009a: 178). Unatoč tomu, brojni čitatelji ne prave razliku između književnog i zbiljskog prostora, primjerice između Njemačke u književnim tekstovima i Njemačke u stvarnosti, te obje dimenzije stapaju u jednu jedinstvenu sliku Njemačke. Upravo tom činjenicom Karl Ulrich Syndram objašnjava važnost književnosti u izgradnji nacionalnih predodžbi. Iako verbalni tekst ima isključivo unutarnju plauzibilnost, za običnog čitatelja odnosi između književnih činjenica i iskustvenoga svijeta mogu biti daleko neposredniji i znakovitiji no što bi to htjeli priznati kritičari (usp. Syndram 2009: 73). To, naravno, vrijedi i za likove koji nastanjuju te literarne prostore. Prikazivanjem se likova, čije je ponašanje „tipično“ za njihov „nacionalni

temperament“, riječima Syndrama, „uspostavljaju stabilni akterski obrasci koji se na konvencionalan ili ironijski način mogu rabiti u svim književnim vrstama“ (isto: 71).

Još jedan od razloga zašto se upravo književnost može smatrati važnim instrumentom u širenju nacionalnih predodžbi i stereotipa vezan je s ulogom koju je ona odigrala u rađanju modernih nacija u doba prosvjetiteljstva i romantizma. Već opisana uvjerenja u to da se pripadnici neke nacije mogu svesti na nekoliko zajedničkih epiteta, a razlike među nacijama smjestiti na malo veću poredbenu tablicu, kulminirala su u doba 18. i 19. stoljeća kada, u sklopu kulturnog relativizma Herderova tipa, počinje prevladavati etnička taksonomija „koja je vidjela ‘nacije‘ i ‘kulture‘ kao prirodne i temeljne međusobno ovisne jedinice čovječanstva“ (Leerssen 2009a: 170). Takvo je shvaćanje prihvatila prosvjetiteljska filozofija u kojoj su „nacije, definirane i karakterizirane kao takve svojim pojedinim vlastitim ‘nacionalnim karakterima‘, postajale sve važnijom klasifikacijskom kategorijom“ (Leerssen 2009c: 104). Generaliziranje prosvjetitelja u pristupu nacionalnom karakteru vidljivo je primjerice iz natuknice „nacionalni karakteri“ Diderotove i D’Alembertove *Encyclopédie*, sastavljenoj mahom od klišejiziranih općih mjesta:

> Nacionalne karaktere čini određena uobičajena predispozicija duše, koja u jednoj naciji prevladava više nego u drugima (iako se ta predispozicija ne mora sretati u svih članova takve nacije). Tako karakter Francuza čini njihova vedrina, veselost, društvenost, odanost kraljevima i monarhiji kao takvoj itd. Svaka nacija ima svoj osobit karakter, o čemu govore i svojevrsne poslovice: vedar kao Francuz, ljubomoran kao Talijan, ozbiljan kao Španjolac, podao kao Englez, ponosan kao Škot, pijan kao Nijemac, lijen kao Irac, lukav kao Grk. (D'Alembert i Diderot prema Leerssen 2009c: 105)

Slična će stajališta zadobiti još jednu dublju, ontološku dimenziju u devetnaestome stoljeću. U okviru romantičarske filozofije, razvijene pod utjecajem Fichtea i Hegela, počelo se smatrati da je „individualnost nacije više nego puki ‘karakter‘ (tj. upadljiva osebujnost ponašanja i običaja), prožeta transcendentnim, duhovnim načelom, ontološki autonomnim duhom naroda (*Volksgeist*)“ (isto). Drugim riječima, bilo je uvriježeno smatrati da svaka nacija ima svoja urođena svojstva i osobine svojstvene samo njoj.[3] Nacije su se počele

[3] O tome što sve utječe na karakter nacije postojale su različite teorije. Jedna od najraširenijih bila je klimatološka teorija prema kojoj se vjerovalo da postoji uzročno-posljedična veza između karaktera pojedinih nacija i geografske širine mjesta stanovanja, kao i kvalitete zraka u državi (usp. Zacharasiewicz 2010: 71). U tekstu njemačkog profesora Heumanna iz 18. stoljeća tako se navodi da one zemlje u kojima je zrak hladan proizvode slabe i pasivne talente, dok vruće zemlje na jugu mogu proizvesti svega nekoliko filozofa budući da su južnjaci ili potpuni barbari ili ne proizvode ništa osim praznih misli. Idealnom se za razvoj talenta pokazuje

shvaćati esencijalistički, odnosno smatrati ontološkom kategorijom koja *a priori* određuje karakter pojedinca, a svaki jezik „istinskim dahom nacionalne duše, njezina karakterističnog identiteta i individualnosti“ (isto). Sve je to utjecalo i na shvaćanje sveukupne kulture i književnosti, koja se cijepala u nacionalne ogranke prema jeziku na kojem je nastala. Budući da je, prema romantičarskim shvaćanjima, svaka nacija imala svoju „dušu“ koja se zrcalila u narodnom jeziku, i svaka je nacionalna književnost bila shvaćena kao čisti izraz biti i identiteta nacije čija povijest sadržava „zapis o kolektivnoj nacionalnoj imaginaciji u mediju njezina vlastita jezika“ (isto). Riječima Joepa Leerssena „kultura je neosporivo bila nacionalna kultura. Za nju se apriorno držalo da je različita od drugih kultura od kojih je izdvaja individualnost kao temeljna nacionalna karakteristika“ (isto: 171). U vezi s nacionalnim samopredodžbama i heteropredodžbama to je rezultiralo činjenicom da se one nisu uopće dovodile u pitanje, već su se uzimale zdravo za gotovo; stereotipi i predodžbe o nacionalnim osobitostima „nisu bile eksplikacije, nego *explicanda*“ (Leerssen 2009a: 171). U želji da pokaže u kolikoj je mjeri u to vrijeme dominirao takav stav, Syndram navodi da su ponekad (budući da se na književnost gledalo kao na odraz istinske nacionalne biti) i sami kritičari bili u iskušenju da kulturno-književne iskaze o pojedinim nacijama rabe kao faktografske podatke, tj. kao informacije o empirijskoj stvarnosti (Syndram 2009: 75). Na političko-povijesnoj sceni takav je stav doveo i do nacionalističkih ideologija, primjerice nacističkog pseudoznanstvenog „učenja o rasi“ (usp. isto). Ono je, kao što je poznato,

---

umjerena klima koju Heumann pronalazi u Engleskoj (usp. Heumann prema Zasharasiewiczu 2010: 72–73). Valja dodati i da je svojevrsnu kulminaciju navedena teorija doživjela u poznatome pozitivističkom determinizmu H. Tainea, prema kojemu svaki književni tekst može biti shvaćen u odnosu na tri determinirajuća parametra: rasu, sredinu i trenutak (Leerssen 2009a: 171). U vezi s klimatološkom teorijom osobito je (do dana današnjeg) raširena postala predodžba o značajnoj karakternoj razlici između sjevernoeuropskog (germanskog) kulturnog zaleđa i južnoeuropskog (romanskog). Prema danom vjerovanju, „sjever Europe je više slobodarski, više individualističan, više egalitaristički i demokratskiji, za razliku od kolektivističnije, hijerarhijski stukturirane i o autoritetu ovisne kulturne tradicije na jugu. Povrh toga, sjevernjaci se doživljavaju kao introvertiraniji i skloniji misaonosti, dok su južnjaci ekstrovertiraniji, skloniji amoralnoj kombinaciji racionalizma i senzualizma“ (Leerssen 2009b: 90). U kolikoj je mjeri riječ o relativnoj teoriji govori i činjenica da se pojam juga i sjevera mijenja ovisno o poziciji subjekta. Tako će primjerice s gledišta Nijemca cijela Italija moći biti shvaćena kao prostor amoralnog i strastvenog juga (uključujući i njen sjever), dok se pak u najelementarnijim udžbenicima talijanskog jezika mogu naći tekstovi koji ukazuju na navodne razlike između njenog frenetičnog i hladnog sjevera nasuprot toplome i ekstrovertiranom jugu. Dakle, isti prostor i ljude netko može doživljavati kao „hladne sjevernjake“, a netko drugi kao „srčane južnjake“. Riječima Leerssena, ukazivanje na takve primjere i njihova dekonstrukcija pomažu da se pokaže konvencionalnost njihove prirode (kao suprotnost empirijski referencijskoj prirodi) (usp. isto: 92).

rezultiralo Drugim svjetskim ratom. Ipak, iako se Drugi svjetski rat može smatrati događajem u kojem je nacionalistička ideologija kulminirala, Leerssen (usp. 2009a: 173-174) navodi da se Drugi svjetski rat može isto tako smatrati i prekretnicom koja je potaknula izgradnju tolerantnijeg društva te „antiesencijalistički, konstruktivistički pristup nacionalnim predodžbama i nacionalnom identitetu“ (isto: 174). Nacije više nisu bile shvaćane kao transcendentalne, već kao konstruirane, zamišljene zajednice, izgrađene na priči: „U sklopu postmodernih teorija diskursa nacija je ‘naracija‘ − priča o kolektivnom identitetu. Ta se priča izražava u patriotskom govoru i ispisuje u imaginariju nacionalnih simbola“ (Oraić Tolić 2006a: 30). Postmoderno doba prestalo je na identitet (kako nacionalni, tako i na njegove druge oblike) gledati kao na esencijalističku kategoriju: „identitet nije pitanje ontologije, nego imagologije i ideologije“ (isto). Pokazalo se da svaki identitet počiva na strogim binarnim oprekama između „nas“ i „njih“ (usp. Oraić Tolić 2006a: 31).[4] Ono što jesmo konstruira se uvijek kao subjektivna priča u usporedbi s Drugim, odnosno u omeđivanju od Drugoga. Upravo zato i Féher tvrdi da nema tvorbe identiteta bez iskustva tuđega/stranoga: „iskustvo tuđega iskazuje se upravo kao izvor identiteta. Bez iskustva onoga što nismo nikada ne možemo iskusiti što jesmo“ (2006: 60). Slika o vlastitom sebstvu nemoguća je ako se ne promatra u odnosu na nekoga Drugoga, a slika o Drugome uvijek je odraz naših subjektivnih predodžbi: „Tuđe je sjena koja u stopu prati vlastito, i obratno, vlastito se zrcali u tuđem“ (Oraić Tolić 2006b: 7). Kao što je to slikovito izrazio Leerssen: „I ovdje je, kao i svugdje drugdje, za tango potrebno dvoje“ (2009b: 88). Budući da se nacionalni identitet prestao shvaćati kao objektivna danost, fokus se i u književnoznanstvenim istraživanjima prebacio na njegovu dekonstrukciju, odnosno na istraživanje načina njegove uspostave i mehanizama koji stoje iza njega. Promjena paradigme označila je u književnim analizama nacionalnih identiteta „pomak od esencije prema percepciji“ (isto). Više se nije istraživalo kakav je „uistinu“

[4] Na binarnoj opreci između „nas“ i „Drugoga“ počiva, prema Dubravki Oraić Tolić, sedam strategija kao sedam ključnih narativnih dijelova u izgradnji priče o (nacionalnom) identitetu. Riječ je o sljedećim strategijama: *imaginacija* – najprije se zamisle (imaginiraju) neke ideje o Vlastitome nasuprot Tuđemu („duša“ ili „duh“ naroda); *totalizacija* – slike o sebi i drugima zamišljaju se kao apsolutna jedinstva i cjelovitosti („Majčica Rusija“); *naturalizacija* – zamišljene se ideje proglašuju za stvarnu bit naroda, klase, roda, rase (rusko pijančevanje); *generalizacija* – poopćivanje slika („Svi su Hrvati nacionalisti“); *diskriminacija* – isključivanje, obespravljivanje i ocrnjivanje Drugih („ustaše“ i „četnici“ u južnoslavenskim nacionalističkim žargonima, vicevi); *industrijalizacija* – pretvaranje imaginarnog svijeta u realan – masovna proizvodnja simbola i institucija (himne, zastave, muzeji, nacionalne akademije, grob neznanog junaka); *dominacija* – uspostava dominacije Svoga nad Drugim, od intimne vlasti u obitelji do vlasti nad životom i smrću u društvu (kolonijalizam, imperijalizam, čistke, holokaust) (usp. Oraić Tolić 2006a: 31−33).

određeni nacionalni identitet, već kako se on reprezentira u tekstu. Posljedično razvila se imagologija kao „istraživačka grana komparativne književnosti koja se bavi proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe)“ (Dukić 2009: 5). Kao njena osnovna dva načela nametnuli su se, u skladu sa svim rečenim, pomak s tradicionalnog pojma egzistencije i razdvajanje identiteta (kao tradicijski shvaćeno jedinstvenoga pojma) u bipolarnost identiteta i alteriteta (usp. Leerssen 2009b: 87). Razotkrivajući tekstualne strategije u izgradnji nacionalnih predodžbi imagolozi su počeli ukazivati na to da je nacionalnost i u književnim tekstovima velikim dijelom subjektivan konstrukt, a ne odraz objektivnog i ontološkog stanja stvari (usp. isto). Stoga su imagolozi u svojim istraživanjima nastojali pokazati da se nacionalnost „može proučavati kao konvencija, nesporazum, konstrukt, kao nešto što proizlazi iz vlastite artikulacije kao *representamen,* koji se stvara svojim formuliranjem. Dakle, kao nešto što se može analizirati u svojoj subjektivnosti, varijabilnosti i kontradikcijama“ (Leerssen 2009a: 174). U tom se pogledu pojedinačne književnosti u imagologiji ne shvaćaju kao nacionalne različitosti biti, nego kao posebnosti uvjetovane društveno-povijesnim čimbenicima te se ukazuje na njihove uzajamne veze. Kauzalno-mehanicistički model (kakav je prevladavao do 20. stoljeća) zamijenila je stoga realnost raznolikih historijsko-dijalektički odnosa (usp. Fischer 2009: 39).

Naravno, i u književnoj je znanosti do spomenutih stavova trebalo postupno doći te i imagologija ima svoju prethistoriju. I Davor Dukić (usp. 2009: 9) i Leerssen (usp. 2009a: 170) navode da je u prvoj polovini dvadesetog stoljeća prva „protoimagološka“ generacija proučavatelja u istraživanju nacionalnih predodžbi i dalje nacionalnosti i nacionalnom karakteru pridavala ontološki autonomno postojanje. Na taj je način njihova analiza bila identična pristupu *Stoffgeschichte,* shvaćenom kao „nekritičko prikupljanje podataka o motivsko-tematskim podudarnostima u književnosti s ciljem otkrivanja povijesne crte utjecaja ili pripreme građe za neku buduću sintezu“ (Dukić 2009: 9). U kontekstu istraživanja nacionalnih predodžbi takav se pristup često svodio na „puki tematski bibliografski popis“ (Leerssen 2009a: 172−173), pri čemu se i dalje podrazumijevalo da nacionalnost „stvarno“ postoji i da je autori u svojim djelima predočuju konkretno ili nekonkretno (usp. isto). Važan je korak naprijed u odnosu na *Stoffgeschichte* nakon Drugog svjetskog rata napravio francuski istraživač Guyard koji je u eseju *L'etranger tel qu'on le voit* iz 1951. godine predložio „istraživanje nacionalnosti ‘kakva se vidi‘, kao književnog tropa, a ne nacionalnosti *per se*“ (Guyard prema Leerssen 2009a: 174). Na tom tragu, u daljnjoj će uspostavi imagologije kao

zasebne discipline važnu ulogu odigrati predstavnici francuske imagologije (Daniel-Henri Pageaux i Jean-Marc Moura) i Aachenske škole (Hugo Dyserinck, Joep Leerssen, Manfred S. Fischer, Karl Ulrich Syndram) koji su svojim radom razradili osnovna načela i zadaće imagološke discipline. U učenjima svih njih naglašavat će se uvjerenje da je osnovna pretpostavka imagologije „teorija kulturnih ili nacionalnih stereotipa, a ne teorija nacionalnog ili kulturnog identiteta. Imagologija je usredotočena na *representamen,* na reprezentacije kao tekstne strategije i kao diskurs“ (isto: 179).

Zbog čega je tako važno ukazati na tu razliku? Činjenica da imagologija ne prihvaća identitet kao objektivnu i ontološku kategoriju ukazuje na subjektivnost njenoga materijala. S obzirom na to da poriču postojanje nacionalnog identiteta kao objektivne činjenice, imagolozi mogu istraživati samo subjektivnu reprezentaciju određene nacionalnosti u književnom tekstu.[5] Stoga u svojim analizama književnih tekstova oni često izričito inzistiraju na tome da nikada nisu htjeli utvrditi „‘kakav je taj-i-taj nacionalni karakter‘; naprotiv, oni su istraživali ‘kako se taj-i-taj nacionalni karakter percipirao ili reprezentirao‘“ (Leerssen 2009b: 87). Izuzetno je važno naglasiti, kao što se to navodi i u gotovo svim teoretskim pregledima imagologije (usp. Dukić 2012: 119; Fischer 2009: 43; Leerssen 2009a: 179; Syndram 2009: 77), da zbog subjektivnosti predodžaba koje ih zanimaju, imagolozi nikada u svojim istraživanjima ne utvrđuju istinitost, odnosno vjerodostojnost analizirane građe (budući da su nacionalne predodžbe u tekstovima rezultat subjektivne prirode i iskustva i odraz percepcije ‘nacionalnog karaktera‘ koji je sam po sebi zamišljen, one kao takve ni ne podliježu navedenim kriterijima sve i kad bi ih netko htio ocijeniti).

> Imagološke studije ne pokušavaju objasniti ili uputiti na hipotetički ‘»karakter‘ ili ‘temperament‘ neke rase ili nacije, bilo na temelju književnih ili nekih drugih izvora, već upravo suprotno, takvi pokušaji iz prošlosti sačinjavaju elemente diskursa koji imagolozi nastoje kritički analizirati. Imagološki teren je diskurs: imagolog/imagologinja ispituje iskaze i tekstove i uzdržava se od prosudbi ili polemika s istinitošću tih tvrdnji – budući da su one (npr. klimatološki ili biološki determinizam) obično esencijalistička postvarenja. (Syndram 2009: 75)

Pitanje koje se nameće jest koju metodu onda koristiti u imagološkoj analizi, to jest na koji način istraživati subjektivne nacionalne predodžbe u književnom tekstu. Kako navodi

[5] Na pitanje zašto svaka tvrdnja o nacionalnom karakteru, s imagološkog stajališta, pripada zamišljenom svijetu, Dukić zgodno odgovara da je to zato što i nacionalni karakter kao takav i sam pripada zamišljenom svijetu. U tome se pogledu i sam pojam „nacionalnog karaktera“ upotrebljava uvijek pod velikim navodnicima jer ni on sam nije ništa više nego čisti pokazatelj nacionalnog esencijalizma (usp. Dukić 2012: 118).

Leerssen (usp. 2009a: 175), u začecima razvoja imagologije kao zasebne komparativne discipline neki su joj teoretičari (prvenstveno predstavnici američke komparatistike) zamjerali nedovoljnu intrinzičnost, udaljavali je od književnosti i sjedinjavali s poviješću, sociologijom i antropologijom. Najglasniji u primjedbama bio je René Wellek, tada vodeći književni znanstvenik, rekavši „da je imagologija oblik 'književne sociologije', bliži preokupacijama etničkih antropologa nego književnih znanstvenika" (Wellek prema Leerssen 2009a: 175).[6] Najveća zasluga u dokazivanju da stvari ne stoje baš tako i da imagologija ipak ima *raison d'etre* unutar znanosti o književnosti pripada H. Dyserincku, osnivaču Aachenske škole, koji je ustvrdio da nacionalne predodžbe i stereotipi ne moraju biti ekstrinzični, već, baš naprotiv, mogu prožimati samu srž teksta (usp. Dyserinck prema Leerssen 2009a: 175).[7] Istina je da je imagologija interdisciplinarna disciplina bliska povijesti, sociologiji, politologiji i etnologiji, disciplina koja bi trebala „s komparatističkog gledišta uzeti u obzir povijesnost nacionalno-imagotipskih sustava i kontekstualnu ovisnost književnih 'slika stranih zemalja' kao elemente složenijih međunacionalnih uzajamnih veza" (Fischer 2009: 37), ali to nikako ne umanjuje literarnost njezine građe. Već smo ranije u radu naglasili da sve nacionalne predodžbe iznesene u određenom tekstu ipak prvenstveno pripadaju literarnom diskursu i to je činjenica koju svaki imagolog treba uvijek imati na umu. U skladu s time, nijedan imagolog ne bi trebao ignorirati intrinzični pristup u analizi odabrane nacionalne predodžbe. Stoga prva zadaća svakoga tko se upušta u imagološku analizu jest provesti tekstnu analizu: ustanoviti intertekst dane nacionalne predodžbe kao tropa i provesti njegovu kontekstualizaciju unutar

[6] U postmoderno doba kada se brišu granice između disciplina, pa čak i pojedinih znanosti, čini nam se pomalo smiješna Wellekova zamjerka ekstrinzičnosti i interdisciplinarnosti koja prati imagološka istraživanja. U vremenu prepletanja pristupa, znanosti i dekonstruiranja zapadne metafizike, suglasni smo s Fischerovim mišljenjem da komparatistika upravo u imagologiji može ostvariti svoju društvenopolitičku zadaću: „može se shvatiti i kao pomoćna znanost (što joj u svakom slučaju služi na čast) i što znači, ni manje ni više, nego znanost *inter pares*" (Fischer 2009: 38).

[7] Pravo ravnopravne uključenosti imagologije u komparativnu književnost zastupali su i drugi predstavnici Aachenske škole, primjerice J. Leerssen koji u svome članku *Imagologija: povijest i metoda* navodi sljedeće argumente ne bi li ukazao na važnost imagoloških analiza unutar znanosti o književnosti: prvo, imagologija pokazuje da je nacionalne stereotipe najprije i najdjelotvornije oblikovala, sačuvala i dalje širila upravo imaginarna i poetska književnost; drugo, nataložena zaliha tekstova potvrda je da predodžbe *djeluju* i da su učinkovite; treće, književni tekstovi imaju dugotrajnu vrijednost i aktualnost (duže od udžbenika, publicistike, vladinih izvješća ...); četvrto, postoje pokazatelji da je književnost (uz novije poetičke i fikcijsko-narativne medije poput filma i stripa) povlašten žanr za širenje stereotipa jer ona često djeluje na pretpostavci obustavljivanja sumnje i svojevrsnog povjerenja publike u njezinu vrijednost (usp. Leerssen 2009a: 178).

teksta u kojem se pojavljuje (isto: 180). Ipak, to isto tako ne znači da se imagološka analiza treba na tome zaustaviti. Imagologija se, kao komparativna disciplina, vidjeli smo, razvila u doba nakon Drugoga svjetskoga rata kada se odustalo od nacionalnog esencijalizma i determinizma te nastojalo ukazati na mehanizme uspostave i širenja nacionalnih identiteta. Tu je zadaću preuzela na sebe i imagologija unutar područja znanosti o književnosti: „heteropredodžbe i autopredodžbe shvaćaju se i istražuju kao diskurzivne tvorbe – nastoji se proniknuti u tajnu njihova nastanka te mehanizme njihova širenja, modificiranja i zamiranja. Pritom se, naravno, prelaze granice književnog i zadire u društvenopovijesni kontekst“ (Dukić 2009: 9). Imanencija se nadopunjuje transcedencijom djela (usp. Dyserinck prema Dukić 2009: 17). Stoga i Leerssen ističe da imagologija „‘sjedi na dvije stolice‘: ona objedinjuje intrinzični i ekstrinzični (povijesni) pristup“ (Leerssen prema Dukić 2009: 17). Većina imagologa stoga isključivo intrinzični pristup smatra nedovoljnim i inzistira na uključenju ekstrinzičnog aspekta: analiziranju društveno-povijesne pozadine koja je uvjetovala takvu predodžbu.

> Imagologija polazi od pretpostavke da su određeni aspekti književnog teksta, posebice oni koji dolaze do izražaja u njegovoj transnacionalnoj recepciji, više od pukih verbalnih ukrasa i da prizivaju referencijalne okvire i obrasce procjene koji nisu umjetničkog podrijetla i koji su određeni ‘svjetovnim‘ političkim ili društvenim stajalištima stvarnoga svijeta – a to je upravo ono što stvara dojam da tekst »zrcali« svoje društveno okruženje. (Syndram 2009: 76)

Iako je književni diskurs odvojen od zbiljskog svijeta, njegove su predodžbe i ideje, u tom pogledu i one nacionalne prirode, „mjesta na kojima tekst reflektira vrijednosti i značenja razumijevanje kojih je determinirano društvenim, pa čak i povijesnim i političkim čimbenicima“ (isto: 77). Sve je njih nužno uzeti u obzir, no, dakako, ne s ciljem utvrđivanja istinitosti istraživanih predodžbi, već s ciljem istraživanja mehanizama i ideologije koji stoje iza njih: „dokumenti izvanknjiževne stvarnosti ne služe, dakle, potvrdi vjerodostojnosti književnih predodžbi, ali zato upućuju na okolnosti njihova nastanka i uporabe“ (Dukić 2009: 17). Tekstna analiza, koliko god nužna bila, najčešće nije dovoljna i predstavlja opasnost da se svede na puko prebrojavanje slika o nacionalnim osobnostima nalik onome u *Stoffgeschichte* te zahtijeva da se nadopuni i ekstrinzičnim aspektom ne bi li se odgovorilo na pitanja uspostave i djelovanja nacionalnih predodžbi. Za uključivanje društveno-povijesnog konteksta u imagologiju zalaže se i Fischer koji smatra da se imagološko istraživanje nikada ne smije zadovoljiti tek predočivanjem aktualnog stanja predodžbi u određenom povijesnom

trenutku, već istražiti njegovo nastajanje i djelovanje kako u sklopu književnog, tako i u sklopu društvenopovijesnog konteksta.

> Kako bi se trajno umanjilo njihovo nepromišljeno preuzimanje i prihvaćanje kao istine, što pridaje slikama bezvremensku opću vrijednost ili u najmanju ruku u biti objektivnu analogiju sa zbiljom, potrebna je, prema našem mišljenju, analiza njihova cjelokupnog postanja, kritičko, s obzirom na ideologiju, otkrivanje povijesnog konteksta, političkih interesa i polazišta koji obilježavaju postanak kao i vrstu slike. Drugim riječima, predodžbe o drugoj zemlji treba istraživati kao funkcije općih društveno-povijesnih odnosa. (Fischer 2009: 43)

U skladu s navedenim stajalištima i mi ćemo imagološki analizirati predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća: ne ignorirajući tekstnu analizu, ali isto tako ne odbijajući uključiti društveno-povijesnu pozadinu tamo gdje bude potrebno. Za kraj, recimo da cilj naše analize, kao i dekonstrukcije binarnih opreka općenito, nije u tome da se u potpunosti oslobodimo heteropredodžbi i stereotipa o drugim nacijama. Koliko god ta ideja mogla zvučati primamljivo, smatramo da je ona previše utopistička, pa čak i manjkava glede uzimanja u obzir ljudske psihologije i načina razmišljanja. Umjesto toga, mnijenja smo da je mnogo važnije osvijestiti stereotipe i predrasude koji su se ugnijezdili u našem razmišljanju, istražiti njihovo podrijetlo i mehanizme koji im daju snagu, a sve da bismo se mogli slobodno i argumentirano odnositi prema tradiciji te stupati u međuregionalne i međunarodne odnose kao osvješteniji i tolerantniji pojedinci, kao oni koji ne zaziru od tradicije, ali se isto tako ne prepuštaju olako stereotipiziranju i apriornom označavanju.

3. Povijest i književnost u Hrvatskoj u 18. stoljeću

3.1. Hrvatska književnost 18. stoljeća

Gledano iz suvremene perspektive, glavno obilježje kako hrvatske povijesti tako i hrvatske književnosti 18. stoljeća jest partikularnost (usp. Dukić 2003: 488). U hrvatskim se regijama, s većim ili manjim međusobnim kulturnim i književnim kontaktima, razvija pritom zaseban tip književnosti. Jedini dio današnjeg hrvatskog teritorija koji se u to vrijeme nije nalazio pod direktnom upravom druge veće sile bila je Dubrovačka Republika. Iako s vanjskom podčinjenošću Osmanskom Carstvu, Dubrovačka Republika i u ovom stoljeću čuva svoju samostalnost glede unutarnje samouprave (usp. isto). U skladu s time, i dubrovačka književnost 18. stoljeća nastavlja na ramenima baroknih „velikana", poput Gundulića, Palmotića i Bunića-Vučića te Ignjata Đurđevića. Premda dubrovačka književnost 18. stoljeća nije iznjedrila nijedno tako veliko ime, Dukić (usp. isto) ukazuje na to da su Dubrovčani i dalje njegovali interes za književnost. Naime, podaci, kao što su osnivanje *Akademije ispraznijeh,* bogat kazališni rad, konjuktura novolatinske književnosti, interes za folklor i književnu historiografiju, ukazuju na bogat književni i kulturni život Dubrovnika u 18. stoljeću (usp: isto).[8]

Priobalni, pak, dalmatinski gradovi pod vlašću Mletačke Republike ne bilježe gotovo nijednog većeg književnika koji bi se mogao smatrati nasljednikom Marka Marulića,

[8] Na svojevrsni pad kvalitete u dubrovačkoj književnosti 18. stoljeća upozorava ipak Plejić Poje koja u tekstu *Književna topografija staroga Dubrovnika* promatra kako su se promjene u dubrovačkim književnim tokovima odrazile na književni prikaz Grada od 16. do 18. stoljeća. Autorica u tom smislu pokazuje da „za razliku od žanrovski i svjetonazorski pluralistične književnosti u Dubrovniku u 16. stoljeću, kao i od nešto manje raznovrsne visoke književnosti 17. stoljeća, u kojima pri oblikovanju književnoga prostora uvelike participiraju moralni ideologemi (Dubrovnik kao grad republikanskih vrlina i kršćanskih kreposti) te ideologemi dubrovačkoga identiteta (Dubrovnik kao autonomna, slobodna, aristokratska republika, kao prostor mira, pravde i sklada, kao *antemurale christianitatis* i središte *slovinstva*), u svjetovnoj književnosti 18. stoljeća koja nastaje na hrvatskom jeziku prostor se Grada često nadaje kao prostor banalne svakodnevice" (2015: 404). Vidljivo je to i na tematskom, stilskom te žanrovskom planu: „u književnosti 18. stoljeća u Dubrovniku dominiraju teme iz svakodnevice koje su se u prethodnim razdobljima smatrale efemernima i trivijalnima, a etos i stil uvelike su spušteni" (isto: 406). Na primjeru jedne Zlatarićeve pjesme u kojoj se tematizira „tipičan" dan Dubrovčana, Plejić Poje pokazuje da se Grad „ocrtava kao stjecište prljavštine, banalnosti, materijalnoga i duhovnoga siromaštva, površnosti i tuposti, odnosno plitke društvenosti" (isto: 407). Na taj način, za razliku od autora iz prethodnih stoljeća kod kojih je prikaz prostora Grada često poprimao ideološke i mitološke crte (usp. isto: 408) Dubrovnik se kod autora iz 18. stoljeća oblikuje prvenstveno kao „»realističan« prostor lišen bilo kakve metafizike" (isto: 407).

Hanibala Lucića ili Petra Hektorovića. Ipak, jedan sasvim novi smjer hrvatske književnosti rađa se i u toj regiji. Unutar zidova franjevačkih samostana dalmatinskog zaleđa rađaju se djela namijenjena puku i zasnovana na tradiciji nabožnih knjiga (T. Babić, F. Grabovac), odnosno na temeljima usmene epike (A. Kačić-Miošić i njegovi nastavljači) (usp. isto: 490). Posebno je popularan među tim djelima bio Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, zbornik epskih pjesama koje su opjevavale različite povijesne događaje, prvenstveno bitke, s ugledanjem na južnoslavensku junačku epiku (usp. Fališevac 1997c: 14). Iako nastalo u Dalmaciji, djelo, kako ističu i Dunja Fališevac (usp. 1997b: 264) i Zoran Kravar (usp. 1993: 156), nije bilo ništa manje čitano ni na hrvatskom sjeveru te je utjecalo na književnu poetiku svih hrvatskih regija: „To je djelo svojim poetološkim osobinama […] nametnulo svoje estetičke koncepcije kao dominantne i na taj način oblikovalo ukus i odredilo sociološku sliku čitalačke publike tijekom cijelog 18. stoljeća“ (Fališevac 1997b: 265).

Zanimljive povijesne i književne promjene opažaju se u 18. stoljeću i u sjevernoj Hrvatskoj. Prema pisanju Rafe Bogišića (usp. 1975: 10), nakon „dva stoljeća uplakane Hrvatske“ (kako je Ritter Vitezović opisao 16. i 17. stoljeće), situacija se ni u 18. stoljeću ovdje nije promijenila nabolje. Iako se nakon više stoljeća pod Osmanlijama Slavonija napokon oslobodila od turske vlasti, ni nova se bečka centralistička administracija nije mnogo razlikovala od one koja joj je prethodila. Austrijski centralizam doživljavao se, nakon Zrinsko-frankopanske urote 1671. godine, kao surov i na sjeverozapadu, u banskoj Hrvatskoj. Većina je hrvatskog puka pod habsburškom vlašću bila neobrazovana i siromašna, a dodatno je breme predstavljala i iscrpljenost stanovništva nakon višestoljetne borbe protiv Turaka (usp. isto). Unatoč tomu, habsburška administracija u hrvatskim je regijama tražila upravo ljudski arsenal kojim će povećati svoju vojsku. Pritom se, među svim austrijskim ratovima i vojnim akcijama koje su uključivale Hrvate, za hrvatsku književnost 18. stoljeća osobito plodotvornim pokazao Austrijsko-rusko-turski rat što se vodio od 1787. do 1791. godine (usp. Kekez 2010: 72), a o kojemu će nešto više riječi biti niže u tekstu. Javnost je za vojne i političke događaje bila jako zainteresirana i htjela o njima biti redovito obaviještena. Stoga je, budući da novine, kao ni drugi oblici javnih medija, nisu još bili razvijeni u tadašnjoj Hrvatskoj, ulogu prenositelja informacija preuzela na sebe književnost: „Prije pojave periodičnih publikacija kao prvog oblika masovnog komuniciranja, u hrvatskoj kulturi javno se mnijenje prije svega može iščitavati iz književnih djela“ (Dukić 2003: 496). Brojna djela koja nastaju u drugoj polovici 18. stoljeća stoga su bila izrazito praktične, informativne naravi. U tom pogledu valja spomenuti da u Zagrebu u vrijeme navedenoga rata počinje

objavljivati ratna kronika (svojevrsni godišnjak) koja se može smatrati i prvim hrvatskim novinama, a riječ je o *Nestrančnom vezdašnjega tabora ispisavanju (1787–1791)* Gregura Kapucina (usp. Dukat 1915: 161).

Osim u kajkavskoj regiji, ratna je epika nastajala i u Slavoniji, što ne začuđuje s obzirom na njenu blizinu ratnim poprištima (usp. Fališevac 1997b: 263). Prema pisanju Dukića (usp. 2003: 492) i Bogišića (usp. 1975: 14), od svih hrvatskih regija koje su bile pod austrijskom vlašću, Slavonija 18. stoljeća općenito doživljava najveći rast književne produkcije. U njoj će se tijekom tih sto godina čak formirati poseban tip književnog jezika sa štokavsko-ikavsko osnovicom i posebnom ortografijom, utemeljenoj na mađarskoj (usp. Dukić 2003: 492). S obzirom na to da je Slavonija nakon osmanskog perioda bila pripojena Habsburškoj Monarhiji kao prvenstveno katoličkoj državi, ne čudi što se kao osnovna obilježja slavonske književnosti izdvajaju „vezanost uz crkvene pisce, velik udio nabožnih tema i praktičan karakter“ (isto). Do određenog procvata djela svjetovne tematike doći će, ipak, u drugoj polovici stoljeća kada, uz dominantnu ratnu epiku, nastaje i najznačajnije djelo slavonske književnosti cijelog 18. stoljeća. Riječ je o Relkovićevom *Satiru iliti divjem čoviku* koji, riječima Dukića (isto), „nosi osnovna obilježja najvećeg dijela onodobne i nešto kasnije slavonske književnosti: didaktičnost i demokratičnost (pučki idiom, rimovani asimetrični deseterci), razvijanje slavonskoga kulturnog identiteta uz slavljenje habsburških vlasti“. Upravo *Satira,* uz prethodno spomenuti *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Fališevac zbog njihove pučke, poučne i pragmatične orijentacije ističe ne samo kao dva najreprezentativnija epska djela hrvatske književnosti 18. stoljeća, već kao prijelomne točke u povijesti hrvatske književnosti:

> I Kačićev *Razgovor ugodni* i Reljkovićev *Satir* dokinuli su u epu značenje visokohijerarhiziranog književnog žanra i od epa stvorili pučki, svim slojevima društva razumljiv epski model, pa je njihovo značenje od izuzetne važnost kako za posvjetovljavanje svih tijekova književnosti – pučka je književnost do tada bila mahom nabožnog karaktera – kao i za demokratizaciju kulture i uključivanje svih slojeva društva u čitalačku publiku. (Fališevac 1997c: 16)

Od preostalih regija u kojima nastaje hrvatska književnost treba još izdvojiti Boku kotorsku s pretežnim ugledanjem na dubrovačke pisce (usp. Dukić 2003: 492) te Ozaljski književni krug, čijim se nasljednikom u 18. stoljeću može smatrati P. Ritter Vitezović. Zrinskog i Frankopana, kao svoje najznačajnije prethodnike, Ritter Vitezović je slijedio uglavnom u djelima koje je pisao na latinskom jeziku (*Croatia rediviva*, *Stemmatographia, Plorantis Croatiae saecula duo*, *Bosna captiva*) (usp. isto: 491). Ipak, Dukić posebno ističe i

njegova hrvatska djela namijenjena široj publici (*Senjčica*, vjerojatno i *Novljančica*) kojima Ritter Vitezović korespondira s književnim promjenama 18. stoljeća, te čak najavljuje integracijske ideologeme što će se popularizirati u narednom 19. stoljeću (usp. isto).

Povrh navedenog, književnost u 18. stoljeću, poetološki gledano, obilježena je stilskim i poetičkim pluralizmom (usp. isto: 494). Dok je s jedne strane i dalje prisutna barokna poetika, s druge strane nastaju djela napisana u duhu klasicizma i predromantizma (usp. isto: 494–495). Kao dominantna kategorija ipak se najčešće izdvaja prosvjetiteljstvo, „no uvijek uz nužnu ogradu o razlici hrvatske varijante prosvjetiteljstva u odnosu na ono 'pravo' francusko odnosno zapadnoeuropsko prosvjetiteljstvo" (isto: 494). U vezi s time može se reći da je prosvjetiteljstvo u Hrvatskoj bilo u skladu sa temeljnom slikom hrvatske književnosti 18. stoljeća: inspirirano europskim tokovima, ali prilagođeno domaćim potrebama i okolnostima (usp. Bogišić 1975: 12). Naime, hrvatski su književnici ideje prosvjetiteljstva nastojali primijeniti na način da narod pouče i da iskorijene loše navike. Književnost je tako u 18. stoljeću uz estetsku poprimila i snažnu utilitarističku ulogu na što se posebno podrobno osvrnuo Bogišić:

> Zbog sve složenijih i težih općih uvjeta i nadasve zbog široke osnove suvremenih književnih motivacija razmak između istinske umjetnosti riječi i običnog poučno-odgojnog štiva širi se kao nikada dosada. Najčešće su se ipak umjetnički poticaji i želja za umjetničkim izražavanjem pridruživali nastojanju autora da praktično djeluju, prosvjetljuju i preodgajaju, pa tako nije teško uočiti da se oko didaktičkih poticaja i u okviru njihove realizacije javljala i poezija kao dragocjena i spontana pratiteljka kazivanja. (Bogišić 1975: 14)

I za kraj recimo još da je ideološki gledano, književnost 18. stoljeća i dalje ukazivala na postojanje regionalnih identiteta. Uz snažan dubrovački identitet, kao najjači partikularni ističe se onaj slavonski (usp. Dukić 2003: 496). Razloge njegove česte pojave u djelima slavonskih autora 18. stoljeća Dukić (usp. isto) povezuje s posebnim administrativnim položajem Slavonije i habsburške politike gospodarskog uzdizanja novoosvojenih područja. S druge pak strane u 18. stoljeću i dalje je prisutan (iz današnje perspektive) nadnacionalni slavenofilski osjećaj, obično predočavan ključnim pojmovima „slovinstva" i „ilirstva" (usp. isto: 497). Kao jedna od njegovih sastavnica, pa i možebitni fenomen, može se izdvojiti rusofilska komponenta koje ćemo se dotaknuti u analizi predodžbi o Rusima. Kao što je bilo naglašeno i u uvodu, rusofilsku komponentu, gledano iz perspektive cjelokupne hrvatske povijesti književnosti, prvi je razvio Juraj Križanić u 17. stoljeću, a bila je prisutna i u djelima Jerolima Kavanjina krajem istoga stoljeća kao i početkom sljedećega. Ipak, svojevrsni je

procvat rusofilstvo doživjelo upravo stoljeće kasnije, u vrijeme kada se Rusko Carstvo širi i jača na krilima Petra Prvoga i Katarine Velike. Posrednu vezu s Ruskim Carstvom za hrvatske je regije predstavljao i već spomenuti Dubički rat (1787–1791) u kojem je Rusija istupala kao saveznik Habsburške Monarhije, pritom se boreći protiv već uvriježenog kolektivnog neprijatelja Hrvata iz svih regija: Turaka. Sve je to utjecalo na svojevrsno približavanje Ruskog Carstva hrvatskim regijama i Hrvatima, što je posljedično utjecalo i na književni fond u kojem se Rusi spominju direktno ili posredno. S obzirom na to da je Dubički rat bio najčešći povod za nastajanje djela u okviru kojih se predočuju Rusi, prvo ćemo ukratko iznijeti njegov povijesni prikaz: naravno, ne s ciljem provjere povijesne istinitosti naše građe, već s ciljem njenog lakšeg praćenja i snalaženja u radu.

3.2. Dubički rat

Jedna od najvažnijih ratnih tema hrvatske epike 18. stoljeća bio je Austrijsko-rusko-turski rat što se vodio od 1787. do 1791. godine, a poznat je i kao Dubički rat (usp. Kekez 2010: 72). Za izbijanje rata možda je bila odgovornija ruska strana vođena ekspanzionističkim težnjama Katarine Velike. Ta vladarica njemačkog podrijetla na rusko je prijestolje zasjela 1762. godine (usp. isto), a lak plijen svojih ambicija za širenjem ruskih granica ubrzo je prepoznala u tada već oslabljenom Osmanskom Carstvu i Poljskoj. Posebno je važan Rusiji bio južni smjer prema Crnome moru gdje je Katarina htjela proširiti ruski teritorij na štetu Osmanskog Carstva. Mirom u Kučuk-Kajnardžiju 1774. godine Rusija je dobila što je tražila (izlaz na Crno more i pravo slobodne plovidbe po preostalim osmanskim morima), no mir je samo naizgled zadovoljio zaraćene strane: dok se Osmansko Carstvo nikako nije moglo pomiriti kako s velikim teritorijalnim gubicima tako i jačanjem ruskog utjecaja, Rusija je pak pretendirala na još više moći i teritorija (usp. isto). Otprilike to isto vrijeme (1780) na habsburško prijestolje zasjeda Josip II. s ambicijama vrlo nalik onim ruskima: proširenje teritorija na račun Osmanskog Carstva. Cilj Josipa II. bio je osvojiti Bosnu i Srbiju i protjerati Osmanlije iz Europe (usp. isto: 74). Vođeni sličnim ciljevima i borbom protiv istog suparnika, Josip II. i Katarina II. brzo su pronašli zajednički jezik (pritom su oboje bili snažni zagovornici prosvijećenog apsolutizma) te 1781. potpisali savez o zajedničkoj istočnoj politici (usp. isto). Nakon opsežnih priprema, 1787. godine, započinje Dubički rat vođen na dvije fronte. Habsburška je vojska, predvođena prvo maršalom Van Lacyjem, a potom sposobnim generalom Laudonom, bila usmjerena na balkanski dio: Srbiju, Bosnu i Crnu Goru. Upravo su na navedenoj fronti u sklopu austrijske vojske sudjelovali brojni Hrvati. Rusi su pak, na čelu s

generalom Potemkinom, bili poglavito usmjereni na Krim i širenje utjecaja na crnomorskom teritoriju (usp. isto). Ratovanje se na dvije spomenute fronte rastegnulo na četiri godine. Unatoč carevim velikim ambicijama i još većim ljudskim i ekonomskim gubicima, potpisivanje mira 1791. godine u Svištovu na Dunavu nije donijelo Austriji velike dobitke: „Prema odredbama toga mira Austrija se morala odreći svega što je u ratu oslobodila u sjevernoj Srbiji, osim Beograda, ali je i morala Osmanlijama prepustiti sve što su hrvatski krajišnici i banska vojska osvojili u Pounju i Posavini“ (isto: 76). Možemo reći da je za hrvatsku povijest rat donio više književnih, negoli teritorijalnih plodova. Ljudi su za njega bili zainteresirani i rado čitali novosti s fronte, pogotovo one zapadne, koja se često proširivala i na hrvatsko tlo. Neka od djela posvećenih toj ratnoj tematici obuhvatit ćemo i mi u svojoj analizi predodžbi o Rusima. Ipak, prije nego što se usredotočimo na njih, vratit ćemo se pola stoljeća unatrag, u vrijeme vladavine Petra Velikog kada nastaju i prvi tekstovi zanimljivi za našu analizu.

4. Predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća

4. 1. Ignjacije Gradić – *Plam sjeverski*

Početkom osamnaestog stoljeća Dubrovačka Republika i dalje čuva svoju samostalnost. Nakon snažnog potresa što ga je zadesio 1667. godine, Grad se polako financijski oporavlja i vraća ugled. Kao i prethodnih stoljeća, Dubrovčani još uvijek imaju povremenih problema s Mlečanima i Turcima, pa čak i s Francuzima (usp. Harris 2006: 354–356), ali te odnose i dalje uspješno manevriraju uz puno diplomatskog takta. Što se pak odnosa Republike s Rusijom tiče, do vladavine Petra Velikoga ta se država Dubrovčanima zasigurno činila dalekom i nepoznatom. Ipak, kako se Rusko Carstvo sve više uključivalo na europsku geopolitičku scenu, Dubrovčani su sa svojevrsnom simpatijom gledali na ruske uspjehe. Zaslužnima za to Harris (isto: 357) smatra barokne autore panslavističkih djela: „Primjerice, rani panslavizam u radovima Mavra Orbinija, Aleksandra Komulovića i Ivana Gundulića, potaknuo je Dubrovčane da se čak ponose ruskim političkim utjecajima.“ U skladu s time, osobito su oduševljenje Dubrovčani pokazali kad su čak dvojica njihovih građana ušla u službu Petra Velikog, kao i kad je ruski car pobijedio švedskog kralja Karla XII. kod Poltave 1709. godine (usp. isto). Porast rusofilije u Dubrovniku na početku osamnaestog stoljeća odrazio se i na književnu produkciju. U svojem razmatranju povijesnih odnosa Dubrovačke Republike i Ruskog Carstva (*Materijaly dlja istoriji diplomatičeskih" snošenij Rossiji s" Raguzskoj Republikoj*) Makušev (usp. Макушев 1865: 15) navodi tako tri djela koja su u Dubrovniku na početku *settecenta* napisana u slavu Petru Velikom: *Plam sieverski* Ignjacija Gradića (Ignazio Gradi), *Petar Aleksiović, aliti 15 zlamenja dijela i česti Petra Parvoga, cara i samodršca rusinskoga* Stjepe Ružića (Stefano Rosa) te odu na talijanskom jeziku *La felicita comune: Voto di Pietro il Grande Czar delle Russie* nepoznata autora. U radu ćemo analizirati prvo od navedenih djela.

O životu i radu Ignjacija Gradića nije puno toga zapisano u povijesnim pregledima književnosti. Vodnik (usp. 1913: 266) ga spominje samo usputno, i to u dijelu kada piše o Jerolimu Kavanjinu, Franičević i suradnici (usp. 1974) ga se ne dotiču uopće, jedino mu malo više prostora posvećuje Kombol (usp. 1961: 304) govoreći o članovima *Akademije ispraznijeh*. Kombol navodi da je Gradić (1655–1728) bio isusovac koji je prevodio neka prozna nabožna djela, među kojima ističe *Život prisvete Bogorodice* španjolske mističarke Marije od Agrede. U svojem se prevoditeljskom radu dubrovački isusovac pritom poetološki oslanjao na *Jeđupku, Osmana* i *Kristijadu.* Ipak, kao najpoznatije Gradićevo djelo Kombol

ističe upravo *Plam sjeverski* (1701), dodajući da je riječ o „oduljem, iako pjesnički beznačajnom panegiriku“ (isto). U suvremenim je znanstvenim radovima prigodnica također zanemarivana.

Puni naziv Gradićeve prigodnice u rukopisu glasi *Plam sjeverski to jes pjevanje u hvalu moškovskoga Veličanstva, prikazano Prisvijetlom i Priuzvišenom Gospodinu Savi Vladislaviću, istoga Veličanstva Svjetniku, zlatne ostroge Vitezu, Knezu, Vlastelinu slovinskomu, od Ignjacija Gradića Dubrovčanina Družbe Jesusove, ljeta Gospodinova 1730. u Rimu*. Pohvalnica je napisana kombinacijom osmeraca i deveteraca koji su raspoređeni u 120 katrena i povezani ukrštenom rimom. Iako je u svojoj osnovi djelo posvećeno pohvali Petra Velikog, sadržajno i motivski ono ide puno šire od same apoteoze ruskog cara. Tako, osim panegiričkih dionica, prigodnica sadrži i refleksivne lirske stihove, narativnu potku o usponu Petra Velikog i digresije bazirane što na antičkim mitovima (primjerice na mitu o tome kako je Heraklo porazio Hidru od 113. do 224. stiha) što na starozavjetnim pričama (gradnja babilonske kule od 401. do 416. stiha). Kao što ćemo nastojati pokazati dalje u pregledu djela, antika i Biblija nesumnjivo spadaju među važnije izvore kojima se Gradić služio u pisanju *Plama sjeverskog* te se motivi iz tih dviju sfera isprepleću i dovode u vezu s Petrom Velikim tijekom cijelog njegova sadržaja. Uz sve to, nije nevažno spomenuti da se Gradić u prigodnici također dotiče i ruske povijesti te političke situacije, iako sve s ciljem da kontrast između situacije u Rusiji prije i nakon dolaska Petra Prvog na vlast doprinese pohvali navedenog ruskog cara.

Kao što se već može natuknuti iz opisanih karakteristika *Plama sjeverskog,* stilski se u djelu uočava utjecaj klasicizma i baroka: dok klasicistički utjecaj prepoznajemo u bogatom repertoaru motiva i digresija iz klasične antike, barokni se stil očituje u činjenici da je prigodnica bogata figurama, ornamentalnim izrazom i sentencijama, a lirski subjekt često iznosi svoj komentar glede ljudske prirode pri čemu se ističe topos prolaznosti ljudskog života i nestalnosti fortune. Za ljudsku svijest, primjerice, on navodi prepoznatljivu baroknu sliku o kratkoročnosti ljudske svijesti: „Dim ona je, vjetar, para, / Slika tašta i himbena“ (Gradić 1866: 177).

U maniri baroka panegirik i započinje; prvih pet strofa oblikovano je kao končeto. Pjesmu, naime, otvara antiteza između snijega i leda te plamena koji se u takvim uvjetima rasplamsava i uništava sve što mu se nađe na putu. Riječ je naravno o metafori: plamen simbolizira Petra Velikoga, njegovo rasplamsavanje Petrove vojne pobjede, a snijeg i led

simboliziraju klimatološki gledano hladno rusko područje u kojem se Petar Veliki rodio. Sve se to otkriva u šestoj strofi: „Ali nije plam ognjeni, / Komu pjesan hvale snuje, / Neg hrabreni Car Moškovski / Koj se plamu prilikuje“ (isto: 173). Da motiv plamena pritom sadrži u sebi i biblijske konotacije najavljuje se u sedmoj strofi kada se navodi da se upravo u obliku plamena grma Jahve objavio Mojsiju, izbavitelju izraelskog naroda iz ropstva: „Ognja u plamu žestokoga / Tako i Bog vječni i pravi / Svega puka izraelskoga / Vojvodi se vjernu objavi“ (isto). Na taj način, ostvaruje se poveznica između Mojsija i Petra Velikoga čiji lik, posredstvom motiva plamena, zadobiva mesijanske konotacije izbavitelja od zla i grijeha. Valja spomenuti da se u početnom dijelu prigodnice može uočiti i već najavljeno prepletanje antičkih i biblijskih motiva. Tako, dok se Petar Veliki s jedne strane prikazuje kao Božji odabranik čija je uloga usporediva s Mojsijevom, s druge se strane – vjerojatno zbog svojih pretenzija na razvoj ruske vojne mornarice i ruskog pomorstva – on predočuje i kao miljenik rimskog boga Neptuna: „Bog Netuno njega dvori, / I blaga mu sva dariva“ (isto).[9]

Sve u svemu, u skladu sa značajem koji lirski subjekt pridaje „Caru Moškovskom“, on potom apostrofira ruskoga vladara, skromno mu se ispričavajući što se „drobna ptica […] iz Dubrave“ (isto: 174) usuđuje pjevati o njegovoj svjetlosti. Ipak, lirski subjekt ne prelazi odmah na direktnu apoteozu ruskog vladara, nego prije toga odlučuje upoznati čitatelje s ruskom poviješću do dolaska Petra Velikog na vlast. U tim se stihovima navodi da je nekoć davno Rusija bila slavna i čestita država, ali nakon toga državom su zavladale „smeće i bune, / Navidosti i nevjere“ (isto). Takvu nemirnu političku situaciju dodatno je pogoršavala oholost i lakomost ruskih podanika što su se, „svak hlepeći carske krune / Blaga dio da proždere“ (isto), borili međusobno za vlast. Kao što je vidljivo iz danih stihova, ruska se država do

[9] Petar Veliki je uistinu mnogo radio nad razvojem ruskog pomorstva i ratne mornarice. Naime, jedna od osnovnih karakteristika vladavine Petra Velikog bila je želja da se Rusija preobrazi iz gospodarski zaostale zemlje u državu ustrojenu prema europskom obrascu, u kojoj će cvasti kultura, znanost, ekonomija i pomorstvo te postojati moćne i profesionalne oružane snage. One bi osigurale da Carstvo dobije određenu težinu u međunarodnim odnosima, a uključivale bi razvijenu ratnu mornaricu (usp. Кротов 2013: 59). Kako nadalje navodi Krotov (usp. isto: 66) izgradnja i razvoj ruske flote pritom nisu bile posljedica vladareva hira ili zabave, nego su uistinu odgovarale ruskim vanjskopolitičkim potrebama toga vremena. Pragmatičnost Petrove odluke da razvije mornaricu vidljiva je tako u činjenici da su već 1703. bili pripremljeni brodovi čija je zadaća bila braniti Sankt-Peterburg (usp. isto), kao i u tome da je već 1709. brodarica sudjelovala u bici na Poltavi. Uz to, razvoj ruske mornarice tekao je toliko brzo da je 1721. godine, posljednje godine Velikog sjevernog rata, rusko vojno brodovlje već osjetno nadilazilo švedsko (28 ruskih vojnih brodova nasuprot švedskih 11, 1866 ruskih topova nasuprot 752 švedska), čime se ruska flota uspostavila kao jedna od ključnih na Baltičkom moru (usp. isto: 67). Do navedenih je podataka mogao doći i Gradić te su neki od njih mogli inspirirati stihove na koje se pozivamo.

dolaska Petra na vlast opisuje kao gnjezdilište grijeha. Na vladavinu zla aludira i motiv troglave zmije,[10] dok su sedam smrtnih grijeha (poput navedene lakomosti, oholosti, mržnje i nevjere) predstavljeni motivom sedmoglavog zmaja. Upravo se grijesi pokazuju kao uzrok tuge i nesreće koja je zavladala Rusijom: „ona sva država / Cijeća šteta huda zmaja, / Ke bijaše mnoga slava, / Napuni se tuge i vaja“ (isto). Motiv sedmoglavog zmaja u isto je vrijeme i povod Gradiću da uspostavi analogiju između Rusije i Lernenskog jezera u kojemu je obitavala Hidra – sedmoglava zmija (kod Gradića zmaj) kojoj bi, svaki put kad bi joj netko pokušao otkinuti jednu glavu, na njenom mjestu izrasla nova i zdrava. Jedini kojem je pošlo za rukom poraziti bio je Heraklo. Navedena se pobjeda nad Hidrom navodi u prigodnici kao Heraklov najveći pothvat, a posljedicom tog uspjeha slava i opjevavanje junaka za sva vremena.[11] Digresija o Heraklovoj pobjedi nad lernenskom nemani, naravno, nije dana sama za sebe, već služi kao povod lirskom subjektu da povuče analogiju s Petrovom pobjedom nad vlastitim „sedmoglavim zmajem“, odnosno nad dominacijom grijeha i zla u Rusiji. Pritom, pothvat se Petra Velikog prikazuje ne samo kao usporediv s Heraklovim činom nego se eksplicitno navodi da količinom junakove hrabrosti i značaja ruski car nadvisuje antičkog junaka. Naime, završivši digresiju o Heraklu, lirski subjekt naglašava sljedeće: „Hrabreniji vele veće / Moškovski se Car ukaza, / Kad domaće smaknu smeće / Ne al tuđa bez poraza“ (isto: 175).

Ipak, nakon što je Petar Veliki nadvladao „sedmoglavog zmaja“, što je iznutra razdirao Rusko Carstvo, te uspostavio mir, na njega se podigao novi protivnik – „pakljeni Kralj“. Želeći „u Moški čašćen biti, / I njegovoj hudoj sili / Sve Moškovsko podložiti“ (isto), kralj pakla suprotstavlja se Petru u naličju stoglavog zmaja. Ipak, čak i tada pobjedu odnosi ruski car, što služi kao povod lirskom subjektu da mu izrekne apoteozu: „Taka krepos i mož taka / Ne za ču se vik na sviti, / A ni slična, ni jednaka / Već pod suncem neće iziti“ (isto). Narativna nit djela ne završava ni tu. Budući da nije uspio poraziti Petra Velikog svojim vlastitim silama, kralj pakla odluči mobilizirati sebi vjerne zemaljske vladare među kojima se ističu „Oganj Svečki, Turska sablja / I Tatarska š njima str’jela“ (isto: 176). Sve njih „pakljeni kralj“ podjaruje da se podignu na Rusko Carstvo. Svatko tko je imalo proučavao stariju

[10] „Nekad slavna Moškovija, / I gradovi nje čestiti / U troglav'jeh mnoštvo zmija / S njom bude se pritvoriti“ (Gradić 1866: 174).

[11] „Lernenskije diklice“ poslije Hidrina poraza pjevaju Heraklu: „Dokle svjetlos bude sjati, / K moru brže teći rike, / Glasićemo i pjevati / Tve kreposti, slave i dike. // Dobitnik si mnokrat bio, / I čudna je tvoja sreća, / Ali er si pridobio / Zmaja, čas je tva najveća“ (Gradić 1866: 174).

hrvatsku književnost uočit će u tom postupku sličnost s brojnim drugim djelima poput *Pavlimira, Kristijade, Osmana* i *Dubrovnika ponovljenog,* u kojima se za sve nesreće koje se događaju pravednome kršćanskome vladaru krive paklene sile. U slučaju Petra Velikog žrtvama đavlove manipulacije javljaju se švedski, tatarski i osmanski vladari. Ipak, kao što lirski subjekt naglašava sentencijom „ko tuđe motri štete, / Sebi istomu zlo porađa“ (isto: 177), ratovanje protiv Petra Velikog pokazuje se svima njima kao loša odluka. Izdvojeno se to prikazuje u prigodnici na primjeru švedskog kralja Karla XII.[12] Osokoljen svojim ranijim vojnim uspjesima, posebice svojom pobjedom u Poljskoj, on odlučuje napasti Ruse, no ta se ideja višestruko pokazuje kao loša „Er Moškovska mudra slava, / Sv'jem se um'je hitro opr'jeti, / I Petrova Carska glava / Svakoj sili odoljeti“ (isto: 178). Osim toga, švedski kralj služi kao primjer lirskom subjektu da iskaže baroknu sentenciju o prevrtljivosti fortune, vrlo nalik onoj ideji što se nalazila na početku Gundulićeva *Osmana*: „Sreću, velim, mnogu, s kojom / Čas i diku njegda steče, / Sad s pogrdom ona tvojom / Ostavi te i uteče“ (isto: 179). U baroknoj maniri lirski subjekt nastavlja i u sljedećim stihovima kada ambicije i oholost ruskog protivnika uspoređuje s biblijskim motivom babilonske kule i gundulićevski zaključuje: „Da toliko niže pada, / Koliko se više penje“ (isto). Porazom nad Karlom XII. završava narativna nit prigodnice koja je opisivala Petrov uspon od nadvladavanja „sedmoglavog zmaja“ i uspostave mira u državi do pobjede nad kraljem pakla i zemaljskim protivnicima.

Comment [Ma1]: Je li primjeren glagolski oblik koji konotira pasivnost kad je riječ o aktivnom sudjelovanju u rat? (Označeno žutom bojom.)

U završnom dijelu prigodnice nakon pripovjednih pasusa i moralne lekcije ponovno je u tematskom fokusu apoteoza Petra Velikog, pri čemu se on slavi kao najveći i najmudriji vladar u povijesti čija slavna djela obilaze cijeli svijet. U tom se dijelu prvi put izravnije razotkriva i vjerska propaganda koja se krije u pozadini prigodnice. Riječ je o želji lirskog subjekta da Petar Veliki porazi Turke kao nevjernike i protivnike kršćana: „Čini djela tva

[12] Osim zbiljskih povijesnih razloga (Veliki sjeverni rat u kojem su Rusija i Švedska ratovale od 1700. do 1721. godine), još jedno objašnjenje zašto Gradić od svih ruskih protivnika odlučuje u prigodnici izdvojiti upravo švedskog kralja možda se krije u odnosu Dubrovnika prema protestantizmu, prevladavajućoj konfesiji u Švedskoj. Kako navodi Fališevac (usp. 2007a: 21), glasine o protestantizmu prvi su se put proširile Gradom u 16. stoljeću putem novina, poslanica i pisama. Senat je odmah po njihovu pojavljivanju bio odlučan u suzbijanju tada nove kršćanske konfesije i njenog širenja na teritorij Republike. Stoga su se povjeravale i cenzuri podvrgavale sve knjige koje su se pisale u Dubrovniku, pazilo se da „opasne knjige“ ne uđu na teritorij Republike, a 1545. donesena je i odluka da crkvene vlasti provedu istragu tko u Dubrovniku ima „luteranske“ knjige, pri čemu s ciljem da se takve pojedince, ako bi ih bilo, potom kazni. Takav netolerantni i neprijateljski odnos prema protestantizmu kao „odmetničkoj“ konfesiji mogao je utjecati i na viđenje švedskog kralja kao onoga koji se nalazi pod hipnotičkim utjecajem paklenih sila.

čestita, / Da dotuže Turskom zmaju. / Nevjernike pali i s'jeci, / Koji mrze pravu istinu, / Čin da svoje krvi u r'jeci / Zaduše se i poginu" (isto). Upravo u tim činovima lirski subjekt vidi ispunjavanje Petrove mesijanske i oslobodilačke uloge koju je najavio na početku prigodnice, na što se jasno ukazuje u nastavku njegova obraćanja ruskom caru: „Živi i čini, Hođa kleti / Da s munara već nevika; / Da se obore svi mečeti / Krstjanskoga protivnika. // Pravovjernu čas obrani, / I nju iz robstva oslobodi, / Nek se većma rasprostrani / I kreposti tvôm rasplodi" (isto: 180).[13]

Gradićevo djelo, vidljivo, na izuzetno pozitivan način progovara o ruskom caru i njegovim vojnim uspjesima. Čak i u onim dijelovima koji ukazuju na negativne pojave u Rusiji, poput političke nesloge i privatnih interesa ruskih državnika, ističe se da su one stvar prošlosti, koje je riješio Petar Veliki (što stoga tim više doprinosi Petrovoj slavi i krjeposti) porazivši „sedmoglavog zmaja." Petar Prvi je „plam sjeverski", „dika jedinoga poroda", on je „srećan, čestit, slavan" (isto) car kojemu je Bog udijelio „vjekovječne časti i dare" (isto). Kao borac protiv zla i grijeha Petar Veliki u prigodnici zadobiva mesijanske, izbaviteljske crte sudbonosnog vladara o kojem naizgled ovisi ne samo pobjeda nad Turcima nego i pobjeda sveukupnog „dobra nad zlom", „kršćanstva nad islamom" koja može preokrenuti cijeli tijek budućnosti. Pri izgradnji takve predodžbe o ruskom vladaru Gradić rabi biblijske i mitološke

[13] U želji Gradića (ali i drugih analizom obuhvaćenih autora kod kojih se javlja sličan motiv) da Rusi prodru do Istanbula mogu se prepoznati ostaci militantnog katolicizma koji je Fališevac vezala uz polonofilstvo kod Kanavelića u 17. stoljeću: „Kanavelićeva podjela svijeta na zapad i istok proizvodi u pohvalnici–epiliju i militantnije tonove, takve kakvih u Gundulića nema: Jan Sobjeski poziva se da pali, plijeni, siječe i hara sve što je tursko, dok god sultan i Osmanlijsko Carstvo ne budu posve poraženi i uništeni; poziva se poljski kralj da satre sve istočne krajeve, da osvoji sve krajeve do Istanbula i Meke, gdje leži »kleti Muhamed«, te da otme ona sveta mjesta gdje je Isus podnio muke. Taj poziv na obnovljenu križarsku vojnu, na osvetnički rat, poziv da se i u turskoj zemlji uspostavi kršćanska vjera, poziv uskliknut na kraju 17. stoljeća – nedvojbeno pokazuje da je polonofilstvo ispod Kanavelićeva pera zadobilo obilježja bojnoga poklića i militantnoga katolicizma, da se od utopijskih slavenskih, balkanskih istočnoeuropskih vizija prometnulo u bojni poklič na osvajački rat" (Fališevac 2007b: 202–203). Jedan od razloga zašto je protuturski militarizam dobio u tolikoj mjeri na snazi u 17. te posredno u 18. stoljeću krije se u činjenici da je takve ideje podupirao Vatikan u okviru reformnokatoličkog ilirizma (usp. Brković 2018: 303). Osim toga, protuturskom su zanosu zasigurno pridonosile legende o propasti Turskog Carstva, koje su, prema pisanju Blažević (usp. 2008: 158), bile u optjecaju u to vrijeme: „Naime, računajući od Hidžre (622.), Turskom je Carstvu pretkazano samo tisuću godina opstanka, što bi značilo da se […] svake godine može očekivati konačni nestanak Osmanskog Carstva" (isto). Iako se legenda prema vjerovanju „trebala obistiniti" u 17. stoljeću, moguće je da su njene varijante preživjele do 18. stoljeća i odrazile se u viđenju ruskog osvajanja Istanbula.

reference (Mojsije, Heraklo, sedmoglavi zmaj, hidra, babilonska kula i slično). Prikazivanjem ruskog cara kao hrabrog ratnika i osloboditelja od Turaka Petar Veliki prerasta u prigodnici iz zemaljskog vladara u bogoliko biće što lirski subjekt i eksplicitno naglašava u komentaru Petrovih postignuća: „Jove il je čuda ona / U Sjeveru ponovio, / Ili se je Boga u Jova / Car moškovski pritvorio“ (isto: 179). Ukazana predodžba o ruskom vladaru time je u skladu s baroknim prikazom poljskih vladara, primjerice Gundulićeva Vladislava u *Osmanu*, čiji je lik Fališevac (2007b: 196) komentirala sljedećim riječima: „On je onaj božanski, bogoliki čarobni čovjek koji daleko nadvisuje obične ljude i jedini može pobijediti zlo.“ Na taj način, povijesne okolnosti na koje se referira Gradić u izgradnji Petrova lika („sređivanje“ Ruskog Carstva i pobjeda nad švedskim kraljem) isprepleću se u tekstu s utopijskim, gotovo „romantičarskim“ viđenjem Petra kao pandana antičkih junaka i izbavitelja cijelog kršćanskog svijeta.

Ipak, politika Petra Velikoga, koliko god bila obilježena vojnim uspjesima i teritorijalnim širenjima, nije bila direktno vezana uz Dubrovačku Republiku. Stoga je opravdano zapitati se što je motiviralo Gradića kao katoličkog redovnika da tako hvalospjevno opjeva jednog relativno dalekog pravoslavnog vladara.

Za početak, jedan od potencijalnih odgovora na to pitanje dan je već u uvodnom dijelu poglavlja kada je bilo riječi o odnosu Republike i Rusije. Naime, vidjeli smo da se u Dubrovniku na početku *settecenta* očito osjećao duh panslavizma i rusofilije koji je poticao ljude da se raduju zbog uspjeha drugih slavenskih naroda i vladara. Kulminacija rusofilskog zanosa kod Dubrovčana možda je najbolje odražena u njihovim čestitkama Petru Velikom povodom njegove pobjede nad Karlom XII. Oduševljeni Petrovim uspjehom Dubrovčani ruskom caru šalju čestitke u kojima mu ponosno poručuju da je „najveća slava našega roda“ (Harris 2006: 357). Iako Petar Veliki s Dubrovačkom Republikom nije imao puno direktnih veza, pa čak ni prebivao na njenom tlu, Dubrovčani zbog njegove „slavenske krvi“ očito na njega ipak nisu gledali kao na „Drugoga“, već kao na jednoga od „nas“. Naime, iako je Dubrovačka Republika bila poprilično ekskluzivna i tradicionalna sredina, njeni su stanovnici svoj širi, nadnacionalni identitet koji nadilazi granice Republike gradili upravo na pripadnosti slavenskoj zajednici. Prema pisanju Paščenka u poglavlju o hrvatskom slavizmu, Dubrovniku je, kao maloj i brojnim moćnim neprijateljima okruženoj državi, zasigurno bilo važno naglasiti da ipak pripada jednoj široj zajednici: „Za dubrovačke povjesničare bilo je važno dokazati kako stanovnici u gradu-republici nisu samo neki otok osamljen u sukobu s

tuđincima, već da pripadaju moćnoj zajednici koja živi uokolo, iza dubrovačkih zidina i dalje na širokome slavenskom prostoru“ (2015: 58).

Nadalje, a opet u vezi i s prethodnom mišlju, Gradić je u svojem književnom radu imao pred sobom niz ranijih literarnih uzora čija su djela bila prožeta slavenofilskim idejama. Bogišić (1991: 11) tako navodi: „višestoljetna prisutnost i metamorfoza slavenstva jedan je od vidljivih znakova hrvatske povijesti, odnosno hrvatskog kulturnog i narodnog subjekta općenito.“ Prema pisanju Brković o prostornim toposima u dubrovačkoj književnosti 17. stoljećima, „slovinstvom“ se impliciralo „zamišljanje protonacionalne zajednice objedinjene zajedničkim jezikom, podrijetlom, običajima, kršćanskom vjerom i junačkom etničkom karakterizacijom“ (2018: 303). O toposima koji su činili osnovu ilirskog ideologema[14] pisala je i Blažević u knjizi *Ilirizam prije ilirizma.* Autorica tako kao temeljne topose na kojima počiva slavenski odnosno ilirski ideologem izdvaja topose o zajedničkom drevnom podrijetlu, o teritorijalnoj rasprostranjenosti, o jezičnom jedinstvu, o nacionalnoj karakterologiji, o nacionalnoj geografiji, o nacionalnim institucijama, nacionalnim herojima i nacionalnim svecima (usp. Blažević 2008: 97–113). Navedene topose ilirskog ideologema zajednice razvijali su i nadopunjavali hrvatski humanisti poput Vinka Pribojevića, Antuna Vrančića i Tranquila Andronika koji ne samo da pišu značajna djela u kojima svoje humanističke koncepte vežu uz slavenstvo nego i stupaju u kontakt s drugim slavenskim narodima, posebno s Poljacima: „Hrvatski humanisti blizinu sa slavenstvom vide i osjećaju na više razina. Osim što u slavenstvu vide proširenje i veličinu svog vlastitog postojanja, na slavenstvo gledaju i kao na snagu koja će odigrati glavnu ulogu u nadama prema budućnosti“ (Bogišić 1991: 15). Upravo će se potonja ideja o značaju slavenstva za budućnost rasplamsati u 17. stoljeću, i to pod utjecajem konkretnih egzistencijalno-političkih događaja. Svjedočeći osmanlijskom osvajanju Balkana s jedne strane, i uvidjevši da zapadnoeuropski vladari već stoljećima ne odgovaraju na molbe za pomoć protiv Turaka s druge, hrvatski su se književnici sve više počeli okretati prema drugim slavenskim narodima i u slavenskom zajedništvu tražiti spas (usp. Fališevac 2007b: 206–207). Na sličan povijesno-politički kontekst upućuje i Bogišić:

[14] Pojam „ideologem“ Blažević rabi „kao naziv za funkcijski narativ s ideologijskim potencijalom, u kojem su objedinjene normativna i generativna dimenzija“ (Blažević 2008: 91). U okviru tog narativa „ilirske topose“ autorica upotrebljava nešto šire od njihove tradicionalne definicije kao „općih mjesta, odnosno argumenata nekoj tvrdnji“ (isto: 90) te izjednačava „idealnim diskurzivnim modelima za konstruiranje narativnoga nacionalnog identiteta“ (isto: 91).

> Slavenstvo hrvatskih književnika 17. stoljeća posebno moćno izrasta iz općeg rodoljubnog osjećaja i raspoloženja, iz straha od osvajača, iz velike zabrinutosti za sudbinu naroda i, osobito, iz spoznaje i uvjerenja kako spas u takvoj situaciji i u iscrpljujućoj borbi protiv osvajača, a za opstanak, može doći jedino zajedničkom akcijom svih Slavena koji i tako podnose najveći teret u borbi s Turcima. (Bogišić 1991: 17–18)

Osim toga, slavenofilske ideje promicala je u 17. stoljeću i Crkva, zaokupljena u to vrijeme crkvenom obnovom, odnosno reformom i planovima širenja utjecaja na Istok: „Naime, u namjeri pridobivanja nekatoličkog (kršćanskog i nekršćanskog) stanovništva istočne Europe Katolička je crkva sa simpatijama prihvaćala veličanje slavenske prošlosti (predturske) i isticanje slavenskog zajedništva“ (Dukić 2003: 497). Posebno je snažan pobornik takvih ideja bio papa Klement VIII. koji je poticao europske vladare na borbu protiv Turaka, pritom zagovarajući ideju svojevrsnog novog križarskog rata, s tom razlikom što „cilj moderne antiosmanlijske koalicije više nije bilo osvajanje Jeruzalema, već »oslobađanje« kršćana koji se stenjali pod ‘turskim jarmom‘, i to poglavito onih u europskome dijelu Osmanskog Carstva“ (Blažević 2008: 158).

Još jedan razlog zašto su se slavističko-utopijske ideje razvile upravo tijekom *seicenta* Fališevac pronalazi u baroknom svjetonazoru koji je „bio neobično sklon mirotvornim i utopijskim predodžbama i konstruktima“ (Fališevac 2007b: 191). Kada se, stoga, višestoljetna slavistička tradicija spojila s političko-povijesnom situacijom, pogodnim Crkvenim stavom i baroknim strujanjima, slavizam je od sporedne ideje postao „jedan od aspekata pogleda na povijesni svijet i suvremenu zbilju, ali isto tako i […] ideološki program i mitotvorna utopija“ (Fališevac 2007b: 194). Koliko je značajan i proširen predstavljeni konstrukt bio u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća pokazuje i činjenica da se u književnoj znanosti on proučava kao odvojeni fenomen poznat pod nazivom „barokni slavizam“, s polonofilstvom kao svojom najistaknutijom komponentom[15] te Orbinijem,[16] Gundulićem, Menčetićem i Barakovićem kao svojim najznačajnijim predstavnicima (usp. Bogišić 1991: 37).[17]

[15] Iako je većina književnika u 17. stoljeću izbavitelja pronalazila u poljskim vladarima i kraljevićima, neki su autori imali drugačiju viziju. Tako su ulogu „slovinskog“ izbavitelja kod Palmotića preuzeli Ugri, dok je Menčetić u *Trublji slovinskoj* legendardnog junaka pronašao u Petru Zrinskom. Ono što je pritom također zanimljivo jest da je, neovisno o odabranoj državnosti, većina književnika izbavitelje asocirala sa sjeverom. Simbolika sjevera vidljiva je i u naslovu Gradićeve prigodnice gdje se Petar Veliki metaforički naziva „Plam sjeverski.“ Slično tome Menčetić u *Trublji slovinskoj* za Petra Zrinskog kaže da je „sjeverna zvijezda“, a Gundulić u *Osmanu* kralja Žigmunda naziva „Suncem od Sjevera“, a kraljevića Vladislava „sivim sokolom od Sjevera.“ O promjenjivoj interpretaciji sjevera pisala je Brković govoreći o „slovinskom“ prostoru u

Naravno, ideje nemaju rok trajanja po stoljećima, pa to što se barokni slavizam veže uglavnom uz 17. stoljeće ne znači da je on sasvim odumro 1700. godine. Govoreći o polonofilstvu u dubrovačkoj književnosti Fališevac tako primjećuje da, iako će iduće 18. stoljeće biti više naklonjeno racionalističkom pogledu na svijet nego utopijskim snovima o „zlatnoj“ državi (usp. isto: 209), kao „relikt takvih sedamnaestostoljetnih čežnji i baroknih sklonosti utopijskim projektima neki će dubrovački pjesnici 18. stoljeća predodžbu željenoga ideala prenijeti na Rusiju“ (isto).[18] Odražava se to i u Gradićevoj prigodnici. Spomenuli smo

---

dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća. Autorica navodi da je u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća kao jedan od dominantnih prostora bio izražen upravo onaj „slovinski“ što je, u teritorijalnom smislu, obuhvaćao prostor između Jadranskog i Baltičkog mora (usp. Brković 2018: 303). Svojevrsnu razliku kod autora u shvaćanju „slovinskog“ prostora Brković ipak pronalazi upravo u njihovom viđenju njegove sjeverne koordinate: „Predstavljena likom poljskog princa Vladislava u Gundulićevu *Osmanu,* čarobnicom Sjevernicom u Palmotićevim tragikomedijama, kao i likom hrvatskog bana Petra Zrinskog, tijekom 17. stoljeća ona se premješta u smjeru juga, implicirajući različita rješenja »Turskog pitanja«“ (isto, prev. J.R). Različita semantička ispunjenja sjeverne koordinate može se objasniti različitim viđenjem autora iz koje će države doći „izbavitelj“ od Turaka; obično se sjeverna koordinata premještala sukladno premještanju vojne moći u Europi. Na taj način „vrijednosne konotacije određenih slavenskih zemalja izvedene su tako iz stava prema turskom Drugome“ (isto). Iako Brković iznosi da je „slovinstvo“ u Dubrovniku uvelike izgubilo na moći nakon potresa 1667. godine (usp. isto: 303–304) kod manjeg broja autora u 18. stoljeću sjeverna će se koordinata slavenskog prostora, očito, ipak premjestiti na prostor nove „slovinske“ države u usponu – na Rusiju.

[16] Orbinijeva knjiga *Kraljevstvo Slavena (Il Regno degli Slavi)* obično se izdvaja kao djelo koje stoji na počecima baroknog slavizma (usp. Paščenko 2015: 60). Premda Orbini pristupa svojoj knjizi iz historiografske perspektive „prikazujući na 473 stranice »slavnu« povijest Slavena“ (Blažević 2008: 176), Fališevac (2017b: 192) zaključuje da je *Kraljevstvo Slavena* oblikovano kao „mitotvorna i idealizirana slika o povijesti Slavena kao povijesti jedinstvenoga etnikuma. Takvu sliku o Slavenima u Orbinijevu djelu oblikuju brojni opisi hrabrosti, junaštva i podviga pojedinaca i istaknutih etničkih skupina, te njihove intelektualne, fizičke i moralne snage.“ Takvo viđenje Slavena kao jedinstvene etničke skupine prepoznatljivih karakteristika (junaštvo, ratobornost, nadljudska snaga) preuzet će i drugi predstavnici baroknog slavizma, kao i većina autora koje analiziramo u našem radu.

[17] Kao što se da zaključiti prema popisu najznačajnijih predstavnika, barokni slavizam bio je najizraženiji u Dubrovačkoj Republici. One koje bi podrobnije zanimao koncept slavizma i „predilirizma“ u dubrovačkoj zajednici upućujemo na knjigu *Ilirizam prije ilirizma* Zrinke Blažević.

[18] Na navedenu tvrdnju Fališevac zgodno se nadovezuje iskaz Plejić Poje u vezi s književnom prostora Drugih u dubrovačkoj književnosti 18. stoljeća. Iako se autorica ne dotiče konkretno rusofilske komponente u njoj, važna je njena tvrdnja o tome da u dubrovačkoj književnosti 18. stoljeća polako nestaju nekoć dominantni simbolički prostori kao i politički i etnički drugi: „Nekoć prevladavajući simbolički prostori uzmaknuli su pred dominacijom realnih. I politički ili etnički drugi i reprezentacije njihovih prostora promijenile su se ili su iščezle. Tako primjerice na zemljovidu koji se može iscrtati iz dubrovačke književnosti 18. st. ni Mleci ni mletačka

da je Gradića u prevođenju proznih djela inspirirao Gundulić, posebice njegov *Osman.* Uz to, vidjeli smo da je Gundulićev ep stilski, figurativno i ideološki inspirirao Gradića i u pisanju *Plama sjeverskog.* Gundulićev se utjecaj na Gradića može odnositi i na „posuđivanje" maločas istaknutog baroknog slavizma. Poznato je da se Gundulićev *Osman* ideološki oslanja na ideju polonofilstva, te da je upravo u poljskom narodu Gundulić pronašao vladara koji bi mogao protjerati Turke ne samo sa slavenskog prostora, već iz cijele Europe.[19] Vidjeli smo da je Dubrovačka Republika svoj identitet za granicama vlastitog teritorija tražila u slavenskoj zajednici. U vezi s time, prema pisanju Fališevac (usp. 2007b: 205) u vezi s razvojem polonofilstva u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća, navedena tendencija identifikacije Dubrovčana s drugim slavenskim narodima mogla je proizlaziti i iz nezadovoljstva svojim političkim položajem. Naime, poznato je da je Dubrovačka Republika, iako autonomna, uvelike ovisila o Osmanskom Carstvu, odnosno, islamskoj velesili: uz to što su plaćali Turcima godišnji danak, Porta je utjecala i na dubrovačku trgovinu. To je nesumnjivo izazivalo frustracije kod dubrovačkog stanovništva, a te su frustracije proizvele obrambene mehanizme čija je posljedica bila identifikacija s drugim slavenskim narodima:

> Takav položaj Dubrovačke Republike, logično, izazivao je i proizvodio brojne frustracije koje su se kompenzirale proizvođenjem raznolikih obrambenih mehanizama, od kojih je polonofilstvo – projiciranje željenih političkih, konfesionalnih, društvenih i ideoloških predodžbi u poljsku državu i poljski narod – bilo izuzetno produktivno. Prema tome, povijesnopolitički kontekst sedamnaestostoljetne Dubrovačke Republike ona je osnovica iz koje se rodilo polonofilstvo,

---

Dalmacija, ni turski ni slovinski prostori, ni Španjolsko Kraljevstvo ni Rim nisu više važne topografske točke" (Plejić Poje 2015: 407). Na ugasnuće „slovinstva" u dubrovačkoj književnosti poslije Velike trešnje ukazuje i Brković (usp. 2015: 303–304) koja razloge za to pronalazi u iscrpljenosti „slovinske" ideje te u izmijenjenim povijesnim i političkim uvjetima. Sve to ukazuje na činjenicu da tekstovi s dubrovačkog prostora zahvaćeni našom analizom uistinu jesu ostatak od prošlih stoljeća te svojevrsna anomalija u dubrovačkoj književnosti *settecenta.*

[19] O polonofilstvu u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća pisala je podrobno Fališevac u tekstu *Gundulićev „varšavski pakt:" Polonofilski ideologemi i mitologemi u hrvatskoj baroknoj književnosti.* U njemu autorica navodi i iz perspektive baroknog slavizma interpretira dubrovačka sedamnaestostoljetna djela prožeta idejom polonofilstva. U tom pogledu Fališevac izdvaja *Pjesan u pohvalu privedroga Ivana Sobjeskoga, kralja poljačkoga* i *Pjesan u pohvalu kralja poljačkoga* Petra Kanavelića (rođenjem Korčulanin, ali književnim stvaralaštvom blizak dubrovačkim književnim strujanjima), *Beča grada okruženje od cara Mehmeta i Kara-Mustafe velikog vezijera* Petra Bogašinovića te Gundulićev *Osman.* Upravo Gundulićevu epu Fališevac posvećuje najviše prostora u analizi te mu priznaje prvenstvo „u oblikovanju polonoflskih ideologema i mitologema među hrvatskim baroknim djelima i po kronologiji i po značenju i po razvedenoj slici" (Fališevac 2007b: 194).

odnosno ono žarište iz kojeg je niknula ne samo sklonost prema svemu što je poljsko nego i linija identifikacije Dubrovnika i Dubrovčana s velikom poljskom državom, Poljacima, poljskom krunom i oružjem, poljskim slavenstvom i katolicizmom. (Fališevac 2007b: 205–206).

Na sličan način kao što su se dubrovački književnici identificirali s Poljskom u 17. stoljeću, oni će se identificirati s Rusima u 18. stoljeću, kao što i pokazuje *Plam sjeverski*. Naime, Gradić nije mogao, po uzoru na Gundulića, kao slavenski uzor uzeti Poljake koji su od vremena nastanka *Osmana* do 18. stoljeća poprilično oslabjeli. Na nestabilnu političku situaciju kod Poljaka ukazuje i Gradićev lirski subjekt kada, govoreći o osvajanjima švedskog kralja, napominje da u Poljskoj nema junačke desnice koja bi mu se oduprla: „er Poljačke / Sve države stahu u smeći. / Ni desnice bi junačke / Vr'jedne oprjet se toj nesreći“ (Gradić 1866: 178). Stoga, svjedočeći dubrovačkim oduševljenjem Petrom Velikim, Gradić kao svojevrsnu alternativu Poljacima odabire Ruse i među njima pronalazi slavenskog vladara koji će osloboditi Europu od Turaka. Ono što se u tom pogledu može činiti sumnjivo jest činjenica da je relativno malo stihova u prigodnici posvećeno Turcima, dok se puno više prostora posvećuje Petrovoj borbi sa Šveđanima. Ipak, smatramo da tu treba uzeti u obzir vještinu dodvoravanja, pregovaranja i lukavog diplomatskog manevriranja po kojoj su Dubrovčani bili nadaleko poznati.[20] Organiziravši strukturu svoje prigodnice na način da je prvo obasuo Rusiju i Petra Velikog svjetlošću i slavom, a uz to istaknuo i vojne uspjehe protiv jakog švedskog neprijatelja, Gradić je zapravo pripremio teren za izvorni cilj svojega djela: želju izraslu na tlu „militantnog katolicizma“ da Petar Veliki protjera Turke s kršćanskih prostora, što je gorljivo izraženo u završnim stihovima. U prilog utilitaristički shvaćenoj prirodi Gradićeva djela ide i činjenica da prigodnica nije ostala tek sačuvana u rukopisu ili štampana u lokalnoj tiskari, već je predana Petrovom savjetniku, Savi Vladislaviću kao što se, vidjeli smo, ističe i u punom nazivu djela.

[20] Mnogo je povijesnih okolnosti utjecalo na potrebu Dubrovčana da razviju svoju diplomaciju. Zbog obujma rada u njen pregled nećemo detaljnije ulaziti, ali ćemo ipak uputiti na tekst S. Berkovića *Glavna obilježja diplomacije Dubrovačke Republike* u kojem autor upućuje na to da je njen vrhunac ostvaren upravo u vrijeme 18. stoljeća: „Stalna potreba održavanja dobrih političkih odnosa i veza s drugim relevantnim državama, ponajprije s Turcima, Španjolskom, Papom i Austrijom, potreba sagledavanja namjera Venecije, zaštita interesa vlastite trgovine i plovidbe, a osobito nakon velikog potresa 6. travnja 1667, kada gospodarska i politička opstojnost Dubrovnika dolaze u pitanje, uzrokovala je nužno jačanje dubrovačke diplomatske i konzularne službe, čiji je razvitak posebice primjetan tijekom XVIII. stoljeća, kada poprima sve suvremene karakteristike“ (Berković: 2004: 311).

Naravno, istinski razlog apoteoze ruskog vladara možda se krije u nekom nenavedenom razlogu. Manjak biografskih podataka o Gradiću tu uvelike otežava svaku analizu. Ono, što je, ipak, nesumnjivo jest da se njegov *Plam sjeverski* nastavlja na baroknu tradiciju dubrovačke književnosti koja je imala udjela u stvaranju i reproduciranju slavenskog identiteta i u kojoj se spas od Turaka tražio među slavenskim narodima, a slavenske zemlje prikazivale kao predziđe kršćanstva.

4. 2. Gregur Kapucin – *Epska trilogija ili Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.*

Već smo naglasili da je, unatoč partikularizmu kao jednom od ključnih obilježja hrvatske književnosti osamnaestog stoljeća, tema koju ipak susrećemo kod književnika različitih regija Dubički rat. Rat što su ga Austrija i Rusija vodile protiv Osmanskoga Carstva od 1787. do 1791. godine inspirirao je na književni rad kako kajkavske tako i slavonske autore, a svoj je trag ostavio čak i u geografski udaljenoj dubrovačkoj književnosti. Osim što je ta pojava zanimljiva zbog mogućnosti komparativne analize reprezentacije rata kod književnika iz različitih hrvatskih regija, ona je isto tako inspirativna za imagološku analizu prikaza pojedinih naroda u ovim djelima. U vezi s time, nas će, naravno, zanimati način na koji su kod različitih autora, koje je okupirala tema aktualnog rata, prikazani Rusi te je li došlo do većih promjena u odnosu na Gradićev *Plam sjeverski*. U ostvarenju toga zadatka krenut ćemo od kajkavske regije, točnije od djela pod nazivom *Epska trilogija ili Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.* patera Gregura Kapucina.

Kao što mu samo ime ukazuje, autor *Epske trilogije ili Nestrančnog vezdašnjega tabora ispisavanja za leto 1788., 1789., 1790* bio je redovnik kapucinskog reda, a rodio se 1734. godine na području današnje Slovenije pod imenom Juraj Maljevec (usp. Jembrih 2010: 305).[21] Gimnaziju je završio u Zagrebu na Griču, a 1754. godine stupio je kao novak u kapucinski red, uzevši redovničko ime Gregur (usp. isto: 305–306). U Zagrebu je pater Gregur proveo i najveći dio svojega života obnašajući dužnost gvardijana i prodekatora.

[21] Upućujemo na to da se u literaturi uz *Maljevec* često koristi i *Malevac* kao verzija Kapucinova prezimena. Protiv toga se Jembrih kao najgorljiviji suvremeni istraživač Kapucinova lika izrazito žustro bori do razine da sve druge istraživače koji koriste potonju inačicu proziva za neprofesionalizam, pa čak i za manjak etičkih načela (usp. Jembrih 2010: 307−308, 332). Mi ćemo u radu svakako prednost dati redovničkome imenu autora jer se i Gregur (Juraj) sam njime potpisivao u djelima, i to kao Pater Gregur Kapucin, ili pak inicijalima »P.G.C.« ili »P.G.K.« (usp. Jembrih 2010: 305).

Zagreb će se, kao centar austrijske generalkomande tijekom Dubičkoga rata (usp. Raguž 2018: 24), pokazati pateru i kao važna motivacija te izvor informacija za pisanje *Epske trilogije ili Nestrančnog vezdašnjega tabora ispisavanja.* Pred kraj života, 1800. godine, Kapucin se seli iz Zagreba u samostan u Varaždinu gdje, prema pisanju Dukata, umire 1812. godine (Dukat prema Jembrih 2010: 308). Maljevčev književni opus sastoji se od desetak knjiga, među kojima su, uz *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* najpoznatije još epska pjesma *Nebeski pastir izgubljenu ovcu išče* te dramatizirana božićna igra *Horvatska od Kristuševoga narođenja vitija.* Sva su njegova djela napisana kajkavštinom, i sva su tiskana u Zagrebu, između 1781. i 1800. godine, jedino je *Nebeski pastir* tiskan u Optuju (usp. Fališevac 1993: 116–117). Osim toga, prema pisanju Fališevac (usp. isto: 125–126), sva tri navedena Kapucinova djela odlikuju se raznolikošću i raznorodnošću glede stilskih i generičkih osobina, a uz to i naivnošću, čestim infantilizmom te elementima humora i epike. Svim tim obilježjima, kao i religiozno-moralističkim karakterom *Nebeskog pastira* i *Horvatske vitije*, Maljevčeva se djela uklapaju u tradicijske okvire kajkavske književnosti, koja, kako tvrdi Fališevac, „nije imala onako ravnomjeran i harmoničan razvitak kakav je imala dubrovačko-dalmatinska regija, odnosno zapadnoeuropske književnosti“ (isto: 126). Ipak, ako s jedne strane progovara kao nastavljač tradicije, Kapucin s druge strane svojim književnim radom, i to prvenstveno aktualnom i svjetovnom tematikom *Epske trilogije ili Nestrančnog vezdašnjega tabora ispisavanja*, isto tako najavljuje neke nove tendencije kojima se kajkavska književnost uključila u književne tokove kakve pronalazimo i u drugim hrvatskim regijama na kraju 18. stoljeća.

> Na kraju 18. i u početku 19. stoljeća počinju se na prostoru sjeverozapadne kajkavske Hrvatske oblikovati i narativna djela u stihu posve svjetovnoga karaktera, s naglašenim prosvjetiteljskim koncepcijama, slična djelima koja u istom razdoblju nastaju u Slavoniji. Tako je, na primjer, očigledna paralela između slavonske ratničke epike i „epa u nastavcima” *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* Gregura Kapucina, u kojem se opisuje suvremeni austrijsko-rusko-turski rat. (Fališevac 1997a: 254)

Epska trilogija ili nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto 1788., 1789., 1790. epsko je, narativno djelo u stihovima koje prati događaje iz Dubičkoga rata. Trilogija je, kao što upućuje i naslov, izlazila na kraju svake ratne godine i donosila novosti sa zapadne (hrvatsko-bosanske) i istočne (ruske) fronte za prethodnu godinu. Prema navođenju samoga autora, osnovni cilj djela bio je izvijestiti čitatelje o ratnim događajima, a osnovno njegovo načelo nepristranost („nestrančno ispisavanje“). Sve to Kapucin naglašava u naputku pod nazivom *Opominanje* kojim trilogija i započinje: „Pisec stranke nijedne se neprilizava, / Gdo

je kaj vučinil, nestrančno spisava. Nikaj pridal nije, ona samo piše, / Kâ v Novinah svojeh Dvor nam obznaniše, / Naše, i Moškovsko oružje zvišava, / Gde je vredno, turskomu takaj hvalu dava“ (Kapucin 2010: 7). U želji da bude do kraja jasan i pouzdan Kapucin u fusnoti navodi da su novine iz kojih izvlači opise ratnih događaja bečki list *Hofbericht*.[22] Vodeći se njima kao da je riječ o neokaljanom vrelu istine, Kapucin pomalo naivno u fusnoti pretpostavlja da je riječ o objektivnom izvoru informacija s obzirom na to da je ipak sam Dvor tako obznanio: „Bečke osebujne Novine, Holfbericht zvane, vu kojeh, da vsa, koja se vu Taboru pripete, istinsko obznanjene budu, sam Dvor je nas segure vučinil“ (isto). Naravno, novine koje je objavljivao carski krug u doba rata teško da su mogle biti nepristrane i nenatopljene propagandom koja bi uključivala subjektivno viđenje zaraćenih nacija, ali do te problematike ćemo tek doći. Zasad recimo da Kapucin svoje djelo popraćuje i povremenim proznim komentarom u slučaju da je informaciju izvukao iz nekog drugog izvora. Osim toga uvijek je eksplicitno naglašeno kada je riječ o neprovjerenim glasinama i usmenim nagađanjima, a koji su se zasigurno brzo širili među Kapucinovim sugrađanima i austrijskim došljacima s obzirom na već naznačenu vojnu poziciju Zagreba tog vremena. Želja za jasnim informiranjem, transparentnošću i provjerenošću, kao uostalom i podatak da je Kapucinovo djelo izlazilo po godinama, potaknuli su i mnoge istraživače koji su se njime bavili da proglase *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* prvim hrvatskim novinama. Prvi koji je to uvidio, a ujedno i zamijetio značaj Kapucinova djela, bio je August Šenoa (usp. 2010: 335), smatrajući da je „nepoznati hrvatski žurnalista“ (kako on u nedostatku informacija naziva Kapucina) htio priopćiti ratne novosti svojim sugrađanima koji nisu poznavali njemački jezik: „U Hrvatskoj bilo je tada malo ljudi, koji su njemački umjeli i zato odluči nepoznati novinar priobćiti svomu rodu ratne zgode hrvatskim jezikom, pa je po njemačkih dvorskih novinah sastavio svoje ratne brošurice i to *hrvatskim aleksandrincem,* dakle novine u stihovih“ (isto). Pritom, kao možebitni uzor Kapucinu navodi Šenoa (usp. isto: 344) Vitezovićevo izgubljeno

[22] Poznato je koji su točno brojevi ovih novina preneseni u *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje*, i to zahvaljujući samome Kapucinu koji je odista držao do preciznosti i provjerenosti podataka koje iznosi. Navedene je brojeve na jednome mjestu izdvojio Jembrih koji navodi da se Kapucin na *Hofbericht* „poziva u *Ispisavanju* (1789) 16 puta, tj. navodi brojeve: Nr. 2, 3, 13, 14, 34, 45, 46, 48, 52, 55, 58, 60, 62, 64; u *Ispisavanju* (1790): Nr. 8, 9, 10; u *Ispisavanju* (1791): Nr. 12 i 17 kao reference za svoje opise, odnosno za navođenje podataka u bilješkama“ (Jembrih 2010: 329).

djelo *Novljančicu* u kojemu se u stihovima iznosio prikaz bitke kod Novoga na Uni.[23] Da je kod *Nestrančnog vezdašnjega tabora ispisavanja* riječ o prvim hrvatskim novinama, smatrali su i Andrić (usp. Andrić prema Jembrihu 2010: 351) te Dukat, koji ih precizira kao godišnjak (*annuaire*, *Jahrbuch*), jer su izlazile jedanput na godinu: „I kao godišnjak pripada Gregurovo djelo u periodičku štampu i može se odista smatrati prethodnikom pravijeh hrvatskijeh novina“ (Dukat 1915: 161). Uostalom, da je Kapucin imao tendenciju napisati novine vidljivo je ne samo u detaljnom iznošenju faktografskih podataka i načelu istinitosti već i u stilu kojim je *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* pisano:

> U stilskom je pogledu Kapucinovo djelo raznoliko: veći dio naracije o ratnim događajima nije opremljen nekim specifičnim stilskim aparatom koji bi pokazivao da autor teži bilo kakvoj naglašenijoj stilskoj označenosti teksta ili da pred sobom ima bilo kakav estetski profiliraniji epski model o pripovijedanju povijesnih događaja. *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* u većem je dijelu iscrpan i detaljan ratni izvještaj […]. O ratnim zbivanjima taj pripovjedač izvješćuje kratko, ocrtavanjem nekog ratnog detalja, a ratne događaje analizira s aspekta vojne taktike i strategije, gotovo bez ikakvih ukrasa, bez ikakvih retoričkih sredstava. (Fališevac 1993: 119)

Kao jedini estetički ambiciozniji dio Kapucinove trilogije obično se u literaturi izdvaja alegorijski prikaz borbe Austrije i Rusije s Osmanskim Carstvom predočen amblemima orlova (kao simbola Austrije i Rusije) i mjeseca (kao simbola Osmanskog Carstva) kojim epsko djelo i započinje. Nakon toga navode se uzroci za uključivanje u rat zaraćenih strana (*Zroki tabora*). Turci su se tako, prema pisanju Kapucina, odlučili na rat jer su htjeli vratiti nazad Krim koji im je 1774. godine otela Rusija. U navođenju turskoga razloga, daje se i prva predodžba o Rusiji kao bogatoj i vojno jakoj državi s moćnom vladaricom na čelu, pa Kapucinov pripovjedač navodi da Osmansko Carstvo kreće u rat „kad je Turčin videl, da su Moškoviti / Počeli po mórju, zemlji dalje iti. / Da je vsak dan vekše ime *Katarine* / Po vse Europe, i zemlje širine. / Kad' vidi bogatstvo, ter oružje diku / Da nju vsi valuju, zaisto veliku“ (Kapucin 2010: 13). Isto tako možemo primijetiti da Ruse Kapucin naziva „Moškovitima“, a Rusiju „Moškovijom.“ Afirmativan odnos prema Rusima nastavit će se i u navođenju ruskoga razloga za ulazak u rat kada Kapucinov pripovjedač doda i svoj stav o opravdanosti Katarinine odluke. Navodi se da je Katarina Velika htjela zadržati mir s Osmanskim Carstvom, ali potom su Turci njoj objavili rat, napali turski grad Kimburg i

[23] Mi u svome radu nećemo ulaziti u detaljne poetološke usporedbe Vitezovića i Kapucina, ali one koje bi ta tema zanimala upućujemo na tekstove Šenoe (usp. 2010: 334–335, 340), Dukata (usp. 1915: 183–184), Fališevac (usp. 1993: 117–118) i Jembriha (usp. 2010: 326, 334).

zatvorili ruskog veleposlanika pa „Katarina zato *prav* se brani“ (isto: 15, isticanje naše). Konačno, razlog za austrijski ulazak u rat s Turcima krije se u nemirima i napadima koje su Turci, bez obzira na mir donesen 1739. godine, stalno pričinjavali habsburškoj strani. Poslije uvodnih obrazloženja za ulazak u rat zaraćenih strana slijedi kompozicija koja će se pratiti i u drugom i trećem dijelu Kapucinova djela, a koja je organizirana tako da prepričava ratne akcije na način da se prvo predočuje austrijska strana (događaji na zapadnoj fronti) što zauzima najveći dio prostora, a potom ruska strana (događaji na istočnoj fronti), koja u svim trima dijelovima zauzima svega nekoliko stranica. Na kraju svakog broja nalazi se i popis poznatih poginulih austrijskih vojnih dužnosnika.

Budući da *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje* možemo smatrati novinama, netko se može zapitati podliježe li ono istim kriterijima za imagološku analizu kao i čisto fikcijska književna djela. Odgovor je, naravno, pozitivan. S obzirom na to da je „nacionalni identitet“ kao takav sam po sebi konstrukt, svaki diskurs unutar kojega se on ostvaruje i predočuje podliježe dekonstrukciji, odnosno imagološkoj analizi. Uz to, prema pisanju Dukića (usp. 2012: 122), nema razloga vjerovati da takozvane faktičke reportaže ne sudjeluju u izgradnji nacionalnih stereotipa, utječući na individualni i javni imaginarij, pri čemu kao njihov primjer Dukić navodi upravo ratnu propagandu: „Razni stupnjevi i strategije ideološke manipulacije zasigurno su prisutni u takozvanim faktičkim izvještajima, i to nekad u poprilično velikoj mjeri“ (isto, prev. J. R.). Nama se danas u 21. stoljeću može činiti jasnim, pa čak možda i suvišnim ukazivati na ideološku obojenost i subjektivnost medija, ali na primjeru Kapucina vidjeli smo da se on, gotovo dječje naivno, s punom vjerom pouzdaje u istinitost izvještaja koje nalazi u službenim novinama Bečkoga dvora, pri tom nimalo ne sumnjajući u objektivnost pročitanoga, i to bez obzira na činjenicu što je Monarhija bila zahvaćena ratom.[24] Stoga su neke etničke predodžbe koje on iznosi u djelu nesumnjivo preslika ideološkog pogleda austrijskog političkog vrha, a koji se ogledao u novinama. S druge strane, iako sam Kapucin već u naslovu naglašava svoju nepristranost, a na početku drugoga dijela ističe i da sadržajno ništa ne mijenja u svome radu u odnosu na bečke novine,[25] i u njegovu je djelu očito na čijoj je strani. Kako piše Šenoa (2010: 340), „duh cieloga toga

[24] Da su ipak ljudi i ranije bili svjesni subjektivne i manipulativne strane (službenih) medija pokazuje i Šenoina opaska Kapucinova stava: „Kako se vidi, bijahu ljudi za ono vrieme drugoga mnienja ob objektivnosti ratnih viesti, koje donose službene novine. Mi baš ne držimo sve za evangjelje“ (2010: 336).

[25] „Kak lane, tak letos čtavce opominam / Vse kaj pišem z Dvora to da novin imam. / Te novine čtavec dobro naj pregleda, / Najde, da knižica ova prav poveda“ (Kapucin 2010: 119).

spisa je dakako hyperloyalan, austrijski“. Naglašena austrofilija može se, naravno, objasniti činjenicom da su njome bile natopljene novine *Hofbericht,* iz kojih je Kapucin crpio građu. One bi mogle objasniti i zašto je toliko prostora dano opisu i slavljenju austrijskih vojnih akcija u odnosu na kratko i šturo izvještavanje o ruskoj strani. Ne posvećuje li se i danas u medijima više prostora „domaćim“ vijestima u odnosu na „strane“? U korist tome govori i činjenica da sam pripovjedač često ukazuje na nedostatak informacija u vezi s događajima na ruskoj, istočnoj fronti. Započinjući dio *Moškoviti* u drugom dijelu svog *Nestrančnog ispisivanja* pripovjedač se i sam pita zašto se Rusi nisu htjeli suočiti s Turcima te nagađa razloge: „Od njih dosad ni kaj nimam govoriti, / Ar nisu se hteli s Turčinom pobiti, / Al’ pak nisu mogli? štimam da je tomu / tako. Švecijanci jesu krivi; k tomu / Prajs s Poljaki, ar su prot' njim razdeliti / Primorani vojsku, na tri strane iti“ (Kapucin 2010: 273).

Ipak, utjecaj novina teško da bi mogao objasniti figurativni i stilski zanos kojim Kapucinov pripovjedač zaiskri svaki put kada je riječ o austrijskoj pobjedi ili kad se izvještavanje približi nekome od austrijskih vladara i vojnih lica (posebice generalu Gedeonu Laudonu). Iako Kapucin uistinu podjednako izvještava i o pobjedama i o porazima habsburške i ruske vojske, ton kojim popraćuje pripovijedanje razlikuje se ovisno o tome o kojoj strani izvještava.[26] Primjerice, povodom austrijskog osvojenja Gradiške, pripovjedač iznosi subjektivne pozitivne asocijacije s tim događajem: „Za nas ovde sreča ona je najvekša, / Da vsa Sava naša“ (isto: 139). Višekratno se ističe i milosrdnost austrijske vojske, kao u dijelu nakon austrijskog osvojenja Beograda kad Austrijanci uslišavaju molbe Turaka i puštaju ih na slobodu: „Kad u susedstvu Turci čuli ove glase / Da Belgrad *Laudonu* ovako povda se, / Oni takaj prose za pardon; povdali / Jesu se, ter skupa veliki, i mali / Da slobodno idu jesu odpušćeni, / Ter od našeh v svoju zemlju sprevođeni“ (isto: 185). Slično tome izuzetno je milosrdno prikazan način na koji je general Laudon osvojio Novi; nakon što su Turci prepriječili sve ulice drvom, a Austrijanci potom odlučili zapaliti drveni zid slamom, Laudon ipak, ganut turskim preklinjanjem, u konačnici sprječava palež, ostavlja Turke na životu te pušta žene i djecu na slobodu: „Vse vulice s drevjem; Turci preprečiju. / Naši zato

[26] Kapucinu se stvarno ne može uputiti kritika glede toga da o habsburškoj vojsci iznosi samo trenutke pobjede i junaštva. Uistinu, jednako kao što izvještava o pobjedi Austrijanaca u Novom ili u Beogradu, on opisuje i „manje junačke trenutke“, kao na primjer kad pripadnici austrijske vojske, određeni da postave ljestve, bježe: „Zatem *Laudon* reče na šturmu vudriti, / Nekoje odredi, lojtre prisloniti. / Oficiri idu đeđerno! al’ oni, / Koji lojtre nose, nigder ne prisloni / Lojtre, neg’ pobegnu“ (Kapucin 2010: 37), ili kad su se u bici izmiješale strane te su pripadnici austrijske vojske zapucali jedni na druge: „Naši vlahi, iz selj beže, viku zdignu! / Štimali su naši, da ju Turci dignu. / Zato ognja dali naši su na naše, / Od koga zadosta, mertveh ih opaše“ (isto: 61).

seno, slamu skupa nose / Da vužgu. Sad Turci za milošću prose, / *Laudon* nato ganjen prošnju, vsem prikaže. / Žitek; milostiven daje, tak pokaže. / Anda Turci dole oružje su deli, / Ženam, kakti dece oditi se veli“ (isto: 39). General se Laudon općenito u djelu izdvaja kao najpozitivnije prikazani lik, utjelovljenje milosrđa, ratne hrabrosti i mudrosti. Svaka njegova akcija, a u konačnici i smrt, povod je pripovjedaču da iskaže pozitivan stav o njemu. Tako već pri prvom spominjanju njegova lika on navodi da Laudona „skoro ves svet znade“ (isto: 31), da je „*Laudonova* mudrost vsemu svetu znana“ (isto: 33), a zbog njegova junaštva i ratne snalažljivosti boje ga se neprijatelji: „Pri Belgradu Turci derhču, tako čujem. / Tako čujem: ar to vsi drugi svedoče, / Turci vele: *Laudon* sad nas skončat hoče“ (isto: 141). Afirmativan, topao stav prema Laudonu izvire i u riječima kojima pripovjedač ispraća austrijskog generala na njegovu putu u Beograd: „Poj’ *Gedeon* srečno! Sava te sprevađa, / Ar veselo briše, neg s tobum odhađa / Sreča, i blagoslov, đeđernost junačka, / Od ke zna govorit, vsa družba soldačka“ (isto). Pozitivno su predočeni i neki drugi austrijski vojni dužnosnici poput generala Von Lacyja[27] te carevi Josip[28] i Leopold.[29] Izvještavajući o njima i austrijskim vojnim pohodima, Kapucin neće izokretati informacije, ali će svoje opisivanje popratiti simpatijom, divljenjem i suosjećajnošću koja proistječe iz njegova identificiranja s pripadnicima Austrijskog Carstva.

Ničega sličnoga nema u predočivanju ruskih vojnih akcija ili osoba. Vidjeli smo da se Kapucin afirmativno izjasnio o ruskoj carici Katarini u uvodnom navođenju razloga država za ulazak u rat; osim toga najeksplicitnija afirmativna predodžba o Rusima krije se u pripovjedačevu komentaru na pruski zahtjev da Rusija sklopi mir s Osmanskim Carstvom: „Smejati se mora na to Katarina, / Zna jakost soldatov, mudrost Potemkina“ (isto: 257). Ratobornost Rusa dočarana je i pripovjedačevim osvrtom na drugi poraz Kapučana Paše protiv Rusa: „Zna kaj hoče reči z Moškovit’ se igrat“ (isto: 273), te u reakciji Potemkina i ruskih vladara na vijest da austrijski car planira sklopiti mir: „Kada pak *Potemkin* novine začuje / […] Njega serdce peče, kad čuje da mira / Vučiniti kani LEOPOLD; vudira / Vsaki

[27] „Od nas, i Turčina, vsak’ dan gdo ta gine. / Skoro bude drugač; ar došel k armade / *Cesar,* i s njim *Lasci*, koji ravnat znade / Vojsku, tak, da nima v Evrope para, / Koji bi takvoga imal, kak on dara“ (Kapucin 2010: 49).

[28] Kad je car Josip II. umro, pripovjedač komentira: „Zatem pripečenjem po orsageh dojdu / Žalostne novine z Beča, ke’ ne projdu / Iz serdc našeh dugo, da namjre premine / S toga sviejta JOŽEF cesar, koga ime, / Glas, spomenek, čini, mudrost vu ravnanju / Propisana v knigah, dost jesu na znanju“ (Kapucin 2010: 209–211).

[29] Prilikom Leopoldove krunidbe pripovjedač iznosi hvalu: „LEOPOLD s kraljestvom vsa lepo naravna / Tak, kako je željel vsak v orsagu zdavna. / Korunu na glavu, bat vu ruke prime, / Vse kraljestvo diči LEOPOLDA ime“ (Kapucin 2010: 271).

Moškovita persa! ter se čudi / Da od toga mogu samo mislit ljudi“ (isto). Uz to, iz tako burne reakcije na saznanje da Austrijanci razmišljaju o sklapanju mira mogao bi se izvesti i zaključak o temperamentnosti Rusa. Vidljiva je ta predodžba i u izvještavanju o pregovorima zaraćenih strana kada se, saznavši o mogućem sklapanju mira, ruski poslanik naglo diže, „vse svoje spravi, berzo sede / Na konja, odide. Drugi čudno glede“ (Kapucin 2010: 251). Od ruskih vojnih uglednika sa simpatijom je predočen general Našau koji je na moru porazio Turke, što Kapucinov pripovjedač ističe kao veliki pothvat: „Svedočanstvo toga, od novin imamo. / Da na morju videt, nigder ni Turčina, / od onoga dneva, kak *Našau* je čina / Včinil velikoga; vnoge ladje pobil. / Kako je rečeno, srečno vse porobil“ (isto: 87). Premda je Našau predočen afirmativno, očita je oscilacija u emotivnosti prikaza pobjede tog ruskog generala i stihova posvećenih uspjesima austrijskih generala. Jako je malo stihova posvećenih i već spomenutom Potemkinu. Iako je riječ o jednom od najvažnijih ruskih generala u Dubičkom ratu, o njemu se govori jako kratko, najčešće kad se spominje koju je odluku donio, kao primjerice u bici za Očakov: „Odkuda *Potemkin* ta stališ videči / *Očakova,* hodi okolu, misleči / Kak ga dobit more? Vse dobro pregledi, / Gde je kaj činiti, baš mudro naredi“ (isto: 91). Kao i kod Našaua, iako pripovjedač o Potemkinu progovara afirmativno (ističe mudro donošenje naredbi), riječ je o jako šturoj i distanciranoj predodžbi u koju nije unijeta ni približna simpatija kao u primjeru generala Laudona, pa čak ni Von Lacyja. Općenito se navedena bitka za Očakov i rusko osvajanje te crnomorske utvrde izdvajaju kao jedno od najvećih ruskih postignuća u Dubičkom ratu. Iako Kapucin primjećuje da je osvajanje Očakova za Ruse velik i veseo dan uz koji će se vezati pozitivne asocijacije, on sam ne pokazuje nikakav znak vlastitog zanosa i ushićenja zbog ruske pobjede. Stoga, iako su Rusi prikazani afirmativno kao jaki i ratoborni vojnici koji često ostvaruju pobjede, o njima se izvještava jako kratko te sa svojevrsnom distancom.

Ipak, za imagološku analizu može se važnim pokazati ne samo ono što je rečeno, već i manjak informacija. U tom pogledu, u Kapucinovu djelu nema ni traga naznaci da se njime nastoji potaknuti svijest o slavenskom zajedništvu te se ne može uočiti isticanje bilo kakve, makar jezične povezanosti s „istočnom slavenskom braćom“. U vezi s time, u tekstu nema nikakve naznake ni o postojanju južnoslavenske prisnosti ili rađanja balkanskog kolektivnog identiteta, što znači ni o pretpreporodnim vjerovanjima da je temelj nacionalnosti jezik. Doživljaj kolektivnog identiteta kod autora *Epske trilogije ili Nestrančnog vezdašnjega tabora ispisavanja* ne temelji se ni na jeziku, ni na regionalnoj pripadnosti, već isključivo na pripadnosti Monarhiji ili Carstvu. Za njega je kolektivni identitet izgrađen prvenstveno na

pripadnosti Austriji, odnosno Svetom Rimskom Carstvu, i svi koji se nalaze pod austrijskim grbom za njega su članovi istog kolektivnog identiteta. Njegov pripovjedač ni u jednom trenu ne progovara kao Zagrepčanin, kajkavac, Slaven, ili čak Slovenac, već isključivo kao podanik austrijskog cara. Opisujući vojne akcije austrijske vojske, on se najčešće koristi ličnom i posvojnom zamjenicom u prvom licu množine čime ukazuje na osjećaj pripadnosti i zajedništva s austrijskim imperijem. Ako je austrijska vojska pucala na tursku, onda „*naši* ognja dadu" (Kapucin 2010: 19), ako su Turci napali Austrijance, onda su „na *naše* vudrili" (isto: 219), a ako pak poginu vojnici u službi austrijskog cara, onda pripovjedač kaže: „*naši* su opali oficiri prosti" (isto: 135, isticanja naša). Takvih je primjera pregršt – može ih se naći na gotovo svakoj stranici, a svjedoče o sasvim drugačijem poimanju kolektivnog identiteta u odnosu na kasnije preporodno, pa i današnje vrijeme. Rusi, su, za razliku od ljudi čiji se dom nalazi unutar granica austrijske države, u cijelom djelu isključivo „Drugi", „Moškoviti". Čak i u slučajevima kad Rusi i Austrijanci poduzimaju zajedničke vojne akcije, oni se nikad ne sjedinjavaju u jedan kolektivni subjekt, te je granica između jednih i drugih („nas" i „njih") uvijek oštro istaknuta.[30] O njima se uvijek progovara s poštovanjem, ali i određenom distancom, bez ikakva znaka da Kapucinov pripovjedač osjeća veću bliskost s Rusima. U trenucima kad Rusiji, uz ratovanje s Turcima, prijeti i ulazak u rat sa Švedskom, Prusijom i Poljskom, pripovjedač ukazuje na nepovoljan položaj Rusije: „Moškovija takaj ima kaj se boji, / Ar četveroverstni neprijatel stoji / Prot' njoj" (isto: 127). Ipak, kao i prilikom osvajanja Očakova, pripovjedač ne pokazuje znakove većeg suosjećanja s ruskom situacijom. Kao austrofila i podanika Austrijskog Carstva njega zanima jedino kako će takva situacija utjecati na Austriju, odnosno „Vu prilike ove kaj Austrija reče" (isto).

Kako objasniti afirmativan, ali distanciran stav Kapucina prema Rusima? Značaj su u tome sigurno imale činjenice da se o Rusima manje izvještavalo u *Hofbericht* i da je Kapucinu općenito nedostajalo provjerenih informacija o Rusima, na što je, vidjeli smo, i on ukazao u djelu. S druge strane, budući da je cijelo epsko djelo natopljeno austrofilstvom, mehanizmi koji stoje u pozadini reprezentacije Rusa mogli bi se kriti i u političkim odnosima Austrije i Rusije toga doba. Poznato je da su Rusija i Austrija u tome ratu bili na istoj strani, no razlozi njihova savezništva nisu do kraja razjašnjeni. Sam rat je glede teritorijalnih pretenzija puno više značio Rusiji no što je Svetom Rimskom Carstvu. Stoga Raguž kao mogući razlog austrijskog ulaska u alijansu s Rusima navodi tzv. *bandwagoning,* „gotovo parazitsku praksu

[30] Vidljivo je to u primjeru: „Ovde se pridruže k našem Moškoviti" (Kapucin 2010: 73) ili „sila / Naša i moškovska je se odpravila" (isto: 149).

u kojoj se nešto slabija država priključuje jačoj kako bi i sama postigla svoje ciljeve“ (2018: 52). U tom se smislu Austrija mogla priključiti Rusiji u rješavanju istočnog pitanja u želji da Rusija ne odluči ugroziti i njen teritorij jednom kad stupi na jugoistok europskog teritorija (usp. isto). To bi objasnilo zašto se o Rusima progovara afirmativno, ali ipak sa svojevrsne distance, uz tvrdo razgraničenje „nas“ od „njih“. Uz to, Rusi su se Kapucinu kao građaninu Zagreba i stanovniku Svetog Rimskog Carstva mogli činiti dalekima i nepoznatima.

Ono što je sigurno jest da je kolektivni identitet koji se oblikuje u Kapucinovu djelu onaj austrijski, dok se s drugim Slavenima, a u tom pogledu i s Rusima, naizgled ne osjeća nikakva veća povezanost. Autopredodžbe i heteropredodžbe iznesene u njegovu se djelu tako razlikuju u odnosu na druge autore koji su se bavili sličnom temom te o kojima će više riječi biti u idućim poglavljima. Zanimljiva je u vezi s tim i činjenica da se na temelju Kapucinova djela ne može izvesti zaključak koji bi bio u skladu s tvrdnjama koje iznosi Bogišić (usp. 1975: 12) da se u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća kao posljedica sve jačeg pritiska bečke administracije sve više osjeća potreba za buđenjem hrvatske nacionalne svijesti. Eventualna kroatofilija i rusofilija zaglušena je u njegovu djelu izravno odraženom dvorskom austrofilskom ideologijom. Zaključno, glede kolektivnih regionalnih i nadregionalnih identiteta u *Epskoj trilogiji* s jedne strane izostaje ideja slavenskog zajedništva utemeljena na jeziku, koja je karakteristična kako za slavenski ideologem u 17. stoljeću tako i za predromantičarsko oblikovanje nacionalnog identiteta. S druge strane, djelo pokazuje da su neke starije kolektivne identifikacijske konstrukcije i dalje bile u optjecaju. Osim toga, iz perspektive analitičara nacionalnih predodžbi u književnim djelima, Kapucinov je primjer značajan jer ukazuje na temeljnu pretpostavku imagologije: činjenicu da nacionalni identiteti i grupacije nisu ontološke, već konstruirane, subjektivne i izmjenama podložne kategorije.

4. 3. Joso Krmpotić – *Katarine II. i Jose II. put u Krim*

Osim u kajkavskoj regiji, okolnosti i blizina Dubičkoga rata zasigurno su se posebno jako osjetili i u slavonskoj: ne samo da se zapadno bojište rata nalazilo u njenoj neposrednoj blizini već su se vojne akcije katkad i izravno odvijale na slavonskom tlu (usp. Fališevac 1997b: 263). U povijesnom pogledu valja reći da je to za Slavoniju isto tako bilo vrijeme učvršćivanja austrijske vlasti, posebno onog njenog dijela koji se ticao antiturske politike (usp. Kravar 1993: 126), a što je započeo stoljeće prije, poslije velikih pobjeda Leopolda I. i njegovih nasljednika u protuturskim ratovima (usp. isto: 156). Austrijsko-rusko-turski rat što se vodio od 1787. do 1791. godine je, kao svojevrsna kruna tih pohoda, pobudio u narodu

nade da će Katarina II. i Josip II. zajedničkim snagama konačno osvojiti Istanbul i protjerati Turke iz Europe (usp. Fališevac 1997b: 263).[31] Hrvatska javnost, a u tom pogledu i Slavonci, s velikim je zanimanjem pratila ratne događaje. Zaokupljenost političkom zbiljom odrazila se i u književnosti gdje se posljedično sve više pisaca okreće pisanju ratničke epike. U prilog tomu išla je i činjenica da novine (slično kao u kajkavskoj regiji), kao i medijska kultura općenito, u to vrijeme nisu još bile raširene među slavonskim pučanstvom, pa je ulogu izvjestitelja i posrednika preuzela na sebe književnost:

> Cvjetanju političkih i ratnih pjesama bit će da je pridonosila i slabo razvijena medijska kultura u tadašnjim hrvatskim regijama, u kojima su nedostajale personalne i organizacijske pretpostavke za normalnu izvještajnu djelatnost. Tako se događalo da se u nas naslijeđene epske forme, prije svega one preuzete iz južnoslavenske usmene epike, upotrebljavaju ili zloupotrebljavaju – u poslovima kakvima su na europskom zapadu već poodavno stajali na raspolaganju trezveniji tipovi tekstova: ratno izvješće, politički proglas, letak, novinski članak. (Kravar 1993: 156)

Već se iz navedenoga citata dade zaključiti da je, u skladu s općom slikom tadašnje hrvatske književnosti, u političkim i ratnim pjesmama slavonske književnosti druge polovice 18. stoljeća prevladavala pragmatična komponenta te da je većina njih bila napisana prvenstveno u društvene svrhe, kao kanal za prijenos poruka i ideologija, iz sistemsko-propagandnih razloga (usp. isto: 158). Zbog toga, kao i zbog težnje da poruka bude nedvosmislena i razumljiva svim čitateljima, nametala se piscima „potreba za čistom i primitivnom karakterizacijom likova, posebno za oštrom i nedvosmislenom raspodjelom simpatija i antipatija“ (isto). Ipak, ni očita utilitaristička namjena danih djela ne znači da treba zanemariti njihovu umjetničku komponentu. Na to je obratila pažnju i Fališevac rekavši da je ratna epika 18. stoljeća – premda je u hrvatskoj kulturi obavljala onu funkciju koju su u austrijskoj imale novine – obavještavajući o ratnim prevratima „istodobno […] – estetički zahtjevnijim segmentima u svojim opusima, oblikovanima u tradiciji i duhu baroka ili pak klasicizma – ispunjavala težnje jedne kulturno mlade regije za višim umjetničkim dosezima“ (Fališevac 1997b: 267).

Kada se sve zbroji, ne začuđuje činjenica da je u drugoj polovici 18. stoljeća nastalo čak dvadesetak epskih djela ratne tematike, pri čemu većina u slavonskoj regiji (usp. Fališevac

[31] Pozadinska je slika tog rata bila sasvim drugačija od one koja se reflektirala u očima javnosti. Fališevac (usp. 1997:263) tako navodi kako je rat Hrvatsku ekonomski iscrpio i doveo zemlju na rub pobune, dok Kekez (usp. 2010: 74) navodi da su austrijske trupe na čelu s ostarjelim maršalom Von Lacyjem sporo napredovale.

1997b: 263).[32] Za povijest slavonske književnosti to je posebno zanimljivo i stoga što ukazuje na veliki interes za književnost unatoč tome što političke i društvene prilike u Slavoniji tijekom cijeloga 18. stoljeća nisu pogodovale razvitku kulturnog života.[33] Ipak, epska djela (i to u prvom redu djela političko-vojne tematike) ne samo da su se pisala, već je njihova količina urodila, po mišljenju Fališevac, zlatnim dobom slavonske epike:

> Pa iako su ta djela često daleko od klasičnog shvaćanja epa i epskog, njihova brojnost, množina i polifunkcionalnost je tolika da se, uvjetno, može reći da ovo razdoblje ima za slavonsku kulturu onakvo značenje kakvo su za dubrovačko-dalmatinsku kulturu imali humanizam i renesansa; drugim riječima, ovo je razdoblje klasično ili zlatno doba slavonske epike. (Fališevac 1997a: 245)

Jednim od reprezentativnih i estetski najuspjelijih djela zlatnog doba slavonske epike smatra se ep *Katarine II. i Jose II. put u Krim* Jose Krmpotića. Riječ je o tekstu napisanom i objavljenom u Beču 1787. godine u kojem se, kroz obradu povijesne teme u sklopu Dubičkoga rata, mnogo stihova posvećuje prezentaciji Rusa, posebno ruskoj carici Katarini Velikoj.

---

[32] Kao najznačajnije naslove povijesno-ratničke epike u Slavoniji druge polovice osamnaestoga stoljeća navode se u literaturi sljedeći naslovi: Josip Pavišević, *Polazenje na vojsku prusko-bavarsku svitlih krajina Slavonije, Srima i Potisja godine 1778.* (Osijek, 1779.); Šimun Štefanac, *Pisma od Ivana Salkovića silnoga viteza i junaka* (Osijek, 1781.); Joso Krmpotić, *Katarine II. i Jose II. put u Krim* (Beč, 1788.); *Pjesma Crnogorcem i vojvodi Filipu od Vukasovića* (Beč 1788.), *Pjesma voevodam austrianskim i rosianskim* (Beč, 1789.); Antun Ivanošić, *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* (Zagreb, 1788.), *Pisma od uzetja turske Gradiške iliti Berbira grada* (Zagreb, 1789.); Blaž Bošnjak. *Ispisanje rata turskoga pod Josipom cesarom II.* (Osijek, 1792.); Josip Stojanović, pjesma *Od slavne regimente gradiške složena u vrime rata turskoga godine 1788.* (Osijek, 1792.) (usp. Fališevac 1997b: 245).

[33] S ciljem da predoči povijesnu situaciju u Slavoniji u 18. stoljeća s osobitim naglaskom na književnost, Fališevac citira Matićev osvrt: „I tako su u Slavoniji osamnaestoga vieka pa sve do druge polovice devetnaestoga postojala usporedo dva posve različna svieta: s jedne je strane bila vojnički uređena granica, gdje je seljak uživao 'carevu zemlju' i zato bio dužan do kasne starosti služiti kao vojnik i kod kuće i u tuđini, i s druge strane banska Slavonija s županijskom upravom, u kojoj je sva vlast bila u rukama plemića, a težak bio kmet u plemićkim ili komorskim spahilucima. U narodnom pogledu je bila velika nevolja, što su već u prvoj polovici osamnaestoga vieka ponajveći slavonski spahiluci vladarovim donacijama ili prodajama u korist carske komore dospjeli u ruke plemićima doseljenim iz tuđine, […] pa ako uzmemo još na um, da je u gradovima […] osobito u Osieku, Petrovaradinu i Zemunu – bilo mnogo Nijemaca i da su se domaći ljudi svjetovnog staleža poslije izgona Turaka uobće tek počeli upućivati u knjigu, razumjet ćemo, zašto su hrvatske knjige, namienjene Slavoniji, sve do druge polovice osamnaestoga vieka potekle sve od reda iz pera svietovnoga i redovničkoga klera, a i kasnije, upravo do Preporoda, pisci su svietovnog staleža u Slavoniji tek postepeno stjecali veće značenje u književnosti“ (Matić prema Fališevac 1997a: 244).

Joso Krmpotić bio je pisac i kapelan koji se, iako podrijetlom iz Like, zbog tematike svojih djela i pravopisnih odabira, najčešće ubraja u red slavonskih književnika 18. stoljeća (usp. Dukić 2002a: 101). Prema pisanju Dukića (usp. isto), Krmpotić se rodio u selu Barlete kod Gospića između 1750. i 1755. godine, vjerojatno školovao u Senju, radio kao vojnički kapelan u Temišvaru, sudjelovao u ekspediciji kapetana Filipa Vukasovića u Crnu Goru 1788, a potom obavljao poslove dvorskog kapelana u Schönbrunnu do 1796. godine. U povijesti hrvatskoga jezika Krmpotić je ostao zapamćen i po tome što je bio jedan od članova komisije koju je car Josip II. sazvao u Beču s ciljem ujednačavanja hrvatskoga pravopisa. Što se pak povijesti književnosti tiče, Krmpotić je značajan jer je napisao i objavio pet djela u stihu, koja sva redom govore o stvarnim događajima i, s obzirom na njihov prevladavajući političko-angažirani ton, mogu biti smatrana prigodnim pjesništvom. Već prostornom smještenošću svojega prvijenca pod nazivom *Joso Malenica,* kao i prigodnicom *Radost Slavonije* Krmpotić najavljuje vezanost uz slavonski prostor koja će obilježiti njegov cijeli sačuvani opus. Nas će, kao što smo najavili, u analizi ipak više zanimati preostala tri njegova teksta: *Katarine II. i Jose II. put u Krim* (Beč 1788)*; Pjesma Crnogorcem i vojvodi Filipu od Vukasovića* (Beč 1788), *Pjesma voevodam austrianskim i rosianskim* (Beč 1789), poglavito prvo od njih, u kojima su istaknuti ideologemi slavenstva i rusofilstva.

Iako je nastalo u iznimno kratkom vremenskom razmaku, između lipnja i listopada 1787. godine (usp. Scherzer prema Dukić 2002: 108), *Katarine II. i Jose II. put u Krim* ne samo da je najpoznatije Krmpotićevo djelo, nego i najambicioznije epsko djelo svoga vremena i prostora (usp. isto). Ep započinje latinskim tekstovima (uključuju predgovor i tri pisma), nakon čega slijedi glavni stihovani dio *Piesma,* sastavljena od 453 osmeračka katerna i podijeljena u 13 nenaslovljenih dijelova. Premda uglavnom pisan na hrvatskome jeziku, središnji dio uključuje i natpise na spomenicima posvećene Katarini II. i Josipu II. te Ovidijevu pjesmu u njihovu čast na latinskom jeziku. Osnovni događaj koji se u epu opisuje povijesni je susret ruske carice Katarine II. i austrijskog cara Josipa II. u Hersonu u svibnju 1787. godine. Cilj je sastanka bio dogovor oko podjele teritorija koje su kraljevske glave planirale osvojiti u svojem zajedničkom ratu protiv Turaka. Samom je susretu prethodila ruska vojna operacija na Krimu kojom je Rusija Osmanskom Carstvu oduzela Krim, Herson i Kuban (usp. isto: 109). Navedeni je povijesni događaj u epu literariziran kronološki linearno, bez većih digresija, te alegorijski, na način da se u središnjem dijelu spjeva (*Pjesma*) predočuje nebo, nastanjeno antičkim bogovima, svijet islama, kojemu odgovara prostor Azije i osmanskoga dijela Europe te svijet kršćanstva predstavljen povijesnim ličnostima poput

Katarine II, Josipa II, Stanislava II, Potemkina i Galizyna. Potonji svijet nastanjuju i bezimeni dvorjani te masa ljudi koja kliče vladarima u prolazu. Kao što piše Dukić, svjetovi islama i kršćanstva su povijesni, dok je svijet bogova mitološki (usp. isto: 111). Radnja *Pjesme* započinje *in medias res,* a otvara je dolazak Muhameda i njegova savjetnika Sergija (Srđa) kao predstavnika svijeta islama u svijet neba, i to u trenutku vijećanja antičkih bogova. Uplakan, Muhamed moli bogove za pomoć protiv Katarine II. koja svojim vojnim uspjesima polako tjera Turke i islam iz Europe. Bogovi odbijaju pomoći Muhamedu, podsjećajući ga na različita zlodjela koja su Turci činili i ističući poput Gundulića u 17. stoljeću ideju o kolu sreće i njenoj prolaznosti. Svi se bogovi pokazuju kao Katarinine pristalice, posebno Junona koja šalje pismo ruskoj vladarici. U njemu boginja naziva Katarinu II. svojom sestrom i svojevrsnim pandanom na Zemlji, a osim pohvalničke, pismo ima i izvještajnu funkciju. Naime, Junona daje Katarini II. obećanje da će vladati svijetom, ali pod jednim uvjetom: da bi porazila Turke, ruska se carica treba prvo potajno sastati s austrijskim carem Josom u Hersonu. Za razliku od svijeta islama, čiji predstavnici prelaze granice ontoloških svjetova i izravno komuniciraju s bogovima, svjetovi neba i kršćanstva komuniciraju samo posredno pa Junonino pismo ruskoj vladarici uručuje Duga. Primivši Junoninu zapovijed, Katarina II. odmah piše caru u Beč, nakon čega se u sentimentalnoj sceni oprašta od svoje djece i unučadi te kreće u smjeru Hersona. I Katarina II. i Joso II. na svome putu stanu kod poljskog kralja Stanislava II, a kada se konačno sastanu, slijedi slavlje uz iskaze veličanja ruske povijesti i ruskoga naroda. Svoj slavni susret okrunjene glave odluče proslaviti na brodovima nazvanima u svoju čast, no za vrijeme plovidbe diže se bura koju je izazvao Pluton na nagovor Muhameda. Ipak, situacija se brzo smiruje i okreće u korist kršćanskih vladara jer Junona uz pomoć drugih bogova smiruje more. To omogući Katarini i Josi da opkole Muhameda te on, uvidjevši da je poražen, skače u more i pliva do azijske obale. *Pjesma* završava grotesknim prikazom uplakanog Proroka, koji kroz naricanje priznaje poraz od strane Katarine i prepušta njoj i Josi II. Europu i Crno more. Muhamedov savjetnik Srđ u konačnici ističe da je takav ishod kazna za turske grijehe te da njemu i Muhamedu ne preostaje drugo nego povući se u Meku. Završni dio donosi bilješke koje na latinskome jeziku, po uzoru na Kačića, iznose „povijesnu istinu“ koja stoji u pozadini djela: podatke o Muhamedu i protagonistima (Katarini II. i Josipu II. te o ruskom poslaniku u Beču Galicynu i poljskom kralju Stanislavu II) te o opjevanim događajima (putovanju i susretu vladara, govoru kijevskog mitropolita).

Aksiologija Krmpotićeva epa poprilično je očita već i iz ovog kratkog prikaza njegova sadržaja. Sam pogled na tematiku djela neupitno upućuje na činjenicu da se u njemu kao

pozitivne ističu kršćanske vrijednosti, dok se negativno predočavaju predstavnici turske, islamske strane. Rusofilski ideologemi očituju se već i u samom naslovu u kojemu ne samo da se najavljuje protagonistička uloga Katarine II. nego joj se u poretku naslovnih likova također daje prednost u odnosu na austrijskog cara, pod čijom je nadležnošću bio sam Krmpotić kao dvorski kapelan. Takvo implicitno davanje prvenstva ruskoj carici osnažuje se u epu i eksplicitnim iskazima, posredovanjem niza pohvalnih stihova upućenih Katarini, čak i prije pojave njezina lika u radnji. Tako se, primjerice, već u uvodnoj sceni Muhamedove tužbalice vijeću bogova povodom ruskih osvajanja turskoga teritorija ističe hrabrost i ratobornost „ruskih lavova“ koji su, predvođeni „caricom snijega i leda“ (Katarinom), poharali turske gradove. U toj istoj sceni, prilikom odgovora proroku Muhamedu, bogovi također izravno hvale Katarinu II. kao sudbonosnu caricu, čija je vladavina predviđena u nebesima kao dolazak one koja će ispuniti volju bogova i protjerati Turke iz Europe. Uzdizanje i sakralizacija Katarinina lika provedeni su i u sljedećoj sceni, kada, nakon izgona Muhameda iz vijeća bogova, Junona ruskoj vladarici piše pismo u kojemu ističe da joj se obraća kao sestri, budućoj vladarici svijeta i svojem zemaljskom pandanu: „Što je Juno u sovjetu / To ti krasna sele velim, / Ti ćeš biti na svietu“ (Krmpotić 1788a: 49). U pismu se još ističu i Katarinine vrline, „kripost, jakost i umiće“ (isto: 50). Sama Katarina pokazuje se daljnjim tijekom radnje u potpunosti dostojna uloge koju su joj namijenili bogovi, i to do razine idealizacije. Ono što nam se u vezi s time čini zanimljivim jest način na koji je idealizacija Katarinina lika u djelu provedena. Naime, kako ističe Fališevac (usp. 1997b: 282), zbog snažne uloge antičkih bogova i njihova upletanja u zemaljske političko-povijesne događaje koji se u *Putu u Krim* obrađuju, cijela je priča epa zaogrnuta u veo fikcionalnosti. Ta fikcionalnost priče, pak, na svojevrstan je način distancirala ep od aktualnog povijesnog događaja koji opjevava, što se odrazilo i na pripovjedača koji ne stupa kao angažirani komentator zbivanja (usp. Dukić 2002a: 109). Posljedično, kako zaključuje Dukić (usp. isto), ideološka se funkcija epa nije mogla ispuniti preko pripovjedačevih komentara, nego se posreduje na razini likova, u njihovim iskazima i djelovanju. Likovi koji dolaze u kontakt s Katarinom tako služe kao posrednici autorove rusofilske ideologije i idealizacije carice: susret s njom služi im kao povod da se pozitivno očituju o njoj. U tom pogledu, osim bogova, Katarinu pohvalama i idealiziranjem obasipaju kijevski mitropolit, austrijski car i narodne mase koje putem susreće. Osim što gotovo cijeli ep služi kao panegirik Katarini, činjenicom da Katarini laskaju i bogovi, i mitropolit, i austrijski vladar, i narodne mase, također se naglašava da rusku vladaricu hijerarhijski gledano vole i podržavaju i bogovi na nebu i ljudi na Zemlji, pri čemu na Zemlji svi društveni slojevi. Svaki od njih ističe neku od Katarininih

vrlina, ovisno o svome položaju. Kijevski mitropolit, primjerice, na Katarinu gleda iz religijske perspektive pa u njoj vidi nasljednicu Vladimira (krstitelja Rusije), vladaricu koja će svojim osvajanjima istjerati islam iz Europe i vratiti kršćanstvo u Carigrad: „I vječna ti odpre ruka / K Carigradu put ugodan, / Da pravoslavna krjepiš puka, / Koi cvili i noć, i dan" (Krmpotić 1788a: 85). S obzirom na to da je Krmpotić bio katolički kapelan, može se činiti iznenađujućem tako eksplicitno pozitivno vrednovanje pravoslavlja i njegova širenja.

Ono je, ipak, čak i naglašenije prisutno i u njegovim drugim djelima, pogotovo u *Pjesmi Crnogorcem i vojvodi Filipu od Vukasovića,* objavljenoj 1788. godine. U toj pjesmi, koja inače nalikuje na politički manifest kojim se pozivaju Crnogorci na uključivanje u rat protiv Turaka pod austrijskim vodstvom, Crnogorci se prikazuju sljedećim riječima: „pravi Srbi: pravo slave Boga" (Krmpotić 1788b: 5). Na osnovi toga pripovjedač ih poziva „da podignu crkve i oltare. / Da sataru holu vjeru tursku; / Da raširе svetu hristiansku" (isto). Dakle, ni u *Pjesmi Crnogorcem* ni u *Putu u Krim* ne izražava se ni trunka, makar skrivenoga, negativnog vrednovanja Rusa (ili drugih slavenskih naroda) zbog pripadnosti Pravoslavnoj crkvi. Takva se aksiologija možda može objasniti austrijskom vanjskom politikom u trenutku nastanka *Puta u Krim* i *Pjesme Crnogorcem.* Za razliku od Marije Terezije koja nije ratovala s Turcima i koja je u politici prema pravoslavnima zastupala ideju unije, Josip II. je zbog svoje vanjske politike – ratova protiv Turaka i saveza s Rusijom – bio primoran voditi tolerantniju politiku prema pravoslavcima. Rezultat toga bio je *Patent o vjerskoj toleranciji* iz 1781. godine kojim se promovirao moderniji i demokratičniji stav prema pripadnicima pravoslavlja (usp. Fališevac 1997b: 288). Budući da je i sam bio dvorski kapelan i sudjelovao u austrijskim političkim akcijama, ne čini se više tako čudna mogućnost da bi Krmpotić bio i jedan od promotora careva *Patenta* u književnosti. I biografski podaci o Krmpotiću i izbor panegiričkog diskursa idu u prilog toj tezi: „Možda je u idejnoj interpretaciji *Puta u Krim* […] najbolje poći od pretpostavke o upisivanju vladajućih političkih ideologema u književni tekst. Uostalom, barem na deklarativnoj razini, takvi su postupci nužni u panegiričkom tipu literature kojemu pripada i Krmpotićevo djelo" (Dukić 2002a: 115). Osim toga, Austrija je glede svoje vanjske politike u osamdesetim godinama osamnaestog stoljeća uvelike ovisila o odnosu sa svojim pravoslavnim saveznicima što je komentirao i Dukić:

> U tom se političkom kontekstu slavljenje pravoslavnih slavenskih naroda može razumjeti kao propagandna aktivnost i ideološko podilaženje onima na koje se u ostvarivanju svojih ciljeva austrijska politika imala osloniti: na pravoslavno svećenstvo i građanstvo, kako u granicama Monarhije, tako i u onovremenim turskim pograničnim prostorima. (Dukić 2002a: 116)

U svakom slučaju, ideološki se gledano u djelu olabavljuju za stariju književnost poprilično ustaljene granice između pripadnika različitih konfesija. Labavljenje vjerskih granica nastavlja se u djelu i posredovanjem predodžbe Rusije. Tako se u opisu Katarinina puta u Herson često detaljno predočuje njeno susretanje s narodnim masama koje su živjele na tom području Ruskoga Carstva. Svi Katarinini podanici razdragano i s oduševljenjem dočekuju rusku caricu i slave njenu pobjedu nad Turcima, kao, primjerice, u sljedećim stihovima: „Kad u Bakši-Saraj stiže, / Grk, Albanez, i Tatarin, / Vlah, Moldavac, put pristiže, / Gleda ures KATARININ. // Svaki svomu u jeziku / KATARINA živi viče! / Posvuda je čuti viku, / Glas do Neba zraka siče“ (Krmpotić 1788a: 124). Osim općeg zanosa ruskom caricom, navedeni stihovi su važni jer pokazuju da su Katarinu jednako rado dočekivali pripadnici različitih etničkih i vjerskih pripadnosti, pri čemu s podjednakim zanosom i kršćani i muslimani. Carica, sa svoje strane, također u epu ne pravi nikakvu razliku u reakciji na poklike svojih podanika pa podjednako „običajno daje dara / oko sebe svjem i svakom“ (isto: 125). Još je eksplicitnije njena demokratičnost naglašena u gošćenju muslimanskih dostojanstvenika: „plemiće, i knezove / od tatarske krvi, i roda, / k svomu carskom stolu zove / da još slavu slavi poda“ (isto). Sve to pridonosi dojmu o tome da je Krmpotić prikazao Rusko Carstvo „kao poseban oblik multietničke i multikonfesionalne zajednice“ (Dukić 2002a: 113). Nadalje, susreti Katarine II. s masama podanika važni su i jer ukazuju na novu, nesebičnu i suosjećajnu stranu njene ličnosti. Naime, uz to što je svojim vojnim uspjesima višekratno poražavala Turke, Katarina je u epu isto tako prikazana kao darežljiva, mudra i plemenita majka naroda. Slika Katarine kao suosjećajne i blage majke prvi je put u epu naglašena u njenom oproštaju s djecom i unucima prije puta u Herson, a javlja se i u susretu s anonimnim pučkim masama. U dodiru sa svojim podanicima Katarini od miline dolaze suze na oči te se ona ne može suspregnuti a da velikodušno ne izađe ususret svakome komu je nešto potrebno: „Kud prohodi, milost dieli, / Srebro, i zlato gusto sie; / Što tko od nje dobit želi / Neg izusti, ima prie“ (isto: 81). Iako dirljiv, opis njene komunikacije djeluje usiljeno i pomalo nalikuje na propagandne reklame suvremenih političara u izborno vrijeme. Ono što je ipak sigurno jest da sve navedene slike iskazuju izrazitu rusofiliju kojom je *Put u Krim* prožet, a koja seže do idealizacije ruske vlasti, posebice carice koja u sebi objedinjuje kvalitete čvrste carice i suosjećajne majke. Sve to, pak, pridonosi tome da se uz Križanića Krmpotić smatra jednim od prvih pjesnika-rusofila u hrvatskoj kulturi (usp. Fališevac 1997b: 288).

Idealiziranje Rusije i njene vladarice u epu nije, dakle, upitno. Ono što, s druge strane, ostaje dvojbeno jest pitanje što je točno motiviralo takav izljev rusofilije u Krmpotićevu epu.

U obradi djela iz kajkavske regije (dakle, regije koja je također bila pod austrijskom vlašću) vidjeli smo da su dominantni ideologemi u opisivanju rata bili, očekivano austrofilski, dok se o Rusima pisalo s određene distance, pa čak i s nezainteresiranošću. S druge strane, Kravar u svojoj analizi *Puta u Krim* primjećuje: „Ne znamo posve točno koja je od hrvatskih ideologija 18. stoljeća, koja naša politička nada, potaknula Krmpotića na opijevanje krimskoga susreta okrunjenih glava i poduprla njegovu političku aksiologiju obilježenu izrazitom rusofilijom" (Kravar 1993: 157). Kao jedan od mogućih uzora Kravar ipak navodi Gundulića, točnije Gundulićev barokni slavizam, ali se o tom utjecaju izjašnjava dvojako. Dok na početku Kravar ističe da je važna razlika između Krmpotića i Gundulića u tome što „Gundulić nema u *Osmanu* lijepih riječi za Ruse i za 'moškovsko kneštvo'" (isto), pa se o baroknom slavizmu kod Krmpotića može govoriti samo uvjetno, kasnije istom priznaje da je izmjena političke klime u Europi, s posebnim naglaskom na uspješne ruske protuturske akcije, mogla utjecati na to da Rusi postanu zamjetni iz perspektive baroknog slavizma (isto). Osobito se plodnom i u književnosti odrazila želja da Rusi osvoje Istanbul i vrate u nj kršćanstvo, u vezi s čime Kravar komentira: „i Krmpotića su, čini se, oduševljavali prije svega protuturski planovi Rusa, koji su se u ono doba i prilično precjenjivali" (isto: 158). Krmpotićevu je varijantu baroknog slavizma komentirala i Fališevac:

> Doista, povijesni svijet predočen u epu pokazuje da je razumijevanje i vrednovanje povijesnih događaja u Krmpotića drugačije nego u djelima baroknih pisaca s juga: slika Krmpotićeva epskog svijeta počiva, doduše, kao i u sedamnaestostoljetnih dubrovačko-dalmatinskih epika, na vjerskom sukobu, razlici u vjeri između kršćana i Turaka, ali – za razliku od omiljenog toposa barokne književnosti: mita o katoličkoj Europi, osobito Poljskoj kao predziđu kršćanstva – Krmpotić u svoje djelo uvodi jedan drugi ideologem – onaj o velikoj carskoj Rusiji kao osloboditeljici Slavena i cijele Europe od Turaka. Pritom on ne ulazi u političke procjene tog stava, nego ga iskazuje slavljenjem i veličanjem svega što je rusko. (Fališevac 1997b: 285–286)

Da je Krmpotić bio pristaša slavizma pokazuje i činjenica da se ideologemi slavenstva i slavenske uzajamnosti javljaju, u različitim varijantama, u gotovo svim njegovim djelima. Prostor na kojem žive Slaveni naziva on Slavonijom, Panonijom ili Ilirijom, a slavenske jezike okuplja pod nazivom slavenski, ilirski ili srpski jezik.

Možda je najizrazitije to slavenofilstvo izraženo u *Pjesmi voevodam austrianskim i rosianskim.* Riječ je o epskoj pjesmi dvodijelne strukture: dok se u prvom dijelu navode vojni uspjesi ruske i (pogotovo) austrijske vojske u ratu protiv Turaka, drugi dio pjesme započinje ukazivanjem vile Slavonkinje kao svojevrsne majke slavenskih naroda. Vila, ili, kako sama

sebi laska, „negda slavna majka i božica“ (Krmpotić 1789: 33) jadikuje nad kukavičkim karakterom svojih naroda i pritom ga uspoređuje sa slavnom slavenskom prošlošću.[34] U svojem govoru vila ukazuje i na slavensku topografiju koja otkriva koji sve predjeli ulaze u slavenski teritorij: „Dičiše se negda utvrđene / Od navale svakoga zlotvora, / Adrianskome od poludnja štiti, / Od severa nemsko i ledeno: / od istoka crnim valom priti / Bjesno more, maglom pokriveno“ (isto: 30).[35] Rusi se pritom eksplicitno navode kao dionica slavenskog svijeta u trenutku kada pripovjedač, pri pojavi vile Slavonkinje nabraja slavenske etnonime: „Horvatica, ali Dalmatinka, / Il Ruskinja, Pemkinja, Poljkinja, / Il Bosnjanka. Bugarka, Slavonka, / Il carica majka Panonkinja“ (isto: 29). Navođenjem „slavonskih“ zemalja i naroda potvrđuje se u djelu topos o teritorijalnoj raspostranjenosti „ilirskog idelogema“. Osim njega u govoru vile Slavonkinje odražava se i topos o nacionalnoj karakterizaciji.[36] Karakter se Slavena u djelu poopćuje i svodi na nekoliko ustaljenih vrlina poput ratobornosti, srčanosti, radišnosti i hrabrosti.[37] Općeslavenski ideologemi prisutni su, naravno, i u *Putu u Krim.* U

[34] Kontrast između junačke prošlosti i tužne sadašnjosti jedno je od tipičnih mjesta južnoslavenske/ilirske verzije slavizma 17. i 18. stoljeća. Prema pisanju Badalića (usp. 1972: 69) sličnu je misao zastupao i Križanić koji je smatrao da su južnoslavenski narodi (koje on naziva „Zadunajskim Slovjencima“), nalazeći se pod tuđom vlašću, izgubili puno od vlastite narodne autohtonosti te poprimili strane običaje i navike. Sve je to uslijedilo gubljenjem tobožnjih „narodnih osobitosti“ zbog čega je, prema Križanićevu mišljenju, južnoslavenskim narodima prijetila propast ako ih ne spasi druga slavenska sila, koju je, vidjeli smo, on nalazio u Rusiji (usp. isto).

[35] Želja za slavenskim bratstvom i ujedinjenjem možda se ogleda i u Krmpotićevim jezičnim odabirima. U citiranim se stihovima tako vidi da Krmpotić u jednakoj mjeri kombinira ikavski, ekavski i ijekavski odraz jata. Osim što taj postupak može ukazivati na želju da djelo bude razumljivo što široj publici, a možda se javlja i kao odraz Krmpotićeva rodnog idioma, možda isto tako upućuje i na određene političke i integracijske predromantičarske ideje, čime se Krmpotić nastavlja na djelovanje Križanića i Rittera Vitezovića.

[36] O nacionalnoj karakterizaciji kao zasebnom toposu ilirskog ideologema pisala je Blažević (usp. 2008 103–104) koja uz dominantni *virtus militaris,* odnosno ratobornost, na temelju proučenog korpusa kao prototipne osobine „ilirskog naroda“ navodi pobožnost i odanost vjeri i Crkvi te nacionalni *ingenium,* sastavljen od iznimnih intelektualnih i kulturnih postignuća. Autorica ističe da se posebno često u kombinaciji nalaze junaštvo i *ingenium,* čime se ostvaruje ranonovovjekovni ideal *artis et Martis.* Sve se nabrojene „slavenske osobine“ pritom realiziraju dvovrsno: dok se katkad pridaju svim pripadnicima kolektiva (univerzalni model nacionalne karakterizacije), katkad se ostvaruju preko istaknutih pojedinaca, odnosno „znamenitih muževa“ (partikularni model nacionalne karakterizacije).

[37] Vila Slavonkinja ovako se prisjeća nekadašnjih „slovinskih vitezova“: „Oko mene ognjeviti lavi / Slovinjani moji vitezovi, / U viteškoj od starine lavi, / Šetašese kano paunovi. / Oni u trudu dan i noć vodeći / Kripka serca, vesela obraza / Kazivaše, za moć slavu steći, / Srjed vrućine i srjed zimskog’ mraza. / Ništa njima nebi nemoguće, / Tverde pute, kerše berda i gore, / Sviu serce hrabreno i vruće, / Okoliši i ukroti more“ (Krmpotić 1789: 31).

vezi s time posebno se često u literaturi ističe izljev slavenofilstva prilikom opisa krune austrijskog cara odnosno sljedeći stihovi: „Na okolo Apostolah / Rječ slavonska ime kaže, / Krasna, i slavna sva ostala / Ilirički bukvar slaže. // […] Još prejasno na njoj sjeva / Od slavonske krvi vila, / Po slavonski slovi, i pjeva, / Ugodna je draga, i milla“ (Krmpotić 1788b: 72–73). Ideologemi slavenstva i rusofilstva nisu bili iznimka u 18. stoljeću. Ipak, kao vjerojatni Krmpotićevi uzori najčešće se u literaturi spominju Pribojević i Orbini, s tom razlikom što se slavenski ideologemi kod Krmpotića „od njih razlikuju prije svega po tome što Krmpotić u njih ne ugrađuje element katolicizma“ (Fališevac 1997b: 286). Nešto slično glede tolerancije prema pravoslavnim slavenskim narodima prije Krmpotića nalazimo tek kod Križanića kojega su nadležni čak kritizirali za to što je tijekom svojih putovanja po Rusiji bio previše oduševljen etničko-političkim pitanjima, a premalo zainteresiran za misionarsko poslanje, prvenstveno usmjereno na suzbijanje „shizme“ pravoslavnih naroda (usp. Badalić 1972: 68).

Osim što se slavenofilskim konceptom Krmpotić oslanja na višestoljetnu tradiciju u Hrvata, njime se isto tako najavljuje duh rađajućega, romantičarskog vremena. Najava nadolazećeg preporoda možda se vidi i u često isticanom motivu „slovinskog jezika“ u gotovo svim Krmpotićevim djelima: „Isticanje ideologema o ‘slovinskom‘ jeziku […] može se smatrati začetkom onih nacionalnih ideologija koje će dominantnom odrednicom etnosa smatrati jezik, a ne vjeru, onih ideja o jezičnom slavenstvu koje će bitno obilježiti nacionalne ideologije na južnoslavenskom tlu u 19. stoljeću“ (Fališevac 1997b: 289), a koji su izostajali kod Kapucina. Da je Krmpotiću uistinu bilo stalo do hrvatskoga odnosno ilirskog jezika kao izraza slavenskog identiteta možda pokazuje i činjenica da u nekim djelima kombinira različite odraze jata. Ako u tom slučaju nije riječ o dijalektološkoj osobitosti njegova govora, tu bi moglo biti riječi o korištenju jezika u političke i ideološke svrhe. Sve to pokazuje da bi se jedan od mogućih razloga uzdizanja ruske vladarice i ruske povijesti u Krmpotićevim djelima zasigurno trebao naći u njegovu izrazitom slavenofilstvu. Fališevac, pritom, čak iznosi mogućnost da cijela hipertrofija slavenskih ideologema i bratstva slavenskih naroda na čelu s Rusijom može ukazivati i na prikriveni antijozefinizam, protivljenje izazito gemanizatorskoj politici Josipa II. (usp. isto: 289–290): „Pitom je *Patent o vjerskoj toleranciji* Josipa II. omogućivao Krmpotiću da svoje ideologeme koji veličaju pravoslavne zemlje iznosi slobodno i bez straha od cenzure“ (isto: 290). Njegovo uzdizanje Rusije, u tome pogledu, moglo bi biti rezultat iskrenoga zanosa zbog uspjeha slavenske zemlje, ali i prikrivena, Križaniću bliska želja da „majčica Rusija“, antropomorfizirana u liku Katarine Velike,

pridonese oslobođenju Slavena od tuđinske vlasti. Takvome tumačenju pridonosi i njegovo konstantno vraćanje slavenskim motivima i toposima u svim djelima.

Ipak, Dunja Fališevac ujedno ističe, kao i neki drugi interpretatori (Linhart, Kravar, Dukić), i malo drugačije tumačenje. Budući da je Krmpotić bio čovjek blizak Bečkome dvoru (dvorski kapelan, jedan od reformatora pravopisa, vojni svećenik) i da (barem zasad) nisu nađeni nikakvi povijesni izvori koji bi ukazivali na njegove uzurpatorske tendencije, oni pretpostavljaju da je *Put u Krim,* kao izraz dodvoravanja ruskoj carici, motiviran austrijskom političkom klimom, kojoj je bilo važno osigurati dobre odnose s Rusijom. U vezi s time Kravar piše: „Krmpotić je, kao svojevrsnim korektivom, dopunio svoju rusofiliju i jasnim iskazima austrijske lojalnosti: Krimski pothvat carice Katarine prikazao je ovisnim o dobroj volji i naklonosti austrijskoga cara“ (Kravar 1993: 158). Iako je *Put u Krim* većinom napisan kao panegirik ruskoj carici, sadržajno on je organiziran na način da je Katarina ta koja piše pismo Josi, a o njegovoj odluci hoće li pristati sastati se s njom u Krimu ovisi cijeli daljnji ishod rusko-turskog rata i Katarinine sudbine. Na taj bi način ep mogao biti shvaćen kao izljev prikrivenih austrofilskih tendencija, pažljivo utopljenih u moru rusofilskih predodžbi. U prilog toj interpretaciji ide i činjenica da je političko-vojna epika Slavonije 18. stoljeća bila, kako smo već naznačili, motivirana sistemsko-pragmatičnim razlozima i popraćena jednostavnom i plošnom aksiologijom s jasnom raspodjelom simpatija i antipatija.

U svakome slučaju, bez obzira na to koji su čimbenici oblikovali Krmpotićeve stavove, njegovo slavenstvo s posebnim naglaskom na rusofilstvo u *Putu u Krim* upućuje na to da je Krmpotić, kao sljedbenik Križanića, Gundulića i Kačića, svojim opusom najavio nova shvaćanja naroda, vjere i jezika, koja će utjecati na oblikovanje preporodnih ideologema i shvaćanja nacionalnih identiteta.

4. 4. Đuro Ferić – *Uzetje Očakova*

Već u sutonu 18. stoljeća, potaknut ruskim osvajanjem turske tvrđave Očakov u prosincu 1788. godine (usp. Русов 1888: 540−541), još jednu pohvalnicu ruskim vladarima piše dubrovački kanonik Đuro Ferić. Spomenutu tvrđavu, smještenu na obali Crnoga mora, Rusi su osvojili u sklopu već više puta spomenutog Dubičkog rata u želji za utvrđivanjem na Crnom moru. Iako je carica Katarina II. smatrala da će za osvajanje toga grada biti potrebno tek mjesec dana, bojevi su se oduljili na više od pola godine, te je u njima, prema pisanju Rusova, sudjelovalo više od 78 000 vojnika predvođenih caričinim omiljenim vojskovođom Grigorijem Potemkinom (usp. isto: 544). Vijest o osvajanju Očakova proširila se od Sankt-Peterburga jako brzo do Austrije i Dubrovačke Republike.[38] Ferićeva je pohvalnica naslovljena *Uzetje Očakova* i, prema pisanju Fališevac, jedno je od rijetkih ambicioznijih epskih djela u dubrovačkoj književnosti 18. stoljeća (usp. Fališevac 1997a: 237). *Uzetje Očakova* sastoji se od 264 osmeračka stiha raspoređena u katrene povezane ukrštenom rimom. Tematski i sadržajno može se podijeliti u četiri dijela: otvara ga sultanov poziv ruskoj carici u boj (prva 32 stiha), zatim slijedi opis rusko-turskoga boja i osvajanje Očakova, koji zauzimaju najviše stihova (sljedećih 120 stihova), a služe kao uvertira za pohvalu Potemkinu (naredna 64 stiha) te Katarini II. (posljednja 44 stiha). Svoju prigodnicu Ferić započinje perifrazom, zbog čega Fališevac upućuje na prisutnost klasicističke poetike (usp. isto): odmah u prvome stihu uvodi se lik sultana koji poziva rusku caricu na boj. Narativni dio djela tako započinje neposredno prije izbijanja Dubičkog rata, a nakon mira u Kučuk-Kajnardžiju 1774. godine kada Turci tuguju nad svime što su izgubili od Rusije u prošlom sukobu. Iako su sultanovu liku u djelu posvećena svega 24 osmerca, Feriću je to bilo dovoljno da izrazito negativno predoči vladara Osmanskoga Carstva i oslika ga cijelom paletom negativnih osobina: sultan je prikazan kao lijen, ohol, pun mržnje i osvetoljubivosti. Tako se već u prvoj strofi on predočuje kao onaj koji „tmaste u lasti dne provodi“ (Ferić 1842: 1), a potom se, u vezi s njegovom odlukom da izazove u rat rusku vladaricu, kaže da je „otrovnoga nadmen jeda“ (isto). Uz predodžbu se turskih vladara općenito u starijoj hrvatskoj književnosti često veže motiv oholosti (primjerice, oholost se povezuje uz Turke u *Osmanu* te u cijelom Krmpotićevu opusu). I u Ferićevoj prigodnici turski vladar sebi svisoka laska kao „svieta gospodaru“ (isto:

[38] U članku *Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća* Fališevac navodi da je rusku pobjedu kod Očakova, osim Ferića, umjetnički obradio i B. Džamanjić u latinskoj pjesmi *Olbia sive Oczakovia a Rusis capta*, koju je na hrvatski preveo Pjerko Franatica Sorkočević (usp. Fališevac 1997a: 237). Nažalost, do danoga prijevoda nismo uspjeli doći tijekom ovoga istraživanja.

2) da bi, ostavši poražen od Katarine II. bio prisiljen pred njom „prignuti vrat oholi“ (isto: 3).[39] Kao tašt vladar na početku prigodnice, on bez imalo sumnje u poraz protivnika izaziva rusku caricu te okuplja svoju vojsku, „množ bezbrojnu“ (isto: 2). Iako navedeni iskaz ukazuje na predodžbu o veličini turske vojske, činjenica da je ona opisana kao mnogobrojna i snažna, a sultan kao vladar velikoga teritorija, posredno tim više pridonosi i predodžbi o hrabrosti Rusa koji se, bez imalo oklijevanja, smjelo suprotstavljaju takvome snažnome protivniku. Naime, netom pošto se okupila osmanska vojska, Rusi, ili kako ih Ferić često geografski određuje, „u sjevernoj porodjena / Čeljad strani“ (isto: 2) odmah kreću u protunapad. Predodžba o Rusima tako je u skladu sa sarmatsko-slavenskim *virtus militaris* što je, prema pisanju Blažević, bio dominantna osobina u toposu nacionalne karakterizacije Ilira (usp. 2008: 103).[40] Nešto slično Blažević navodi i Paščenko govoreći o slavenstvu kod Hrvata: „Vizija slavenstva obvezno je podrazumijevala glorificiranje junaštva, naglašavanje ratobornosti, prikazivanje lika moćnog, neustrašivog etnosa“ (2015: 58). Upravo nabrojene osobine pokazuju se kao dominantne i u Ferićevu predočavanju ruskih vojnika. Pojava i kretanje ruske

[39] Valja napomenuti da predodžba o Turcima nije tako jednolično negativna kao što bi se dalo zaključiti na temelju prikaza sultana. U tom pogledu postoji važna razlika u predodžbi o turskome puku u *Uzetju Očakova* u odnosu na brojna druga ranija djela hrvatske književnosti obilježena antiturskim raspoloženjem. Naime, za razliku od djela pisanih u 15. i 16. stoljeću (dakle, u doba kada je Osmansko Carstvo bilo na vrhuncu svoje moći) kod kojih su Turci prikazani prvenstveno kao okrutni i snažni protivnici, kod Ferića se u znatno većoj mjeri mogu prepoznati i trenuci humaniziranja turskih civila kao posljedica suosjećanja prema poraženome puku. Tako, iako je cijela pjesma napisana kao pohvala ruskoj pobjedi, Ferić ne izostavlja reći da je, uslijed ruskog napada, poginulo mnogo nevinih ljudi, uključujući djecu i starce: „Predobite glas čeljadi / Prežalostan svud se sluša, / Žene, ljudi, stari, mladi, / Svak skončanje smartno kuša“ (Ferić 1842: 2). Ferić građane Očakova humanizira pridajući im osjećaje straha pred naletom ruske vojske i brige na najbliže: „Nieki tvardiem verigami / Zakovani bit straše se, / Nieki draziem ljubovcami / I sinovom, jaoh! brine se“ (isto). Takva slika uvelike podsjeća na opis hrvatskoga puka u Marulićevoj *Molitvi suprotivoj Turkom* napisanoj u vrijeme kad su Osmanlije harale balkanskim teritorijem: „Taj plače dičicu, taj muža, taj žene, / Plače brat sestricu, a sestra bratca nje“ (Marulić 1970: 132). Takvo se suosjećanje može objasniti kršćanskim milosrđem prema nevinima, što komentira i Dukić u svojem prikazu temeljnih značajki hrvatske starije književnosti 17. i 18. stoljeća: „Pozivi Turcima/poturicama na preobraćenje, […] odnosno iskazivanje milosrđa prema poraženim Turcima u političkom kontekstu kršćanske nadmoći (P. T. Bogašinović, Đ . Ferić, J. Malevac, J. Krmpotić, A. Ivanošić) stoje daleko od onih ideja iz XVI. stoljeća o nepobjedivim Turcima kao Božjoj kazni za grijehe i neslogu kršćana“ (Dukić 2003: 498). U svakome slučaju, i u relativno kratkoj prigodnici kao što je *Uzetje Očakova* pokazuje se da su ratne tragedije te strah od gubitka doma univerzalni, kao i to da briga zbog blizine smrti (kako svoje, tako i one najbližih) nadilazi fiktivno stvorene etničke i religijske granice.

[40] „Naime, budući da su Sarmati ili Slaveni borbeni, ratoborni i mrzitelji mira, prošli su razne dijelove svijeta i zauzeli ih po svojoj volji, zamijenivši strane govore slavenskim jezikom“ (Gwagnin prema Blažević 2008: 83).

vojske u prigodnici najavljuje se metaforom snažnoga i destruktivnoga vihora koji sa sobom nosi strah, smrt i pogubljenja. Boreći se protiv turske vojske bez imalo straha, sami su Rusi opisani kao ponosan i ratoborno nastrojen narod koji ne samo da ne bježi od sukoba već mu smjelo žuri ususret: „Lice kažuć svedj gardije / Silni vihar vik neustaje. / Svak čas harli pospiešnije“ (Ferić 1842: 2). Kad takav „vihor“ dođe do Očakova, ne biva spriječen ni činjenicom da je grad „zasve s desna tvard i slieva“ (isto), već neustrašivo prodire u njegovu jezgru i ruši čvrste zidine. U takvim su trenucima Rusi posebno upečatljivo opisani kao hrabri i neustrašivi pojedinci koji se ne boje junački poginuti: „S mačem svaki u desnici / viče: ‘il život izgubimo, / Ili slavni dobitnici / Smiono tursku vlast satrimo‘“ (isto). Navedeni se stihovi također uklapaju u reprezentaciju o junaštvu slavenskih naroda: ono je naglašeno kako motivom „junačke desnice“ (motiv koji smo uočili i kod Gradića) tako i fatalističkom spremnošću poginuti za svoj narod i za vječnu slavu.[41] Kao što smo već ranije naglasili, junaštvo i ratobornost bili su tipični toposi u prikazu Slavena od humanizma i renesanse do baroka i „baroknog slavizma“ kada Orbinijev prikaz povijesti slavonskih naroda oblikuju upravo „brojni opisi hrabrosti, junaštva i podviga pojedinaca i istaknutih etničkih skupina, te njihove intelektualne, fizičke i moralne snage“ (Fališevac 2007b: 192).

Da su navedene predodžbe bile već odavno uvriježene u hrvatskoj književnosti, pokazuje i podatak da se Ferićev opis karaktera ruske vojske uklapa u tradiciju literarnoga prikazivanja hrvatskih vojnika u borbi protiv turskoga neprijatelja, posebice u literarnim opisima sigetske opsade iz 1566. godine.[42] Iako sa suprotnim ciljem i završnim ishodom,

[41] Slične osobine uz Poljake, a onda posredno i uz Slavene, veže jedan od humanističkih začetnika slavističke ideje kod Hrvata, Vinko Pribojević, u svojem govoru *De origine successibusque Slavorum* (1527). Nakon što je izrekao pohvalu poljskom kralju Žigmundu, on navodi sljedeće: „S ličnom vrlinom tako sjajnog vladara spojena je vanredna ratnička odvažnost Poljaka, koji po djedskoj slavenskoj predaji vole pasti u krvavom boju nego udariti u bijeg pred neprijateljem“ (Pribojević prema Fališevac 2007b: 192). Na spremnost Slavena dati život u boju u okviru njihova *virtus militaris* ukazuje i Gwagnin, poljski kroničar iz 16. stoljeća: „Onaj tko pak želi o tome pomnije razmisliti shvatit će da nekoć nije bilo ratobornijeg naroda nego što su Sarmati: svi su oni, naime, lako podnosili ratne nedaće, studen, nepogode i sve slične nevolje i nisu nimalo držali do života. Ne bojeći se smrti, suprotstavljali su se raznim pogibeljima“ (Gwagnin prema Blažević 2008: 83).

[42] O junačkoj pogibiji hrvatskih vojnika predvođenih Nikolom Šubićem Zrinskim pisali su, među ostalima, Franjo Črnko (*Podsjedanje i osvojenje Sigeta*), Brne Karnarutić (*Vazetje Sigeta grada*), Nikola Zrinski (*Adriai tengernek syrenaia*) i Pavao Ritter Vitezović (*Odiljenje sigetsko*). Neustrašivost i junaštvo kao ideali „ilirstva“ posebno su naglašeni upravo u životopisima/reprezentacijama Frana Krste Frankopana i njegovih šurjaka Nikole i Petra Zrinskoga. Petru je junaštvo i čast predstavljalo ideal u tolikoj mjeri da se odrazilo čak i u obiteljskome sloganu na njegovu grbu: *Vincere aut mori* (usp. Prosperov Novak 2004: 158).

poput vojnika predvođenih Šubićem Zrinskim, i ruski vojnici u *Uzetju Očakova* srdito jurišaju kroz oganj metaka u želji da steknu čast i junaštvo, odnosno „er željom pregorućom / Hlepe častno ime steći“ (Ferić 1842: 4). Vođeni tom željom Rusi u konačnici i osvajaju Očakov, što je simbolično prikazano motivima carskih simbola: „jur visociem po kulami / Dobitnika orla uzdižu / Tminastiem čim sienami / Obstart miesec ružno dižu“ (isto: 3).

U ruskome osvajanju Očakova posebnim se junaštvom i sjajem u prigodnici izdvaja jedan od najbližih suradnika Katarine II, vojskovođa Grigorij Potemkin. Ferić njegov lik figuralno predočuje, pa ako rusku vojsku metaforično naziva vihorom, Potemkina vidi kao „štit carstva“ (isto) i laska mu da je „rusianskieh vojskah dika“ (isto). Osobito se učestalo u apoteozi Potemkina Ferić koristi hiperbolom, i to kako u opisu njegove vanjštine tako i u opisu vojnih zasluga. U tom pogledu, osim što ga krasi „svietli izgled bez prilike“ (isto: 4), Potemkin je, prema Ferićevim stihovima, bio toliko snažan vojskovođa da je krvlju protivnika zamutio rijeke, putove zapriječio njihovim truplima, a njegov uspjeh ide tako daleko da je opjevan na svim jezicima: „od sieverne ledne strane / Do poludna najdaljega, / Od jezika svačijega / Tve su dike pripievane“ (isto). Također, ne postoji na svijetu osoba koja se ne divi Potemkinovu uspjehu pošto je osvojio Očakov: „u zlamene tve dobiti / Na visoko ke si uzpeo, / Kud god sunčja zraka sviti, / Zagleda se svak veseo“ (isto). Jedina osoba čija svjetlost nadvisuje Potemkinove kreposti i vojne uspjehe jest Potemkinova vladarica, *cesarica od sjevera*, Katarina Velika. Iako manje slikovito i figurativno, u pjesmi se Katarina hvali kao dostojna nasljednica Petra Velikoga, carica koja vlada tiho i razumno, i pod čijom je vlašću čast biti. Osim toga, Katarina II. hvali se kao vladarica koja svojim pukom vlada s ljubavlju te ga, u želji za širenjem teritorija, potiče na hrabre ratničke pohode. U liku Katarine II. tako se predočuje u *Uzetju Očakova* vizija idealnoga vladara. Pritom treba napomenuti da se u formiranju lika Katarine posredno pozitivno vrednuje i njen prethodnik, Petar Veliki, čiji primjer, prema Feriću, Katarina slijedi, i čijom je zaslugom i dobila Krim: „Prečestite tve dobiti / Dar su njegov dragi i mili / Krim i Očakov predobiti / Od tebe su po njem bili“ (isto). Ipak, iako je Katarina predočena u prigodnici isključivo pozitivno, pa čak i unatoč tomu što se eksplicitno navodi da svojim sjajem ona jedina nadvisuje Potemkina, u pohvali njenoga lika osjeti se pad zanosa u odnosu na figurativno bogate stihove posvećene glorificiranju Potemkina. Smatramo da se to može objasniti činjenicom da je ipak Potemkin bio taj koji je vodio vojsku i junački porazio Turke, zbog čega se u djelu uzdiže do razine narodnog heroja. Na taj način lik Potemkina u djelu nastavlja se na topos o nacionalnim herojima, koji je, kao što je već istaknuto, zauzimao važno mjesto u izgradnji ilirskog ideologema (usp. Blažević

2008: 110). Prema tom toposu, nacionalni se heroji dijele u dvije kategorije. Jednu čine istaknuti vladati i ratnici koji su se proslavili svojim ratnim uspjesima, dok se u drugu ubrajaju intelektualci i umjetnici (usp. isto). Navedeni su se pojedinci kao antropomorfizacija „slavenskih vrlina“ u tekstovima isticali kao primjer (*exemplum*), a njihovo je opjevavanje imalo izuzetno praktičnu namjenu:

> Glavna strategija na kojoj se […] temelji praktičnopolitička utilitarnost historijskih *exempla*, jest individualizacija i personalizacija vrlina, odnosno njihovo kronotopsko situiranje u obliku stvarne, povijesne forme ljudskog djelovanja. Kako bi spomenuta strategija bila što učinkovitija, ranonovovjekovna je poetika osigurala važan performativni mehanizam *imitatio* odnosno *aemulatio,* čija je zadaća bila osigurati adekvatnu interiorizaciju i učinkovitu reaktualizaciju poželjnih etičkih modela. (Blažević 2008: 110).

Možda je upravo u Potemkinu Ferić pronašao željenu „reaktualizaciju poželjnih etičkih modela“ odnosno suvremenog nacionalnog heroja koji će svojim *virtus militaris* pridonijeti oslobođenju slavenskih naroda od Turaka i stoga njegovu liku posvetio toliko prostora.

U svakom slučaju, sažmimo ono što se na temelju sadržaja djela može reći o predodžbi o Rusima u *Uzetju Očakova.* Već iz kompozicijsko-tematskoga pregleda prigodnice vidljivo je da su Rusi u njoj predočeni isključivo pozitivno. U djelu se pritom ne veličaju samo ruski dostojanstvenici poput Potemkina, Katarine II. i Petra Velikoga, već i ruski vojnici kao utjelovljenje „slavenskih ideala“ ratobornosti i junaštva. Kao i kod prethodnih autora, i kod Ferića se možemo zapitati zašto se jedan dubrovački kanonik odlučuje s toliko oduševljenja pisati o ruskome osvajanju utvrde na Crnome moru, o događaju koji barem naizgled nije imao nikakvih direktnih posljedica na njegov život i razvoj Republike.

Odgovor možda možemo naći ako sagledamo povijesnu situaciju Republike poslije 1750. godine. Iako već na zalasku svojega postojanja, Dubrovačka Republika u drugoj polovici 18. stoljeća još uvijek čuva svoju samostalnost. To je bilo doba pada kopnene i uspona pomorske trgovine, jačanja brodogradnje i usustavljivanja međunarodne pozicije Dubrovačke Republike (usp. Ćosić i Vekarić, 2005: 305−307). Grad je još uvijek plaćao harač Osmanlijama, koji su i dalje (doduše slabije nego prije) povremeno ucjenjivali Republiku različitim nametima, iako većih nemira među njima nije bilo (usp. isto: 304). S druge strane, kao jedan od opasnijih sukoba u kojima se Dubrovnik našao nakon 1750. godine Ćosić i Vekarić navode spor s novom istočnom silom – Rusijom (usp. isto: 305). Naime, za vrijeme rusko-turskoga sukoba šezdesetih godina osamnaestoga stoljeća Dubrovčani su u Genovi

zaplijenili jedan ruski brod. To se nije svidjelo ruskome admiralu Orlovu koji je dubrovačko brodovlje proglasio neprijateljskim, Dubrovnik osmanlijskim saveznikom i čak zaprijetio opsadom Grada. Napetost je trajala do 1775. godine kada Dubrovnik plaća Orlovu 20 000 dukata odštete te se obvezuje na primanje ruskoga konzula (usp. isto). Na taj način, unatoč sukobu, poslije 1775. su se godine ipak počeli izgrađivati odnosi između Republike i Rusije, a Rusko se Carstvo isto tako pokazalo kao moćna sila koja se ne boji suprotstaviti Osmanskome Carstvu. Posljedično, kada se krajem 18. stoljeća, zbog ideoloških i političkih razloga, u Republici počeo zaoštravati sukob *sorboneza* (stariji rodovi) i *salamankeza* (novo plemstvo), među vlastelom i građanima uspostavljaju se frankofilska, austrofilska i – rusofilska struja (usp. isto: 307). Ne čini se kao slučajnost da u to isto vrijeme Ferić, u zanosu zbog ruske pobjede na Crnome moru, objavljuje proruski nastrojeno *Uzetje Očakova.* Sam Ferić (1739–1820) u književnosti se pojavio relativno kasno, tek u pedesetim godinama života i, prema pisanju Prosperova Novaka, suvremenicima nije bio odviše zanimljiv kao književnik jer su u njemu vidjeli čovjeka bez vizija i sljedbenika klasične metrike (usp. Prosperov Novak 2004: 245). Utjecaj klasicizma na Ferića može djelomice objasniti i njegovu odluku da napiše prigodnicu u čast ruskoga zauzeća Očakova. Vidljivo je to i u stilu. Prigodnica je napisana složenim izrazom, akademskim načinom izražavanja i brojnim perifrazama. Ono što je za nas, konkretno, ipak zanimljivije, jest činjenica da Ferić, osim klasicističkih, u mnogočemu slijedi i barokne uzore, među kojima Fališevac posebno ističe Gundulićev panegirik *U slavu visine privedre Ferdinanda Drugoga, velikoga kneza od Toskane* te Kanavelićeve pohvalnice Janu Sobieskomu (usp. Fališevac 1997a: 237). Od navedenih uzora Ferić preuzima stih, kompoziciju te, što je za predodžbe o Rusima posebno znakovito, poput Gradića nasljeđuje te ujedno transformira ideje „baroknog slavizma“, slaveći umjesto katoličkog poljskog naroda i vladara, pravoslavni ruski narod i vladare kao one koji će osloboditi Slavene od Turaka.[43]

Svjedočeći rusko-turskome sukobu 1760-ih godina, usponu ruske snage i Potemkinovim ratnim pobjedama, Ferić je u njemu i ruskome narodu lako mogao vidjeti novoga slavenskoga branitelja, suvremenog pandana slavenskim nacionalnim herojima, koji će osloboditi Dubrovnik (kao haračara Osmanskog Carstva) i druge slavenske zemlje od Turaka.

[43] U tom pogledu kao osnovna razlika Ferića (kao i Gradića) u odnosu na klasične predstavnike „baroknog slavizma“ jest u tome da kod njega izostaje katolička komponenta u odabiru naroda iz kojega će doći spas od „turskog jarma.“ Ono što je, ipak, zajedničko, jest doživljaj Turaka kao kolektivnog neprijatelja: „Turcima se u svim hrvatskim književnim regijama, kroz čitavo ranonovovjekovno razdoblje pridaje uloga kolektivnog neprijatelja“ (Dukić 2003: 497–498).

Zanimljivo je pritom da, nalik na Krmpotića, u hvaljenju Rusa Ferić ne samo da se oslanja na topos o zajedničkome podrijetlu svih Slavena već i zamagljuje religijske razlike među njima. U svojoj prigodnici on izričito slavi Ruse za to što će uzdignuti crkve umjesto džamija: „Skoro jošter vidiet će se / Varh mečitah razorenieh / Gdie množ carkav uzdiže se / Pravom bogu posvećenieh“ (Ferić 1842: 3). Krmpotić je u tom pogledu imao potporu nadređenih austrijskih vlasti, predočenu u obliku *Patenta o vjerskoj toleranciji,* no kod Ferića, kao građanina konzervativne Dubrovačke Republike, ti su stihovi mogli lako biti shvaćeni kao opasni, pa čak i klevetnički.[44] Unatoč tomu, razlike između katoličanstva i pravoslavlja za Ferića tako su u prigodnici izbrisane i nadjačane razlikom između kršćana i muslimana. U sukobu Slavena i Osmanlija, kršćana i muslimana Rusi se tako čak pokazuju ne kao „oni“, već kao „mi“. Predodžbu o njima kao „Drugima“ u prigodnici potiskuje vjera u zajedništvo svih Slavena kao ratobornih i ponosnih ratnika koji čuvaju Europu od Osmanskoga Carstva. Sve je to izuzetno važno jer pokazuje da je pisanje o zauzeću Očakova moglo imati ne samo tradicijsku, estetsku i oponašajuću tekstnu funkciju, već i praktično-političku. Iako *Uzetje Očakova* niče iz čvrstog i sigurnoga tla dubrovačke literarne tradicije, ono isto tako izrasta i cvjeta u skladu s Ferićevom antiturskom, panslavenskom ideologijom. U prilog tome govori i činjenica da se Ferićev slavizam ne ograničava samo na *Uzetje Očakova,* već je stalni pratitelj cijeloga njegova opusa. Za života Ferić se jako zanimao za južnoslavensku usmenu književnost, dopisivao se s folkloristom Johannesom Müllerom, s Bajamontijem, kao i s hrvatskim kontinentalnim filolozima (usp. Prosperov Novak 2004: 245). Sve to aludira na činjenicu da, iako su ga njegovi suvremenici možda smatrali čovjekom bez vizije, Ferić ipak pokazuje da nije samo sljedbenik tradicije, već možda i inovator očaran idejom panslavizma koja će postati popularna stoljeće kasnije, u doba ilirizma. Nošen tradicijom slavenske ideje, ideje koja se, kako smo pokazali, oslanja na drevni mit o bratskoj povezanosti svih Slavena, Ferić je, slično kao i većina drugih autora obuhvaćenih našom analizom, bio „preteča ideje hrvatskog romantizma, ideje preporoda koji je naslutio, koji je najavio ali ne i realizirao“ (isto: 247). Njegov slavizam nije bio tek produkt upoznatosti s Gundulićem nego i rezultat višestoljetnoga optjecaja slavenske ideje u Hrvata. Stoga je, čak i ovom prigodnicom, koja se brzinskim čitanjem može činiti pukim oponašanjem ranijih književnih uzora, Ferić zapravo pridonio narativnome uspostavljanju (nad)nacionalnog slavenskoga identiteta: identiteta koji

[44] Da je riječ o kontroverznim stihovima za dubrovačku sredinu toga vremena govori i činjenica da, iako je Dubrovačka Republika prema odlukama mirovnog ugovora s Rusima iz 1775. godine trebala dopustiti ruskome konzulu gradnju pravoslavne kapelice, ona je do samoga kraja svojega postojanja odbijala dopustiti gradnju kapele, nudeći samo improvizirana rješenja (usp. Ćosić i Vekarić 2005: 306).

počiva na ideji o povezanosti svih Slavena, na ideji o postojanju „slavenske duše“ i zajedničkoga karaktera svih Slavena, baziranoga na junaštvu, ratobornosti i časti.

4. 5. Petar Bašić – pjesme o Katarini II. i Turskome ratu (1787-1791)

U red autora koji su pisali pjesme u čast ruskih vladara ulazi naposljetku i Petar Bašić (1751–1814), dubrovački kanonik i književnik kojemu se ne posvećuje mnogo mjesta u književnopovijesnim sintezama i leksikonima; ako ga pokoji autor i spominje, uglavnom govori o njegovom filološkom radu, i to ponajprije vezanom uz Bašićevu nadopunu oštećenih dijelova Gundulićeva *Osmana* (usp. Dukić 2002b: 403). S druge strane, jako je malo literature koja spominje njegov književni rad, a koji uključuje katekizam *Nauk hristijanski kratak*, priređeni životopis svetoga Vlaha (*Život svetoga Vlasi, biskupa i mučenika branitelja skupnovladanja dubrovačkoga*) te ciklus pjesama posvećenih suvremenim ratnim i političkim događajima (usp. isto: 404−405). U ovome poglavlju zanimat će nas upravo taj ciklus jer je riječ o pjesmama koje govore o ruskoj carici Katarini Velikoj i događajima Dubičkoga rata (1787–1791). Pjesme su u sintezama i stručnoj literaturi poprilično zanemarivane te je jedini njihov poznati rukopis dugo bio dostupan samo u dubrovačkome Državnome arhivu, u dijelu građe Arhiva Luke Pavlovića (usp. isto: 408). Srećom, početkom ovoga stoljeća pjesme su, zaslugama Davora Dukića, prvi put jezično obrađene i objavljene za širu javnost u okviru Hrvatske književne baštine (2002, knjiga I). Navedenim smo se izdanjem i mi koristili u našoj analizi te ćemo, sukladno njemu, pjesme i citirati.

Prije toga, recimo da se Bašićev ciklus pjesama *Skup pjesni* sastoji od kratkoga predgovora, pohvalnice posvećene Katarini II. (*Slave Katarine II Pjesan*) te 12 kraćih pjesama (s time da posljednja pjesma ima dvije inačice) posvećenih rusko-austrijskoj pobjedi nad Turcima u događajima iz Dubičkog rata. *Slave Katarine II. Pjesan* napisana je u formi sestina (rima *ababcc*) osmeračkim stihom, dok su ostale pjesme napisane ili osmercima raspoređenim u ukršteno rimovane katrene ili dvostruko rimovanim dvanaestercem. Samim pjesmama u rukopisu prethodi autorova napomena o tome da je povod za pisanje ciklusa bio rat što se 1787. godine vodio između ruske carice i austrijskoga cara s jedne te Turaka s druge strane. Ipak, kao što zamjećuje i Dukić, iako su pjesme motivirane aktualnim političkim događajima, „malo je u njima ratne faktografije; pohvalnička funkcija dominira nad referencijalnom“ (usp. isto: 406). Vidljivo je to već na primjeru pohvalnice Katarini II. koja otvara ciklus.

Slave Katarine II. Pjesan pohvalnica je koju čini nešto više od 400 stihova napisanih kao iskaz divljenja ruskoj carici. Početak prigodnice odlikuje se nizom uvriježenih literarnih postupaka i motiva kojima Bašić očigledno slijedi svoje prethodnike. Pjesma započinje direktnim apostrofiranjem carice pri čemu se njenom liku odmah laska kao hrabrom, časnom i moćnom, a njena slava širi u prostornu i vremensku bezgraničnost. Slično kao i njegovi prethodnici, kazivač progovara skromno i odmah se na početku ispričava za to što se uopće usuđuje pjevati o ruskoj carici i „nevješto začinjati" (Bašić 2002: 412) njene uspjehe. Ipak, ističe se da je Katarina II. opjevana po cijelom slavenskome prostoru, pa je red da joj se oda čast i u Dubrovniku. Na taj se način već i na samom početku ciklusa pjesama ističe stav o tome da je Dubrovnik jedna od sastavnica velikoga i zajedničkoga slavenskoga teritorija. Po uzoru na epske uzore, u prigodnici se zazivaju muze te najavljuje antiturska, proslavenska tematika: pjevanje o pobjedi ruske carice nad Osmanskim Carstvom. Nakon toga slijedi niz pohvala Katarini II, u prvome dijelu pjesme organiziranih na način da je svaka strofa posvećena pojedinoj Katarininoj zasluzi ili vrlini. Katarina se tako slavi zbog pravednosti zakona koje je donijela, zbog otvaranja škola, ističe se da je ona pokroviteljica umjetnika te da je općenito kreposna osoba, „znana, mudra, tiha i stavna" (isto: 413). U navedenim se strofama kao Katarinina vrlina može izdvojiti *ingenium*, što je u okviru toposa o nacionalnoj karakterizaciji „ilirskog ideologema" činio jednu od važnijih odrednica u „katalogu vrlina", a očituje se „u iznimnim intelektualnim i kulturnim postignućima pripadnika ilirskog naroda" (Blažević 2008: 104). Već pri početku prigodnice ističe se i najvažnija predodžba o ruskoj carici koja će se naglašavati do kraja ciklusa: Katarina II. predstavljena je kao dostojna nasljednica Petra Velikoga koju su Slavenima poslala sama nebesa. Slično kao i Križanić, Bašić ističe misao da ruski vladar treba pomoći u spašavanju ostalih, potlačenih slavenskih zemalja: „er samo 'e njoj odzgar dano / da sve puke čini dosti / po svijem svijetu tač blažene / i od sužanstva slobođene" (isto: 414). Na taj način Katarina II. uklapa se u topos o nacionalnim herojima u koje se polagala nada da će osloboditi Slavene, a isto se tako slijedi Krmpotićev postupak prema kojem Katarina II. ima podršku nebesa. U tom pogledu, njena uloga je u prigodnici dobila na dodatnom značenju jer je predstavljena kao sudbinska, pa čak i mesijanska. Ako je kod Ferića Katarina bila osvajačica, kod Bašića ona postaje milosrdna osloboditeljica. Naime, ruska se carica prikazuje slično Mojsiju, kao svojevrsni osloboditelj potlačenih naroda od destruktivne i nasilne turske vlasti. Na sličnu smo reprezentaciju ukazali u *Plamu sjeverskom* u vezi s predodžbom o Petru Velikom, te u Krmpotićevim djelima, posebno u epu *Katarine II. i Jose II: put u Krim,* pri opisu zanosnih poklika mnogobrojnih naroda pod turskom vlašću u trenucima kad Katarina II. prolazi njihovim teritorijem.

Katarinina deifikacija u ciklusu Bašićevih pjesama ide i dalje: dok je kod Krmpotića ona i dalje bila čvrsto vezana uz ovozemaljski prostor i isključivo vladarica, odvojena od svijeta bogova, Bašićev joj se kazivač eksplicitno obraća perifrazom „božice ruske“ (isto: 426), odnosno „Božice od Sjevera“ (isto: 427). Kroz prizmu njenog božanskoga poslanja gleda se na apsolutno sve u vezi s Katarinom Velikom, što posebno dolazi do izražaja u onim dijelovima pjesama kada se opisuje Katarinina vanjska politika s fokusom na vojne pretenzije. U tom pogledu, kada Katarina II. kreće u napad na Poljsku, ona zapravo kreće osloboditi poljski narod iz ropstva: „tijem ona hrlo leti / priko poljskijeh tijeh prostora / za moć njima mir donijeti / i slobodit od umora; dragi da mir uživaju / i sklad svaki da kušaju“ (isto). Činjenica da je Katarina II. prikazana kao Božji poslanik znači i automatsko kritiziranje onih koji bi se usudili proširiti drugačiji glas o njenim namjerama. Tako se posebno oštro osuđuju glasine o tome da Katarina II. ide u vojne pohode vođena egoističnim željama „da sebe ište uzvisiti, / a svijeh inijeh uništiti“ (isto: 417), a ruska se carica opet opravdava svojom mesijanskom ulogom: „Da li ne znaš da zamani / svi su tvoji trudi i muke, / da ona žive u obrani / višnjih i da njih su odluke / da slobodit svijet sad bude / a snižiti Turke hude“ (isto). Oslobođenje naroda od turskoga sužanjstva tako nije samo zadatak Katarine Velike, već se pretvara u opravdanje za sve što ona radi. Iz navedenoga je citata isto tako vidljiv Katarinin cilj: poražavanje Turaka i njihovo istjerivanje iz kršćanske Europe. Na taj način još jednom i na samom kraju 18. stoljeća naglašava se predodžba slavenskih zemalja kao predziđa kršćanstva i prve linije zaštite Europe od turskoga prodora. Posebno se zanosno opisuje rusko osvajanje Očakova koje je doživljeno kao posljednji korak prije osvajanja Konstantinopola, čime bi se ostvario cilj Katarinina poslanja na Zemlji. Ta je vizija predočena alegorijom u kojoj rusko sunce tjera turski mjesec: „Predaj, dake, u bl’jedilu, / o, mjeseče turski sada, / er si tešku u tamnilu, / za ne isteć već nikada, / rusko sunce čim te tjera, / a sili te tva nevjera“ (isto: 420).[45] Budući da se kroz cijeli ciklus naglašava vizija Katarine II. kao Božje poslanice koja

[45] Slične stihove posvećuje Petru Zrinskome Vladislav Menčetić u *Trublji slovinskoj*: „Vidim smrtnom u bljedilu / turski mjesec gdi zapada / zauvijek stati u tamnilu / i ne isteći već nikada. // Zrinsko sunce njega tjera / u istoku da pogine, / da se utopi š njim nevjera, / crna mora sred pučine“ (Menčetić 1967: 137). Općenito je moguće prepoznati jako puno intertekstualnih veza između Menčetićeva i Bašićeva teksta, i to kako na jezičnom, tako i na stilskom i idejnom planu. I jedan i drugi u opjevanom licu (Petar Zrinski, odnosno Katarina Velika) vide sudbonosnog vladara koji će poraziti Turke te im predviđaju vječnu slavu, kod obojih se može prepoznati već opisana simbolika sjevera, pri čemu ostvarena kroz slične motive. Kao što Menčetić za Zrinskog kaže da je „sjeverna zvijezda“ (isto: 129), i Bašić kaže da je Katarina II. „svijetla zvijezda od sjevera“ (2002: 312). Sve to upućuje ne samo na direktno slijeđenje Menčetićeva primjera nego i cjelokupni utjecaj baroknog slavizma na Bašića.

će spasiti ne samo slavenske zemlje, nego i Grčku te cijelu Europu od „turske pošasti“, cijeli se ciklus pjesama transformira iz političkoga i pohvalničkoga u proročanski i sakralni diskurs.

Kao i kod drugih autora, i u vezi s Bašićem možemo se zapitati što ga je motiviralo na pisanje ovoga ciklusa. Ono što je u traženju odgovora na to pitanje problematično jest nedostatak informacija o njegovu životu i književnom radu. Ipak, možda i taj nedostatak nešto govori. Već je prilikom govora o njegovu filološkome radu bilo rečeno da je Bašić proučavao Gundulića. Utjecaj Gundulićeva *Osmana* i prigodnica mogao je inspirirati i Bašića da se odluči na pisanje o Katarini Velikoj. Dapače, Dukić prigodom objavljivanja analiziranih Bašićevih pjesama navodi usporednu analizu njegovih stihova te stihova iz *Osmana* i *Trublje slovinske* koji ukazuju na snažnu inspiraciju Gundulićem i Menčetićem, a u nekim stihovima i utjecaj petrarkističke lirike (usp. Dukić 2002b: 406−408). Posljedično, ono što ostaje upitno jest u kolikoj su mjeri predodžbe o ruskoj carici uvjetovane povijesnim okolnostima, a u kolikoj željom da se slijede literarni uzori i konvencije baroknoga slavizma. Čak i činjenicom da je ruska carica prikazana kao oruđe viših sila Bašićevo se djelo također uklapa u ustaljeni postupak europske i hrvatske epike i „dramaturgije“ prema kojemu su ovozemaljski junaci tek akteri, a pravu bitku iza kulisa vode nebeske sile. Na sličnom je mehanizmu počivao i Krmpotićev *Put u Krim.* Nadalje, da je ruski vladar (u ovom slučaju Katarina, u ranijim primjerima, vidjeli smo, Petar) poslan na Zemlju s misijom da osvoji Konstantinopol i izagna Turke s europskog kontinenta, također je ideja koja svoje korijene vuče od Križanića, a posredno i baroknog slavizma.

Za kraj, ono što je, u konačnici, važno reći u vezi s Bašićevim pjesmama, ali i s većinom drugih analiziranih tekstova jest da, svojim viđenjem kolektivnog identiteta i, suvremenim rječnikom rečeno, (nad)nacionalnih vrijednosti, oni ne samo da se naslanjaju na višestoljetnu tradiciju „slovinstva“, nego zajedno sa svojim prethodnicima najavljuju i iduću fazu u izgradnji hrvatskog i slavenskog identiteta do koje će doći u idućem stoljeću, u razdoblju romantizma.

5. Zaključak

Rusija i Hrvatska imaju dugu povijest kulturno-književnih veza. Pri tome, za postavljanje temelja njihova odnosa trebamo zahvaliti ponajviše J. Križaniću koji je još u 17. stoljeću smatrao da upravo ruski vladar treba pomoći drugim slavenskim državama i osloboditi ih od „stranih“ tlačitelja. Ipak, rusko-hrvatski će se odnosi posebnom brzinom razvijati stoljeće kasnije. Ruski vladari Petar Prvi i Katarina Druga svojim su zakonima i vojnim pohodima približili Rusiju Europi, a njihovo Carstvo postalo je jedan od najvažnijih aktera na europskoj međunarodnoj političkoj sceni 18. stoljeća. Sve se navedeno odrazilo i u hrvatskoj književnosti, čiji autori u svoja djela sve češće uključuju što direktne što indirektne predodžbe o Rusima. U prilog tomu govori činjenica da u svakoj hrvatskoj regiji 18. stoljeća nastaje barem jedno djelo u kojem su istaknute predodžbe o Rusima. Mi smo u radu proveli imagološku analizu etničkih predodžbi o Rusima u sljedećim djelima: *Plam sjeverski* Ignjacija Gradića, *Nestrančno vezdašnjega tabora izpisavanje za leto 1788, 1789, 1790* Patera Gregura Kapucina, *Katarine II i Jose II put u Krim* Jose Krmpotića, *Uzetje Očakova* Đure Ferića te *Slave Katarine II. Česar austrianski i cesarica moškovska boj biju s Turcima* Petra Bašića.

Analiza je pokazala je da je u hrvatskoj kulturi 18. stoljeća bio osjetan duh slavizma s posebno naglašenom rusofilskom komponentom. Zanimljivo je da se o Rusima afirmativno izjašnjavaju autori iz svih regija, te da ni u jednoga nismo mogli naći negativno vrednovanje ruskih osoba ili „etničkog karaktera.“ Uz to, kod svih autora osim kod Kapucina, Rusi ne samo da su prikazani pozitivno, nego su prikazani kao jedni od „nas“, kao dio „slavenskog svijeta“. Predodžbe o Rusima tako nisu u tolikoj mjeri ostvarene posredovanjem prikaza ruskog nacionalnog karaktera, koliko prikazom slavenskog odnosno ilirskog ideologema. U tom se pogledu kod spomenutih autora može iščitati ne samo neposredno nasljedovanje ideja baroknog slavizma, razvijenog u 17. stoljeću, već i osnovnih mehanizama u izgradnji ilirskog ideologema, što su se razvijali još od humanizma, poput toposa o zajedničkom drevnom podrijetlu, teritorijalnoj rasprostranjenosti te o slavenskoj nacionalnoj karakterizaciji. Glede toposa o nacionalnoj karakterizaciji, u predodžbama o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća prepoznaju se tako tipične osobine iz „kataloga slavenskih vrlina“ poput ratobornosti, junaštva, pobožnosti i *ingeniuma,* nekad pripisane ruskim vojnicima općenito, a nekad personificirane u formi ruskih nacionalnih vladara (Petar Veliki i Katarina Velika) i heroja (Potemkin). Ratobornost, junaštvo i čestitost pritom se pripisuju Rusima i u *Nestrančnom izpisavanju*, iako je riječ o djelu koje svojim drugim odlikama ne slijedi topose o ilirskom ideologemu.

Budući da imagologija odbacuje pratiti „kauzalno-mehanicistički model“ u objašnjavanju autopredodžbi i heteropredodžbi, pitanje je koji su „historijsko-dijalektički odnosi“ utjecali na navedene predodžbe o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Povijesna pozadina koja je potaknula procvat takvih predodžbi o Rusima vjerojatno se krije u želji da hrvatske regije, kao i svi slavenski kršćanski narodi, budu oslobođeni od Turaka. Ta je težnja bila osjetna i ranije u hrvatskoj književnosti, posebice u 17. stoljeću kada pod utjecajem reformnokatoličkog ilirizma i „militantnog katolicizma“, a u okviru „baroknog slavizma“, hrvatski autori osloboditelje pronalaze u poljskim vladarima. Budući da je u 18. stoljeću najjača slavenska zemlja bila Rusija, neki su autori kao relikt baroknih utopijskih želja u njenim carevima (prvo Petru, potom Katarini) pronalazili s nebesa poslanog plemenitog i snažnog vladara što će poraziti Turke i proširiti kršćansku vjeru do Konstantinopola. Ono što je pritom isto tako zanimljivo jest da se analizirani autori nisu obazirali na konfesionalnu „drugost“ Rusa. Opjevavajući ruske vladare i njihove vojne uspjehe, oni iskazuju radost zbog mogućeg širenja kršćanstva na prostoru Osmanskog Carstva, ne pokazujući pritom ni najmanju zamjerku što su Rusi pravoslavci, i ne ustrajući u tome da se Rusi preobrate na katolicizam. Osim što se istaknutim predodžbama većina analiziranih autora naslanja na topose ilirskog ideologema, njihova djela je isto tako važno promatrati kao preteču romantizma i sljedeće faze u izgradnji nacionalnog identiteta do koje će doći u 19. stoljeću.

Kao jedini analizirani autor čiji kolektivni identitet ne počiva na ideji o jezičnom i etničkom zajedništvu svih Slavena, već na službenoj pripadnosti austrijskom teritoriju ispostavlja se Pater Gregur Kapucin. U Kapucinovu djelu Rusi su predočeni isključivo kao „Drugi“ te su, premda se o njima progovara pozitivno, ipak prikazani s određene distance, i s mnogo manje simpatija nego predstavnici austrijske strane. Pritom, iako Kapucinov primjer narušava sliku o postojanju „ilirskog ideologema“ i „nadnacionalnog slavenskog identiteta“, on služi kao iznimka koja potvrđuje osnovno pravilo imagologije i našeg istraživanja: činjenicu da (nad)nacionalni identiteti nisu *a priori* određene ontološke stvarnosti, već subjektivne i izmjenama sklone mentalne kategorije. Na ovu činjenicu upućuje i to da su se autori koji su u analizi zastupali postojanje slavenskog identiteta u prikazu ruskih predodžbi uglavnom oslanjali na starije hrvatske književnike, kao i jedni na druge: do mjere da je moguće izdvojiti preklapajuće topose. Iz imagološke perspektive sve to još jednom kristalno jasno pokazuje da literarne nacionalne predodžbe ne referiraju tek na empirijsku zbilju, već prije svega na literarni intertekst.

Sažetak

Rad donosi imagološku analizu predodžbi o Rusima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Način istraživanja temeljio se prvenstveno na metodologiji koju su ustvrdili predstavnici Aachenske škole (D. Dyserinck, J. Leerssen, M. Fischer, K. U. Syndram). U tom pogledu, cilj istraživanja bio je ne samo uočiti koje se predodžbe o Rusima javljaju u djelima hrvatske književnosti 18. stoljeća, već i koji mehanizmi stoje iza njih. Analizom se ustvrdilo da je u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća postojalo pozitivno vrednovanje Rusa, temeljeno prvenstveno na njihovoj uključenosti u ilirski ideologem. Stoga, iako su etnički gledano Rusi prikazani kao „Drugi", oni su kod većine autora predočeni kao članovi nadregionalnog „slavenskog tabora", za koji se vjerovalo da mu pripadaju i Hrvati. Inspiraciju za takve stavove analiziranih autora može se pronaći u ideji reformnokatoličkog ilirizma te kod predstavnika baroknog slavizma iz 17. stoljeća, ponajviše Gundulića, kao i kod drugih autora koji su njegovali osnovne topose u izgradnji ilirskog ideologema. U tom smislu, u većini se djela odražava topos o zajedničkom drevnom podrijetlu, o teritorijalnoj raspostranjenosti, te o nacionalnoj karakterizaciji koja se očituje u osobinama ratobornosti, pobožnosti i srčanosti. Upravo se nabrojene „slavenske osobine" pokazuju kao dominantne u prikazu Rusa kod svih analiziranih autora. Posebno su pozitivno prikazani ruski vladari Petar Prvi i Katarina Druga te general Potemkin. Oni se oblikuju kao ključne figure u borbi protiv Turaka, „nacionalni heroji", koji će svojim ratnim uspjesima vratiti kršćanstvo na teritorij Osmanskog Carstva. Iako su temelji na kojima počiva slavenski identitet prvenstveno jezične i tekstualne prirode, rad pokazuje da razlog njihove intenzivne popularizacije s naglaskom na rusofilskoj komponenti treba tražiti u povijesno-političkom kontekstu: i to s jedne strane u aktualnoj političkoj situaciji hrvatskih zemalja u 18. stoljeću, te u nagloj porasti moći Ruskog Carstva s druge. Rad isto tako upućuje na varijacije u predodžbi o Rusima kod autora različitih regija, kao i na opći značaj tih predodžbi u kontekstu povijesti hrvatske književnosti. Građa koja se koristila u analizi obuhvaća sljedeće autore i naslove: Ignjacije Gradić – *Plam sjeverski*, Pater Gregur Kapucin – *Nestrančno vezdašnjega tabora izpisavanje za leto 1788, 1789, 1790,* Joso Krmpotić – *Katarine II i Jose II put u Krim*, Đuro Ferić – *Uzetje Očakova* te Petar Bašić – *Slave Katarine II. Česar austrianski i cesarica moškovska boj biju s Turcima.*

Ključne riječi: imagologija, Rusi, Rusija, rusofilija, slavizam, nacionalni identitet, Dubički rat

Резюме

Работа выносит имагологический анализ представлений о русских в хорватской литературе 18-го века. Способ исследования опирался в первую очередь на методологию, которую утвердили представители Аахенской школы (Х. Дизеринк, Дж. Леерсеен, М. Фишер, К. У. Синдрам). В этом смысле, цель исследования заключалась не только в определении того, какие представления о русских присутствовали в текстах хорватской литературы 18-го века, а также и в определении механизмов, стоящих позади. Анализом показалось, что в хорватской литературе 18-го века существовала положительная оценка русских, опирающаяся прежде всего на их включенность в «иллирийскую идеологему» Поэтому, несмотря на то, что относительно национальности русские бывают изображены как »Другие«, на наднациональном уровне они у большинства авторов изображались как члены »славянского лагеря«, для которого было принято верить, что хорваты тоже ему принадлежат. Вдохновение для этих мироощущений можно найти у представителей реформно-католлического иллиризма и у представителей славянского барокко, в первую очередь у Гундулича, а также и у многочисленных других авторов, которые культивировали основные топосы в формирировании иллирийской идеологемы. В этом смыле, в большинстве произведений отражается топос о совместном древнем происхождении, о территориальной распространенности и о национальной характеризации, проявляющейся в чертах как, например, боевитость, благочестие и сердечность. Именно перечисленные «славянские характеристики» проявляют себя доминантными и в представлениях о русских у всех анализированных авторов. Особенно положительно изображены русские цари Петр Первый и Екатерина Вторая, а тоже и генерал Потемкин. Они изображаются как ключевые фигуры, «национальные герои», которые. благодаря своим военным успехам, вернут христианство на территорию Османской Империи. Хотя опоры, на которых обоснован славянский наднациональный идентитет, бывают прежде всего язычной и текстуальной натуры, работа показывает, что причину их интензивной популяризации с ударением на русофильство надо искать в историческо-политическом контексте: причем с одной стороны в актуальной ситуации хорватских областей в 18-ом веке, и в резком восходе силы Русской Империи с другой. Работа тоже указывает на перемены относительно представлений о русских у авторов из раных областей, а тоже и на общее значение этих представлений в контексте истории хорватской литературы. Источники включали следующих авторов и заглавия:

Игнячие Градич – *Plam sjeverski,* Патер Грегур Капуцин - *Nestrančno vezdašnjega tabora izpisavanje za leto 1788, 1789, 1790,* Йосо Крмпотич – *Katarine II i Jose II put u Krim,* Джуро Ферич – *Uzetje Očakova* и Петар Башич - *Slave Katarine II. Česar austrianski i cesarica moškovska boj biju s Turcima*.

Ключевые слова: имагология, русские, Россия, русофильство, славянство, национальный идентитет, Русско-турецкая война 1787–1791

Literatura

PRIMARNA:

1. Bašić, Petar. 2002. »Slave Katarine II. Česar austrianski i cesarica moškovska boj biju s Turcima«, u: *Pjesme Petra Bašića o Katarini Velikoj i »Turskom ratu«, Hrvatska književna baština*. Prir. Davor Dukić. Zagreb: Ex Libris, str. 412–427.
2. Ferić, Đuro. 1842. »Uzetje Očakova«, u: *Kolo II.* Zagreb, str. 1–4.
3. Gradić, Ignjacije. 1866. »Plam sjeverski«, u: *Dubrovnik – zabavnik Narodne štionice dubrovačke za godinu 1867.* Split: Brzotiskom Antuna Zannoni, str. 173–180.
4. Kapucin, Gregur (Maljevac, Juraj). 2010. *Epska trilogija ili Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.* Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija.
5. Krmpotić, Joso. 1788a. *Katarine II i Jose II put u Krim.* Beč: Slovotisom od Jose Hraščanski. (NSK R II E-8°-136)
6. Krmpotić, Joso. 1788b. *Pjesma Crnogorcem.* Beč: Slovotisom od Jose Hraščanski.
7. Krmpotić, Joso. 1789. *Pjesma voevodam austrijanskim i rosianskim.* Beč: Slovotison od Jose Hraščanski. (NSK R II E-8°-96)
8. Marulić, Marko. 1970. »Molitva suprotiva Turkom«, u: *»Judita«, »Suzana«, pjesme.* Ur: Vlatko Pavletić. Zagreb: Zora, str. 129–133.
9. Menčetić, Vladimir. 1967. »Trublja slovinska«, u: *Zbornik stihova XVII. stoljeća.* Ur: Rafo Bogišić. Zagreb: Matica hrvatska, str. 129–140.

SEKUNDARNA:

1. Anić, Vladimir. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber.
2. Badalić, Josip. 1972. *Rusko-hrvatske književne studije.* Zagreb: Liber.
3. Berković, Svjetlan. 2004. »Glavna obilježja diplomacije Dubrovačke Republike«, u: *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici,* ur. Ilija Mitić. Zagreb: NZMH, str. 311–328.
4. Blažević, Zrinka. 2008. *Ilirizam prije ilirizma.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
5. Bogišić, Rafo. 1975. »Hrvatska književnost 18. stoljeća«, u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole. Godina III, knjiga 3,* ur. Franjo Grčević i Mladen Kuzmanović. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 9–22.

6. Bogišić, Rafo. 1991. »Hrvatski barokni slavizam«, u: *Hrvatski književni barok,* ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, str. 9–38.
7. Brković, Ivana. 2018. »The Political and the Sacred: The Identity od Space and the Spaces od Identity in Seventeenth-Century Ragusan Literature: Summary«, u: *Političko i sveto: Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti XVII. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, str. 299–305.
8. Ćosić, Stjepan – Nenad Vekarić. 2005. »Dubrovačka Republika u 18. stoljeću«, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. st. do Prvoga svjetskog rata,* ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. Zagreb: 2005, str. 304–311.
9. Dukat, Vladoje. 1915. *Pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac): kajkavski književnik XVIII. vijeka.* Zagreb: JAZU.
10. Dukić, Davor. 2002a. »Epski opus Jose Krmpotića«, u: *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća.* Split: Književni krug, str. 101–123.
11. Dukić, Davor. 2002b. »Pjesme Petra Bašića o Katarini Velikoj i „Turskom ratu“«, u: *Hrvatska književna baština. Knjiga 1*, ur. Dunja Fališevac, Josip Lisac i Darko Novaković. Zagreb: Ex Libris, str. 403–428.
12. Dukić, Davor. 2003. »Hrvatska književnost: neke temeljne značajke«, u: *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III: barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće),* ur. Ivan Golub. Zagreb, str. 487–499.
13. Dukić, Davor. 2009. »Predgovor: O imagologiji«, u: *Kakvo vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju,* prir: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, str. 5–22.
14. Dukić, Davor. 2012. »The Syndrome od Aboutness as Caring about: Imagology *vs.* Thematology«, u: *Imagologie heute: Ergebnisse, Herausforderungen, Perspektiven = Achievments, challenges, perspectives,* ur. Davor Dukić. Bonn: Bouvier, str.115–126.
15. Fališevac, Dunja. 1993. »Pjesničko djelo Grgura Kapucina«, u: *Dani Hvarskoga kazališta [19]: Hrvatsko kajkavsko kazalište do preporoda,* ur. Nikola Batušić. Split: Književni krug, str. 116–127.
16. Fališevac, Dunja. 1997a. »Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća«, u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici.* Split: Književni krug, str. 233–262.

17. Fališevac, Dunja. 1997b. »Poetika i ideologija Krmpotićeva epa *Katarine II. i Jose II. put u Krim*«, u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici.* Split: Književni krug, str. 263–292.
18. Fališevac, Dunja. 1997c. »Žanrovi hrvatske narativne književnosti u stihu (Nacrt za povijest hrvatske epike u stihu): Epika u 18. stoljeću«, u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici.* Split: Književni krug, str. 14–16.
19. Fališevac, Dunja. 2007a. »Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad«, u: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad: Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi.* Zagreb: Naklada Lijevak, str. 7–39.
20. Fališevac, Dunja. 2007a. »Gundulićev *varšavski pakt* (Polonofilski ideologemi i mitologemi u hrvatskoj baroknoj književnosti)«, u: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad: Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi.* Zagreb: Naklada Lijevak, str. 189–209.
21. Féher, István M, 2006. »Ni neutralnost ni poricanje sebe, nego otvorenost: Predrasude kao uvjeti razumijevanja«, u: *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima,* ur. Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb: FF press, str. 59–70.
22. Franičević, Marin – Franjo Švelec – Rafo Bogišić. 1974. *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga. Knjiga 3. Od renesanse do prosvjetiteljstva.* Zagreb: Liber Mladost.
23. Harris, Robin. 2006. »Godine zalaza: Gospodarski, politički i kulturni život (1669. – 1792.)«, u: *Povijest Dubrovnika.* Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
24. Jembrih, Alojz. 2010. »Gregug Kapucin [Juraj Maljevec] i njegovo *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje*«, u: Gregur Kapucin, *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje,* prir. Alojz Jembrih, Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija, str. 301–354.
25. Kekez, Hrvoje. 2010. »Dubički rat (1787.–1791.): posljednji veliki rat s osmanskim Carstvom«, u: *Bitke prekretnice hrvatske povijesti.* Zagreb: Mozaik knjiga, str. 72–76.
26. Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti: do narodnog preporoda.* Zagreb: Matica hrvatska.
27. Kravar, Zoran. 1993. »Barok u slavonskoj književnosti«, u: *Nakon godine MDC.: studije o književnom baroku i dodirnim temama.* Dubrovnik: Matica hrvatska, str. 126–160.

28. Кротов, Павел Александрович. 2013. »Опыт государственной реформы Петра Великого и современная Россия«, в: *Российское государство в историческом измерении,* рец: С. В. Полатайко: Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, стр. 58–71.
29. Leerssen, Joep. 2009a. »Imagologija: povijest i metoda«, u: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju,* prir: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, str. 169–185.
30. Leerssen, Joep. 2009b. »Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru«, u: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju,* prir: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, str. 83–97.
31. Leerssen, Joep. 2009c. »Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled«, u: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju,* prir: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, str. 99–123.
32. Макушев, Викентий. 1865. *Материалы для истории дипломатических сношений России с Рагузской Республикой.* Москва: В Университетской типографии на Страстном бульваре.
33. Oraić Tolić, Dubravka. 2006a. »Hrvatski kulturni stereotipi: Diseminacije nacije«, u: *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima,* ur. Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb: FF press, str. 29–46.
34. Oraić Tolić, Dubravka. 2006b. »Predgovor« u: *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima,* ur. Dubravka Oraić Tolić i Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb: FF press, str. 7–12.
35. Paščenko, Jevgenij. 2015. »Hrvatski slavizam«, u: *Juraj Križanić i Ukrajina.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 56–69.
36. Petrović, Rade. 2010. *Ruski konzulat u Dubrovniku od osnivanja do 1878. godine.* Dubrovnik: Srpska pravoslavna crkvena opština Dubrovnik.
37. Plejić Poje, Lahorka. 2015. »Književna topografija staroga Dubrovnika: Prostori Grada u lirici«, u: *Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури; Том II: Литературознание и фолклористика.* София: Университетско издателство „Св. Климент Орхидски“, str. 404–409.
38. Prosperov Novak. 2004. *Povijest hrvatske književnosti: raspeta domovina. Svezak I.* Split: Marjan tisak.

39. Ragužz, Marko. 2018. *Dubički rat bez cenzure: između iskustva i reprezentacije.* Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
40. Русов, Александр Александрович. 1888. *Осада и взятие Очакова.* Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого.
41. Syndram, Karl Ulrich. 2009. »Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup«, u: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju,* prir: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, str. 71–81.
42. Šenoa, August. 2010. »Hrvatske novine u stihovih«, u: Gregur Kapucin, *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje*, prir. Alojz Jembrih, Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija, str. 334–340.
43. Vodnik, Branko. 1913. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća.* Zagreb: Matica hrvatska.
44. Zacharasiewicz, Waldemar. 2010. »The Theory of Climate and the Tableau of Nationalities«, u: *Imagology Revisited.* Amsterdam – New York: Rodopi, str. 67–83.